КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Кафедра мовної підготовки

Технології формування ефективності професійної мовної комунікації в умовах інформаційної агресії

МОНОГРАФІЯ

КИЇВ 2024

УДК 81'276'6:327.88
Т 38

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Київського інституту Національної гвардії України (протокол № 5 від 02 грудня 2024 року)

Автори: (за загальною редакцією кандидата педагогічних наук, доцента **С.В. Мудрої**); кандидат філологічних наук, доцент **В. В. Посмітна** (розділ 1); кандидат філологічних наук, доцент **В. А. Козак** (п. 3.5); старший викладач **Т. Ю. Литвинська** (пп. 2.1; 3.1; 3.2; 3.3; 3.4); старший викладач **О. М. Скиба** (п. 3.6), викладач **А. В. Лещенко** (пп. 2.2; 2.3; 2.4; 2.5).

Рецензенти:
Ігор Лімборський – доктор філологічних наук, професор кафедри теорії і перекладу та іноземних мов Східноєвропейського університету імені Рауфа Аблязова;
Ігор Помазан – кандидат філологічних наук, доцент, офіцер служби вивчення та впровадження досвіду науково-організаційного відділу Київського інституту Національної гвардії України.

Технології формування ефективності професійної мовної комунікації в умовах інформаційної агресії : монографія / В. В. Посмітна, В. А. Козак, Т. Ю. Литвинська, О. М. Скиба, А. В. Лещенко ; за загальною редакцією кандидата педагогічних наук, доцента С. В. Мудрої. Київ : КІНГУ, 2024. 162 с.

ISBN

Монографія присвячена пошуку інноваційних підходів та технологій, які сьогодні є найбільш ефективними для формування мовної та комунікативної компетентності наших здобувачів, для усвідомлення ними важливості якісної мовної підготовки у спілкуванні як державною мовою, так і іноземною. Також цікавим є погляд авторів на важливість відкритого діалогу науковців, викладачів, здобувачів освіти в пошуках сучасних, науково обґрунтованих шляхів формування мовної компетентності, а також у виявленні способів ефективного вирішення професійних завдань і протидії ворожим інформаційним впливам – за допомогою мовних і комунікативних засобів.

Монографія «Технології формування ефективності професійної мовної комунікації в умовах інформаційної агресії» буде корисною науковцям, аспірантам, ад'юнктам, викладачам і здобувачам.

ISBN

© Київський інститут
Національної гвардії України, 2024

ЗМІСТ

Вступ……..……...……5
РОЗДІЛ 1. Ефективність мовної комунікації офіцера НГУ як умова успішного виконання професійних завдань ……..……...……...6
1.1. Комунікативна компетентність в аспекті ефективності професійної діяльності офіцера НГУ ……..…….....6
1.2. Теоретичні основи дослідження професійної комунікації військових правоохоронців. Ефективність комунікації та комунікативний кодекс …….....8
1.3. Особливості військового дискурсу. Умови ефективності професійної комунікації офіцера НГУ …….....15
1.4. Комунікативні стратегії і тактики у військовій комунікації……....….…20
1.5. Види мовного впливу у військовому дискурсі…….....25
1.6. Маніпулятивний мовний вплив: особливості, види, індикатори. Протидія маніпулюванню у службовій комунікації військових правоохоронців……..…36
Список використаних джерел ……..…….43
РОЗДІЛ 2. Сучасні підходи та інноваційні технології у формуванні професійної мовної компетентності здобувачів освіти 49
2.1. Теоретичні основи формування професійної мовної компетентності …….49
2.2. Адаптація технологій дистанційного навчання для вивчення іноземних мов у військових навчальних закладах ……..…….…...54
2.3. Впровадження та використання онлайн-ресурсів у навчальному процесі для підготовки курсантів у військових навчальних закладах …….…...….56
2.4. Використання онлайн-інструментів на основі штучного інтелекту для розвитку навичок мовної комунікації у курсантів військових навчальних закладів……...77
2.5. Віртуальна реальність як новий інструмент мовної підготовки майбутніх офіцерів …….....81
Список використаних джерел …….....83

РОЗДІЛ 3. Мова та комунікація крізь призму часів і культур ……..…..…..…87
3.1. Епохи та парадигми комунікації ……..……87
3.2. Парадигми воєнного стану ……...…89
3.3. Комунікація та контексти ……92
3.4. Ефективність професійної військової комунікації у мирний та воєнний періоди ……...96
3.5. Документ як засіб комунікації: особливості оформлення організаційно-розпорядчої документації відповідно до ДСТУ 4163:2020 …….....100
3.6. Переклад як міст між культурами …….…….....127
Список використаних джерел ……..…….…157
Висновки ……..161

ВСТУП

Майбутня професійна діяльність конкурентоздатних фахівців – випускників ЗВО України вимагає від них не тільки професійної майстерності, а й широкої загальної освіти, оскільки вона пов’язана з інтенсивним усним і писемним спілкуванням, передбачає широку мовленнєву практику, потребує точного вираження понять і категорій у різних сферах професійної діяльності. Під час виконання професійних і службових обов’язків фахівець виступає в різних комунікативних ролях: веде ділове листування, складає законопроєкти, проєкти постанов, договори й угоди, спілкується з іншими фахівцями та громадянами різного рівня культури. Недотримання та порушення мовних норм може стати причиною непорозуміння, викликати заперечну реакцію. Саме тому формування мовленнєвої компетентності сьогодні – це формування здатності поєднувати мислення і мову, навчання точності вираження думок, почуттів, чіткість та зрозумілість смислових зв’язків і нюансів значеннєвого спектра слів, і розрізнення мовних засобів за їх стилістичним забарвленням, і досконале володіння способами побудови різноструктурних речень та текстів засобами цієї мови, і знання національних особливостей мовленнєвого етикету країни, мовою якої ми говоримо, а також уміння встановлювати зв’язки між одиницями мови в мовленні та відношення предметів і явищ у реальній дійсності.

Культури мовлення, як і культури спілкування, потрібно вчити на всіх етапах підготовки, перепідготовки конкурентоздатних фахівців. Володіння мовою виступає багатокомпонентним, складним, комплексним поняттям, яке передбачає й індивідуальне багатство словникового запасу особистості, і чистоту, ясність, точність, виразність, нормативність її мовлення, і вміння надати фонетико-інтонаційної виразності усному мовленню. Мовна та мовленнєва компетентності стають потужними факторами у професійній підготовці висококваліфікованих фахівців.

РОЗДІЛ 1. ЕФЕКТИВНІСТЬ МОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ОФІЦЕРА НГУ ЯК УМОВА УСПІШНОГО ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЗАВДАНЬ

1.1. Комунікативна компетентність в аспекті ефективності професійної діяльності офіцера НГУ

Спілкування та комунікація – поняття, невід'ємні від процесу організації професійної діяльності. Знати їх особливості, керуватися вимогами, уміти визначати оптимальну комунікативну поведінку – необхідна умова успішності не тільки службового спілкування, а й узагалі службової та службово-бойової діяльності офіцера НГУ.

Діяльність НГУ має специфіку в порівнянні з іншими родами військ: вона спрямована як на виконання воєнних операцій, так і на забезпечення громадського порядку. Тому в професійній діяльності військового правоохоронця особливого значення набувають такі якості, як уміння спілкуватися в різних, зокрема й небезпечних, екстремальних, умовах, спілкуватися з окремою особою, аудиторією, натовпом, здійснювати мовний вплив, переконувати, аналізувати кожну окрему комунікативну ситуацію, визначати мету спілкування та обирати необхідні для її досягнення мовні засоби. Мовна комунікація відіграє важливу роль також у формуванні взаєморозуміння, поваги та довіри у військовому колективі: вона здатна запобігти стресовим ситуаціям і негативним наслідкам, які зумовлені ними.

Кінець XX – початок XXI століття ознаменувалися значним посиленням уваги до проблем мовної комунікації. У роботах зарубіжних учених [40; 41; 44; 45; 46; 48; 50 та ін.], а також українських [5; 6; 8; 14; 22; 25; 31; 32; 33; 35 та ін.] аналізуються чинники ефективної комунікації, особливості мовного впливу, моделі мовної поведінки в різних ситуаціях, обґрунтовується застосування комунікативних стратегій співробітництва та ввічливості. Характерною ознакою сучасного демократичного світу стало поширення комунікативної

освіти в суспільстві, формування комунікативної компетентності громадян, передусім тих, чия професія нерозривно пов'язана з необхідністю спілкування, – таке завдання в більшості країн розглядається як обов'язковий складник особистісного розвитку та розвитку соціуму.

В Україні ж сьогодні маємо констатувати недостатню увагу до комунікативної освіти, зокрема й у галузі сектору безпеки та оборони. Слід визнати, що останнім часом спостерігається помітна зацікавленість науковців проблемою стратегічних комунікацій [9; 17; 18; 30; 37 та ін.], що викликано прагматичними завданнями інформаційної війни в умовах реальних бойових дій – спочатку на Сході країни, а тепер і на всій території України. Проте існує необхідність приділення більшої уваги проблемам особистісної та професійної комунікативної компетентності представників силових структур. Наразі молоді офіцери мають якісну фізичну та спеціальну військову підготовку, вони здатні кваліфіковано провести будь-яку професійну операцію, пов'язану із силовими діями. Питання ж про те, наскільки вони вміють користуватися мовними засобами впливу, контролювати свою мовну поведінку, досягати комунікативними засобами вирішення професійних завдань, досліджувалися з початку століття обмеженим колом науковців у галузі лінгвістики та психології [12; 15; 19; 20; 21; 26; 38 та ін.], проте ці питання потребують сьогодні прицільної уваги дослідників з огляду на зміну умов діяльності та зміну акцентів у професійних завданнях гвардійців – від переважно правоохоронних до суто військових. Така потреба пояснюється передусім необхідністю швидко та ефективно обирати стратегії та мовні засоби впливу у складних і непередбачуваних воєнних умовах, формувати у військовому колективі атмосферу взаємодопомоги, взаємоповаги та довіри.

Ці питання є складниками цілого комплексу проблем, пов'язаних із необхідністю формування комунікативної компетентності в українських офіцерів-правоохоронців, і дослідження та вирішення цих проблем уважаємо важливим завданням – як науковим, так і суспільним.

Соціальна значущість комунікативної компетентності військового правоохоронця, недостатня розробленість цієї проблеми та нові умови професійної комунікації українських військовослужбовців зумовлюють актуальність формування теоретичної основи та практичних рекомендацій для професійної комунікації офіцера НГУ в сучасних умовах.

Поняття **комунікативної компетентності** розглядаємо як наявність знань щодо процесу спілкування в різних умовах та вміння використовувати ці знання в обиранні комунікативних стратегій і тактик, а також засобів комунікації для досягнення мети спілкування. Необхідним елементом комунікативної компетентності є мовна компетентність, тобто знання норм і правил сучасної літературної мови та вміле використання їх у продукуванні висловлювань [27].

Комунікативну компетентність військового правоохоронця вважаємо необхідним складником професійної компетентності, оскільки комунікативні знання та вміння використовуються для досягнення цілей професійної діяльності, успішного виконання службових і службово-бойових завдань.

1.2. Теоретичні основи дослідження професійної комунікації військових правоохоронців. Ефективність комунікації та комунікативний кодекс

Для виявлення умов ефективності комунікації у професійній сфері важливо передусім визначити зміст основних понять, пов’язаних із досліджуваною проблематикою та окреслити їх специфіку в обраній галузі.

Комунікацію, спілкування сьогодні розглядають як вид діяльності, не відокремлений від інших, а такий, що застосовується в безпосередньому зв’язку з іншими видами діяльності та слугує для досягнення їхніх цілей. Це можуть бути цілі особисті, колективні, соціальні тощо; у контексті нашого дослідження це професійні цілі та завдання.

Загальні цілі НГУ як військового формування з правоохоронними функціями – захист держави та українського народу, а також забезпечення громадського порядку. Завдання НГУ визначені в Законі України «Про Національну гвардію України» [3], конкретні завдання в конкретних ситуаціях визначаються керівництвом НГУ, керівниками організацій та структурних підрозділів.

Загалом у будь-якій комунікативній ситуації співрозмовники націлені на досягнення певної мети. Проте людина цивілізованого суспільства повинна усвідомлювати, що в процесі спілкування важливою є не тільки її мета, а й цілі та інтереси співрозмовника.

Саме за допомогою правильно обраних засобів комунікації можна досягти основних професійних цілей. При цьому необхідно вміти правильно обирати мовні засоби в кожній окремій комунікативній ситуації, прагнути до формування мовнокомунікативної компетентності, що, у свою чергу, є складником компетентності професійної.

1.2.1. Спілкування та комунікація. Спілкування можна вважати одним із інструментів професійної діяльності. Саме тому військовому правоохоронцеві важливо знати та враховувати основні чинники досягнення його ефективності, особливості мовного впливу в різних комунікативних ситуаціях, пов’язаних із виконанням професійних завдань.

Основним засобом спілкування є мова. Процеси спілкування людей із використанням природної мови та врахуванням усіх складників комунікації (фізичних, психологічних, соціальних, гендерних, ситуативних та ін.) є предметом дослідження комунікативної лінгвістики – одного з напрямів сучасного мовознавства.

Спілкування, комунікацію розглядають сьогодні як особливий тип людської діяльності, поряд із діяльністю когнітивною, трудовою, ігровою тощо. Ураховуючи розуміння спілкування та комунікації дослідниками з комунікативної лінгвістики, когнітивної та прагмалінгвістики [7; 22; 31; 32; 40;

41; 44; 46; 50 та ін.], визначимо та стисло схарактеризуємо ці поняття в межах досліджуваної проблематики.

Спілкування розуміємо як мовну взаємодію людей з метою обміну інформацією, досвідом, уміннями, навичками та результатами діяльності. Це комплексне поняття, що охоплює всі можливі типи процесів взаємозв'язку і взаємодії людей: обмін інформацією, зв'язки та впливи учасників, сприйняття органами чуттів.

Комунікацію розглядаємо як смисловий та змістовий аспект соціальної взаємодії, як цілеспрямований обмін інформацією в різноманітних процесах спілкування. У сучасній лінгвістиці комунікація розглядається як обмін думками, ідеями, як специфічна форма взаємодії людей у процесі їхньої пізнавально-трудової діяльності.

Терміни «спілкування» і «комунікація» вживаємо як синоніми, ураховуючи особливості акцентування: у понятті спілкування – на процесі взаємодії, а в понятті комунікації – на обміні інформацією.

Теорія мовної діяльності дозволяє розглядати мовлення як один із видів діяльності, а процес спілкування описувати з позиції суб'єкта комунікації. Загальна **модель мовної комунікації** має такі компоненти: відправник інформації (адресант, комунікатор) → повідомлення (текст) → отримувач інформації (адресат, реципієнт).

Специфіка структури комунікації в діяльності силових структур полягає передусім у тому, що комунікатором виступає особа, яка діє не власне від свого імені, а від імені закону та влади. Цим визначається також специфіка інформації та особливості мовного впливу: вони також являють собою реалізацію закону та влади, яка відповідає за його дотримання. Комунікація, що здійснюється на міжнародному рівні, є опосередкованою та ускладнюється міжнародним правом.

1.2.2. Ефективність комунікації. Важливим поняттям комунікативної лінгвістики є ефективність (успішність) комунікації.

У професійній діяльності досягнення ефективності комунікації є необхідною умовою успішного виконання професійних завдань. Уміння досягати ефективності комунікації – основа комунікативної компетентності.

Успішність (ефективність) комунікації розглядається як досягнення комунікативної мети за умови збереження комунікативної рівноваги учасників процесу.

Комунікативна рівновага – це стан психологічного комфорту всіх учасників спілкування під час мовної взаємодії та після її закінчення.

Наведемо основні **чинники успішності комунікації**. Їх можна умовно поділити на когнітивні, психологічні і мовні.

Когнітивні: інформативність; логічність; організація інформації; точність.

Психологічні: адекватність комунікативній ситуації; урахування умов дискурсу; відповідність етичним нормам.

Мовні: дотримання техніки мовлення; правильність мовлення; стилістична відповідність; відповідність нормам мовного етикету.

Для досягнення ефективності професійної комунікації важливо аналізувати кожне своє повідомлення в аспекті відповідності цим характеристикам.

На противагу чинникам успішності комунікації виділяють і ті чинники, які перешкоджають її досягненню, тобто заважають правильно сприймати інформацію. Це **інформаційні перешкоди в комунікації**. У передаванні інформації найчастіше виникають перешкоди (бар'єри) такого типу:

- використання недостовірних джерел інформації;
- неконкретність інформації;
- невдала організація інформації: недостатній обсяг інформації (не привертає уваги), занадто великий обсяг інформації (перевантажує реципієнта, не дає змоги виділити в ній головне), поєднання необробленої інформації з кількох джерел (збереження різних підходів, різної стилістики та тональності);
- неактуальність інформації, відсутність значущості інформації для

реципієнта;

• невдалий спосіб подавання інформації (занадто емоційне подавання інформації може сприйматися як психологічний тиск, агресія, ігнорування права на свободу вибору; беземоційне ж подавання інформації може сприйматися як байдужість, незацікавленість мовця).

1.2.3. Комунікативний кодекс. Необхідною умовою успішності комунікації є знання та дотримання комунікативного кодексу.

Комунікативний кодекс розуміють як систему принципів, правил і конвенцій спілкування, які регулюють комунікативну поведінку учасників і ґрунтуються на певних категоріях і критеріях.

Складниками комунікативного кодексу є **принципи спілкування** – універсальні вимоги до змісту інформації та способу її викладення. Принципи спілкування не залежать від типу комунікації та умов дискурсу.

Основними вважаються принцип кооперації (співробітництва), і принцип увічливості (етикетності).

• **Принцип кооперації** сформулював американський дослідник теорії комунікації Герберт Пол Грайс. Сутність принципу: учасники спілкування, бажаючи досягти взаєморозуміння, допомагають один одному рухатись у цьому напрямку [41].

Взаєморозуміння досягається завдяки дотриманню **максим спілкування** (основних правил, конвенцій). До них належать такі:

- **максима повноти інформації (максима дозованості)** базується на таких постулатах: 1) висловлення повинно містити не менше інформації, ніж необхідно; 2) висловлення повинно містити не більше інформації, ніж необхідно. Невиконання цих вимог може призвести до втрати контакту з аудиторією чи партнером по спілкуванню;

- **максима якості інформації** конкретизується в таких постулатах: 1) не говори того, що вважаєш неістинним; 2) не говори того, для чого в тебе немає достатнього обґрунтування;

- **максима релевантності інформації** базується на одному постулаті: не відхиляйся від теми. Це не означає, що слід постійно повторювати ту саму інформацію. Можна звертатися до інших тем, але тільки якщо вони підпорядковані основній, обґрунтовують її;

- **максима ясності викладення інформації** репрезентується в постулаті: висловлюйся ясно. Уточнюють його правила: уникай незрозумілих висловлень; уникай неоднозначності; будь лаконічним; будь організованим (повідомлення повинно бути чітко структурованим, з виділенням основних елементів, вступ і закінчення повинні нести важливе інформаційне навантаження, нову інформацію слід пов'язувати з відомою).

• **Принцип увічливості** був описаний британським дослідником Джеффрі Лічем, полягає він у максимальному «піднесенні» образу співрозмовника [46]. Дотримання принципу ввічливості є важливою умовою успішності комунікації, це створює комфортну атмосферу спілкування, сприятливі умови для досягнення комунікативних цілей.

Основні максими цього принципу:

- **максима тактовності** полягає в турботі про співрозмовника, це дотримання меж особистісної сфери (уникання тем, неприємних для співрозмовника або потенційно небезпечних), обережність у поводженні з комунікативною стратегією співрозмовника. Ця максима передбачає врахування чинника дистанції: начальник/підлеглий, колега/колега, друг/друг;

- **максима великодушності** передбачає передусім необтяження партнера розмовою, відмову від домінування в процесі комунікації. Потрібно рівномірно розподіляти ініціативу (говори сам і давай говорити іншим), не тиснути на співрозмовника, не вимагати від нього обіцянок, не нав'язувати власну манеру мовної поведінки;

- **максима схвалення** означає позитивну налаштованість в оцінюванні інших. Позитивність як принцип оцінювання має бути основою світогляду мовця. Це не означає постійного схвалення і відсутності критики. Ідеться про позитивну налаштованість у комунікації: не підважуй репутації інших; не

засуджуй інших. Фахівець із проблем комунікації Д. Карнегі писав: «Будь-який дурень може критикувати, засуджувати й виражати невдоволення – і більшість із них так і роблять. А для того, щоб виявити розуміння і поблажливість, потрібен сильний характер і володіння собою» [11].

Кожна людина потребує самоствердження і визнання, кожна людина по-своєму намагається цього досягти, і тому, якщо співрозмовник відчуває недостатній вияв поваги, він сприймає це як приниження гідності та починає захищатись – і це призводить до комунікативної невдачі.

Також важливо давати співрозмовнику «зберегти обличчя» [там само]. Людина не пробачає приниження і зневаги. Якщо співрозмовник відчуває це у спілкуванні, то співпраці та взаєморозуміння учасникам комунікації не досягти. Особливо принижує зневажливо-іронічний тон, що трапляється, на жаль, у військовій комунікації;

- **максима скромності** передбачає відхилення схвалень і компліментів. Однак це слід робити в такій формі, щоб не образити того, хто хвалить. Формули типу «я знаю, що я молодець», «я завжди маю рацію» або «ну що ви, я в цьому нічого не розумію» є неприйнятними. Рівень самооцінки не повинен бути ні заниженим, ні завищеним;

- **максима згоди** передбачає неопозиційність у спілкуванні, протилежність стереотипному твердженню, що в спорі народжується істина. У спорі зазвичай кожен залишається зі своїми переконаннями, оскільки вимушений їх захищати, добирати аргументи на їх підтвердження. Щоб досягти ефективності комунікації, співрозмовникам слід бути коректними, іти на комунікативні поступки, намагатись оцінити ситуацію очима співрозмовника.

Важливо якомога рідше вживати слово «ні»: це слово ображає співрозмовника, одразу налаштовує на захист; тому заперечення слід висловлювати в загальному контексті позитивного ставлення до думки співрозмовника (*Так, це дуже важливо, але…; Ми теж уважаємо, що необхідно.., тільки пропонуємо змінити…; Це дуже цікаві пропозиції, проте сьогодні ми не маємо змоги…*).

Натомість слід не забувати про слово «так» – учитися звертати увагу не тільки на те, з чим ви незгодні, а й на те, з чим згодні (*Так, нас влаштовують перші три пункти, а от четвертий пропонуємо обговорити більш детально*);

- **максима симпатії** полягає в доброзичливості та є основою всіх інших максим принципу ввічливості. Дуже важливо виявляти симпатію до думок та інтересів співрозмовника. Ця максима сприяє вирішенню конфліктів: акцент зміщується із самого конфлікту на його причину з подальшим її обговоренням (*ми разом прагнемо це вирішити*). Важливо наголошувати на тому, що об'єднує, думати про позитивні якості та вчинки співрозмовника.

Для досягнення ефективності в комунікації слід підтримувати комунікативну рівновагу – поводитися так, щоб співрозмовник почувався комфортно: не відчував потреби захищати свою гідність чи своє право висловитись, не відчував тиску, нещирості, неповаги, неуважності до його думок.

Усі максими принципів кооперації та ввічливості підтримують спрямованість на успішну комунікацію.

1.3. Особливості військового дискурсу. Умови ефективності професійної комунікації офіцера НГУ

Галузева комунікація має особливості, що визначаються основними завданнями, видами та умовами діяльності. Одне з базових понять комунікативної лінгвістики, пов'язане з проблематикою дослідження ефективності професійної комунікації, це поняття інституційного дискурсу.

Поняття дискурсу входить у науковий обіг із другої половини XX ст., зарубіжні дослідники визначають його зміст і напрями вивчення, активно розвивають його проблематику [39; 42; 43; 47; 48; 49; 51 та ін.]. На основі цих та інших досліджень вітчизняні науковці розширюють парадигму його досліджень, розробляють різні аспекти дискурсу з огляду на нові умови та українські реалії [10; 13; 34; 36 та ін.].

Дискурс – поняття багатогранне, його розглядають і як мовну діяльність, і як текст у сукупності з екстралінгвістичними чинниками. Якщо узагальнити поняття дискурсу, то його можна визначити як мовлення, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмах їхньої свідомості (когнітивних процесах).

Структура дискурсу охоплює такі чинники, як соціальний контекст, прагматичний контекст та лінгвістичний контекст [43].

Під соціальним контекстом розуміють комплекс соціальних умов спілкування: історичний контекст, суспільні ознаки, офіційність-неофіційність умов, соціальні ролі комунікантів, характер їхніх стосунків. Прагматичний контекст інтерпретують як наміри комунікантів, стратегії, які вони використовують для досягнення своїх цілей. Лінгвістичний контекст – можливості мови як засобу досягнення комунікативних цілей. До названих структурних елементів додають і галузевий контекст, який визначає функціональну спрямованість мовної поведінки комунікантів [16]. Саме ці чинники визначають особливості інституційного дискурсу.

Інституційний дискурс – це мовна діяльність у певній сфері; це галузева комунікація, чітко окреслена та визначена інституційними межами.

Військовий дискурс (дискурс армії) – мовна діяльність, пов’язана з військовою сферою. Це спілкування між військовослужбовцями у процесі професійної діяльності [28].

Особливості військового дискурсу визначені та проаналізовані у сучасних наукових розвідках [23; 26; 28], відповідно до напрямів і критеріїв дослідження інституційного дискурсу. Результати цих наукових пошуків і відобразимо в нашій роботі, додаючи уточнення, викликані контекстом сьогодення.

Основна мета професійної діяльності військовослужбовців – зберігати безпеку народу і країни; обов’язок військовослужбовців – бути готовими до захисту. Із цього випливають **основні цілі** військового інституційного дискурсу: підготовка до захисту, організація заходів для збереження безпеки держави та кожного громадянина, а в бойових умовах – захист держави.

Військова галузь характеризується обов'язковою наявністю **чіткої ієрархічної структури**: кожен військовослужбовець у професійній діяльності постійно керується наказами й розпорядженнями командирів, точніше, його щоденна службова діяльність полягає в точному і своєчасному відданні та виконанні наказів, його самостійне рішення можливе тільки в чітко визначених межах, і від вищого до нижчого рівня межі самостійності чимдалі звужуються.

Отже, захищають і готуються до захисту обов'язково керуючись наказами, а значить, у процесі спілкування командирів із підлеглими. Тому **типовими учасниками** комунікації у військовому інституційному дискурсі є *командир* і *підлеглий*, причому, в якій ролі виступить той чи інший комунікант, залежить від іншого учасника спілкування, оскільки кожен командир є одночасно чиїмось підлеглим. Навіть у симетричній ситуації спілкування комуніканти обов'язково діють у межах наказів і розпоряджень вищого керівництва, отже, керівник також бере участь у спілкуванні, хоча й опосередковано, і учасників такої комунікативної ситуації можна визначити як *командир* і *підлеглі.*

Важливою ознакою дискурсу армії є **визначальна роль статусних ознак**, підкреслення належності особи до того чи іншого ієрархічного рівня: у звертанні або в розмові про когось із військовослужбовців завжди називається військове звання, натомість у службовому спілкуванні військових практично не вживаються нейтральні форми звертань. Таким чином акцентується увага на ієрархії учасників типової ситуації спілкування, а отже, одразу стає зрозумілою функція кожного з комунікантів (командир чи підлеглий).

Основними учасниками інституційного дискурсу прийнято вважати представників інституту (агентів) і людей, які звертаються до них (клієнтів). Проте учасниками військового інституційного дискурсу є самі військовослужбовці, і специфіка цього виду дискурсу полягає передусім у його **закритості**, він не передбачає залучення інших до специфічних статусно-рольових відносин. Звичайно, військовослужбовці у професійній діяльності

спілкуються не тільки між собою, тому поняття *професійна комунікація військовослужбовців* є ширшим за поняття *військовий дискурс (дискурс армії)*.

Спілкування із цивільними особами – з тими, кого захищають, із партнерами по захисту чи підготовці до нього (правознавцями, психологами, лікарями, педагогами), а також із правопорушниками, – не можна віднести до військового інституційного дискурсу. Спілкування з військовим супротивником теж не визначається єдиними вимогами, оскільки різні армії та військові угруповання мають різні дискурсивні практики. Отже, єдині вимоги до спілкування у військовій сфері стосуються саме військовослужбовців певної армії.

Розглянемо інші ознаки військового інституційного дискурсу. **Типові умови спілкування** визначаються Статутами ЗСУ та розпорядком дня в кожному підрозділі. Вони не передбачають ні вільного обміну думками, ні довільного визначення часу спілкування, ні тривалої підготовки до кожного комунікативного акту.

Прототипними місцями реалізації військового інституційного дискурсу є плац, казармене приміщення, вартове приміщення, контрольно-пропускний пункт, тир, штаб, тактичне поле, полігон, місце проведення військової (зокрема й бойової) операції, кімната зберігання зброї, військова машина, кабінет керівника, а також навчальна аудиторія (поєднуються риси військового та наукового дискурсу), для військовослужбовців НГУ це ще й місця проведення масових заходів (стадіони, майдани тощо).

Типовими ситуаціями спілкування можна вважати військові навчання, військову (зокрема й бойову) операцію, несення варти, навчальне заняття, службову нараду. Військова комунікація не має чітких часових і територіальних меж: навіть у час, відведений для відпочинку, і перебуваючи за межами прототипних місць спілкування, військовослужбовець зобов’язаний бути готовим до виконання наказу, – така особливість має в дискурсі армії назву «боєготовність».

Цінності військового дискурсу сконцентровані в його ключових концептах: *захист, сила, захисник*. **Ціннісна домінанта** військового інституційного дискурсу – *готовність до захисту* – передбачає наявність сильного захисника (сильного у широкому розумінні: розвиненого фізично, морально свідомого, підготовленого теоретично і практично, добре озброєного), а отже, і сильної, боєздатної армії.

Стратегії військового інституційного дискурсу зумовлюються конкретними **комунікативними цілями**: 1) визначити основний напрямок підготовки до захисту або самого захисту; 2) виявити конкретні завдання комунікативної ситуації; 3) визначити, якими пунктами Статутів регламентуються комунікативні дії; 4) сформулювати задум; 5) обрати відповідні мовні засоби; 6) викласти думку; 7) проконтролювати правильне розуміння викладеної думки адресатом.

Основні **комунікативні стратегії** військового дискурсу: підпорядкування, спонукання до дії, орієнтування на узгодженість дій, формування позитивного іміджу армії. Сьогодні стає чимдалі помітнішою стратегія співробітництва. **Основні тактики** – розпорядження і доповідь, до специфічних тактик відносимо також зауваження, акцентування на недоліках і необхідності їх усунення (оскільки як *готовність до захисту,* так і сам *захист* не допускають недоліків); досить поширеними тактиками є також пропозиція, переконання, прохання.

Відповідно до визначених стратегій і тактик виділяємо **жанри** дискурсу армії. У писемному мовленні це військово-наукові тексти, військово-технічні тексти, військово-публіцистичні тексти, статути і настанови, військово-інформаційні тексти, військово-ділові тексти, військові мемуари.

Основним призначенням *статутів* і *настанов* у військовому дискурсі є регламентування життя і діяльності військ у різних умовах повсякденного життя та бойових дій. Визначальна ознака цих жанрів – адресат одразу ставиться в певні межі, його подальші дії чітко регламентуються, і він повинен суворо дотримуватись усіх приписів.

В усному різновиді військового дискурсу основними жанрами можна вважати *команду (наказ)* (командир → підлеглий) і *рапорт* (підлеглий → командир), вони характерні тільки для військового дискурсу і належать до мовленнєвих жанрів із чіткими межами. До усних жанрів із чіткими межами належать також привітання, прощання та ін. – жанри, характерні не тільки для військового дискурсу, а й для будь-якого службового спілкування, проте в дискурсі армії вони мають особливості, визначені Статутами ЗСУ.

1.4. Комунікативні стратегії і тактики у військовій комунікації

Для реалізації комунікативного наміру, тобто мети спілкування, мовець використовує різні комунікативні стратегії та тактики.

У визначенні змісту цих понять спираємося на загальні (не спеціальні) значення слів *стратегія* і *тактика* у тлумачному словнику: стратегія як «спосіб дій, лінія поведінки кого-небудь» [1, с. 1202]; тактика як «способи, прийоми досягнення певної мети» [там само, с. 1229].

Комунікативну стратегію (стратегію мовної поведінки) розуміємо основний підхід до реалізації комунікативної мети, який ґрунтується на певних принципах, що визначають внутрішню і зовнішню структуру повідомлення та забезпечують досягнення цілей. Іншими словами, це сукупність мовних дій, спрямованих на вирішення загального комунікативного завдання мовця [20].

Уміння обирати комунікативну стратегію, здатну забезпечити ефективність мовного впливу, залежить від комунікативної компетентності.

Загальної типології комунікативних стратегій не існує – у кожній конкретній ситуації мовець обирає та реалізує свою стратегію, її вибір залежить від наміру, характеру стосунків, застосованих видів мовного впливу, моральних принципів суб’єкта.

Загалом усі стратегії прийнято поділяти на **кооперативні** і **некооперативні**, залежно від установки на співробітництво чи на перемогу будь-якою ціною. У кожному окремому випадку з функціонального погляду

можна виділити основну стратегію і допоміжні. Наприклад, стратегія співробітництва як основна може мати допоміжні – стратегії схвалення, увічливості, створення позитивного іміджу; стратегія підпорядкування як основна може мати допоміжні – стратегії формування емоційного настрою, контролю над ініціативою, драматизації.

Тактика мовної поведінки – це сукупність конкретних засобів реалізації комунікативної стратегії, практичне здійснення стратегічних планів, сукупність комунікативних ходів (прохання, погроза, приниження, комплімент, схвалення, наказ, умовляння та ін.). Одна й та сама тактика може використовуватись у реалізації різних стратегій [20].

Схарактеризуємо **основні комунікативні стратегії і тактики військової комунікації** на основі робіт про військовий дискурс та військово-правоохоронну професійну комунікацію [15; 16; 20; 26; 28; 29]. Це передусім стратегії підпорядкування, спонукання до дії, орієнтування на узгодженість дій, формування позитивного іміджу армії, дедалі більше застосовується стратегія співробітництва. Основні тактики, що застосовуються в межах цих стратегій: команда, наказ (командир→підлеглий) і рапорт (підлеглий→командир); неосновні тактики: пропозиція, переконання, прохання.

Стратегія підпорядкування добре відома військовослужбовцям, вони ознайомлюються з нею, вивчаючи вимоги Статутів ЗСУ, постійно стикаються з нею, опрацьовуючи галузеві нормативні та керівні документи. Роль стратегії підпорядкування у комунікації військовослужбовців визначається й самим військовим дискурсом.

Так само визначається військовим дискурсом важливість стратегій спонукання до дій та орієнтування на узгодженість дій. Командири різних рівнів спонукають (застосовуючи різні види мовного впливу – наказ, переконання, прохання) підлеглих до виконання певних дій, і ці дії мають бути узгодженими як із вищим керівництвом, так і іншими підрозділами, оскільки без узгодженості, злагодженості неможливо досягти належного рівня боєготовності.

Специфічною у військовій комунікації є стратегія формування позитивного іміджу, вона застосовується передусім в офіційних умовах, особливо якщо спілкування виходить за межі одного військового підрозділу (за участі вищого керівництва, цивільних осіб, представників інших військових колективів); основна тактика цієї стратегії – демонстрування високого рівня боєздатності. Слід розуміти, що ця стратегія реалізується як відповідь на очікування суспільства, на суспільну потребу в сильній, боєздатній армії. Це не слід сприймати як маніпулювання: пересічний громадянин розуміє, що в медіа чи на параді військовослужбовці демонструють найкраще, але для громадян важливо розуміти, на що саме здатні захисники.

Хоча комунікація у військовій сфері передусім передбачає орієнтування на статутні вимоги, проте це не відкидає стратегій співробітництва та ввічливості. Обґрунтуємо необхідність більш активного впровадження комунікативних стратегій співробітництва та ввічливості у професійну військову комунікацію, схарактеризуємо їх в аспекті завдань військово-професійної діяльності.

Відомо, що саме неправильна мовна поведінка найчастіше стає причиною появи або загострення конфлікту. Конфлікт же в умовах війни, особливо якщо хоча б один із його учасників при зброї, стає вкрай небезпечним. А вміння вирішувати конфлікти та запобігати їм – це одне із професійних завдань військових правоохоронців. Якщо в зарубіжних країнах комунікативні стратегії співробітництва та ввічливості є обов’язковою вимогою в суспільних відносинах, то в нашому суспільстві сьогодні це питання передусім особистих етичних переконань, а у військовій сфері вияв увічливості та поваги часто вважається комунікантами просто виявом слабкості, що є вкрай помилковим переконанням, оскільки спокійна і ввічлива людина справляє враження сильної та впевненої в собі та своїх діях, і в результаті виявляється більш переконливою.

Комунікативна стратегія співробітництва може широко та ефективно застосовуватись у процесі роботи з особовим складом, навчальної роботи, у

спілкуванні з цивільними, під час проведення інформувань, а також у повсякденному спілкуванні військовослужбовців у ситуаціях, не передбачених Статутами [29].

Ключовим мовним засобом реалізації цієї стратегії є формула *ми разом із вами*. Вона використовується у зворотах такого типу: *ми всі зацікавлені в одному; ми разом вирішимо; це важливо для всіх нас; я так само, як і ви, розумію; ми всі сподіваємося; це наше спільне досягнення; ми разом подолаємо проблему; ми будемо співпрацювати; нас об'єднує прагнення; спробуймо разом* тощо. Ці та подібні звороти сьогодні поширені в політичному житті, а також активно входять у ділове спілкування. Підкреслюється єдність інтересів співрозмовників, долаються бар'єри, стирається межа, що їх відокремлювала, відмінності стають менш помітними – усе це сприяє позитивному результату спілкування, а отже, й позитивному результату спільної діяльності.

Важливо розуміти, що тривалу результативність впливу забезпечує відкрите, щире висловлення прагнення до співпраці, а не маніпулятивне; маніпулювання не відповідає стратегії співробітництва.

У реалізації стратегії співробітництва важлива роль відводиться використанню форм першої особи множини – як займенників (*ми, наш*), так і дієслів (*працюймо, спробуймо, розгляньмо, створимо, прагнемо*); завдання ставляться у формі прохання (*Зробіть це, будь ласка, до завтра*) або у формі запитання (*Ми встигнемо виконати до 10 березня?*); обов'язковим є вживання етикетних висловів. Мовні засоби спрямовані не тільки на підкреслення єдності співрозмовників, а й на вияв поваги, без якої взаєморозуміння неможливе. Тому стратегія співробітництва тісно пов'язана зі стратегією ввічливості.

Концептуальна ідея комунікативної стратегії ввічливості полягає в тому, що, незалежно від теми спілкування та його перебігу, принципом організації комунікації має бути вияв поваги до співрозмовника.

Тактики мовної поведінки в межах стратегії ввічливості полягають у підкресленні поваги до співрозмовника, до його позиції, думки, діяльності, світосприйняття тощо.

Розглянемо мовні засоби, характерні для стратегії ввічливості. Уживання лексичних засобів в аспекті ввічливості передбачає дотримання таких правил:

не використовувати лексику обмеженого вжитку (терміни, діалектизми, жаргонізми), якщо мовець не впевнений у тому, що слухач його зрозуміє правильно;

не вживати слів, що в прямому чи переносному значенні виражають зневагу або негативну оцінку;

не іронізувати – це часто сприймається як приниження (винятком є іронія, спрямована на себе, у цьому разі вона зближує комунікантів);

звертатися до співрозмовника так, як він представився тощо.

Ввічливість і неввічливість мають багато рівнів і відтінків, і це легко зрозуміти, звертаючи увагу на граматичні засоби, передусім форми числа, особи та способу дії.

Використання граматичних засобів вираження ввічливості:

доцільно вживати форми І особи множини, замість протиставлення форм І особи однини і ІІ особи множини (тобто *ми* замість *я* і *ви*), там, де це можливо; це сприймається як вияв довіри, позитивного ставлення і зближує комунікантів;

необхідно використовувати в розмові повні речення: – *На котру годину заплановано шикування? – Шикування заплановано на сьогодні, на 12.15.* Неввічливо (і менш інформативно) відповідати неповними реченнями, наприклад: *На 12.15;*

важливо також не вживати форм ІІІ особи множини у значенні І особи однини (тобто *вони* у значенні *я*), це є виявом категоричності і підкреслює різницю соціальних ролей співрозмовників (*вам говорять* – замість *я говорю*). Слід пам’ятати про те, що категоричність принижує співрозмовника, а отже, не сприяє успішності комунікації;

не слід говорити *він, вона, вони* про осіб, які є учасниками комунікації.

Список лексичних і граматичних засобів вираження ввічливості можна продовжувати. Головне – пам’ятати про важливість виявлення поваги до співрозмовника для досягнення ефективності комунікації.

Безумовно, військова комунікація має особливості, але вони не повинні перекреслювати комунікативних норм, єдиних для всіх членів суспільства.

У сучасних умовах військовослужбовцям НГУ вкрай необхідно оволодівати різними комунікативними стратегіями й тактиками, щоб у конкретній комунікативній ситуації обрати саме ті, які допоможуть досягти ефективності комунікації. В аспекті військового дискурсу це означає досягнення успішного виконання службових і службово-бойових завдань, загалом ефективного захисту і високого рівня боєготовності.

1.5. Види мовного впливу у військовому дискурсі

Поняття мовного впливу увійшло в науковий обіг на початку 1970-х років у межах психолінгвістичних досліджень. Розуміння мовного впливу пов’язане з антропоцентричним підходом до вивчення мови [7; 14; 31; 32 та ін.].

Ураховуючи та узагальнюючи інтерпретації мовного впливу, запропонуємо його визначення, що ґрунтується на широкому розумінні цього поняття.

Мовний вплив – це усвідомлене або не усвідомлене суб’єктом спричинення змін у поведінці, емоційному стані, свідомості реципієнта, що відбувається у процесі мовного спілкування, здійснюється із застосуванням вербальних і невербальних засобів, визначається інтенціями суб’єкта, цілями комунікації та конкретною комунікативною ситуацією [26, с. 19]

Важливо підкреслити, що мовний вплив здійснюється в будь-якому спілкуванні, більшою або меншою мірою, усвідомлено чи неусвідомлено. Кожен із нас постійно виступає в ролі як суб’єкта, так і реципієнта мовного впливу. Уміння здійснювати усвідомлюваний, передбачуваний мовний вплив є необхідним для успішності комунікації. Здійснення усвідомленого мовного впливу залежить від правильного вибору комунікативних стратегій і тактик. В основі комунікативних стратегій і мовного впливу взагалі – мотиви, потреби й

цілі комунікантів, тому їх визначення, аналізування й урахування є основою вибору мовної поведінки в тій чи іншій комунікативній ситуації.

У спілкуванні ми завжди прагнемо до певного результату, і саме на досягнення ефективності, успішності комунікації спрямоване вивчення особливостей мовного впливу. Знання видів мовного впливу та вміння обирати види мовного впливу в аспекті особливостей галузевої комунікації є надзвичайно важливим для успішного виконання професійних завдань.

Мовний вплив у військовій комунікації загалом та в комунікації військових правоохоронців зокрема досліджувався в контексті завдань їхньої професійної діяльності [15; 16; 20; 23; 24; 26 та ін.]

Схарактеризуємо мовний вплив у військовому дискурсі за його видами, спираючись на класифікацію видів мовного впливу, розроблену з урахуванням максимальної кількості його ознак [25].

Визначимо **види мовного впливу у військовому дискурсі.**

- За реципієнтом впливу це може бути мовний вплив **на одну особу, на групу осіб і масовий.**

- За співвідношенням форми і змісту мовний вплив у військовій комунікації переважно **прямий.** Підтекстовий же, непрямий мовний вплив, у військовому дискурсі слід звести до мінімуму (за винятком ситуацій, які вимагають нерозголошення секретної інформації).

- Щодо критерію ефективності/неефективності зауважимо, що в кожній комунікативній ситуації рівень ефективності (успішності) мовного впливу, тобто досягнення мети спілкування, визначається окремо. Проте важливо усвідомлювати, що **ефективність** мовного впливу – для військового спілкування категорія принципова. Неефективний мовний вплив – це відсутність злагодженої діяльності, невиконання завдань, а отже – небоєздатність армії.

- Характеризуючи мовний вплив за усвідомленістю/неусвідомленістю суб’єктом, зауважимо, що **усвідомленість** є найбільш важливою умовою

ефективності мовного впливу, тому мовний вплив у військовому дискурсі має бути обов'язково усвідомленим. Неусвідомлюваний суб'єктом вплив має непередбачувані наслідки.

- **Мета (цілі) суб'єкта** – це основний критерій класифікації мовного впливу. Проаналізуємо реалізацію виділених за цією ознакою видів мовного впливу у військовому дискурсі, розмежовуючи їх за визначеністю чи невизначеністю Статутами ЗСУ та паралельно характеризуючи за критеріями моральності та етичності.

Статути Збройних Сил України – один із основних чинників мовного впливу у військовому дискурсі. Статути ЗСУ суворо регламентують не тільки види впливу, а й мовні формули його здійснення та результат.

Основні засоби мовного впливу у Статутах: фонетичні (зміна темпу і гучності мовлення, паузи), синтаксичні (спонукальні речення, часто неповні). Із граматичних засобів слід виділити використання форм наказового способу, найбільш характерних для ситуації віддавання наказу, а також інфінітива, вживання якого означає посилення категоричності: *Зміна – СТІЙ; Вартовий, прийняти пост*.

Основна, професійно зумовлена функція мовного впливу у військовому дискурсі – забезпечити професійне виконання обов'язку захисника, забезпечити боєздатність армії. Ця функція реалізується застосуванням видів мовного впливу, передбачених Статутами ЗСУ [2; 4]. До них належать такі види мовного впливу: наказ, спонукання до дії, інформування, обґрунтування певних положень.

Найбільш специфічним видом мовного впливу у професійній комунікації військовослужбовців є **наказ**. Статутами ЗСУ регламентуються умови використання і мовні формули наказу, а також визначається обов'язкове виконання наказу підлеглим. «Загальні обов'язки військовослужбовців», подані у Статуті внутрішньої служби, мають пункт «беззастережно виконувати накази командирів (начальників)» [4]. Така особливість військового дискурсу

викликана його домінантою – постійною готовністю до виконання бойового завдання.

Наказ найбільше відповідає стратегії підпорядкування, яка полягає в тому, що мовець намагається підпорядкувати партнера по комунікації у виконанні певних вимог, тобто прагне отримати від слухача прогнозовану реакцію. Проте різноманітність ситуацій та цілей спілкування передбачає застосування різних стратегій, і тому в арсеналі командира повинні бути різні види, орієнтовані не тільки на стратегії підпорядкування.

Психологи сьогодні звертають увагу на те, що зміни в суспільстві, обумовлені процесами демократизації, спричиняють порушення сформованих міжособистісних стосунків, посилення негативних процесів у комунікації військовослужбовців, збільшенням конфліктних ситуацій. Це пояснюється, з одного боку, прагненням військових відокремитись у своєму професійному спілкуванні від загальних комунікативних змін у суспільстві, а з іншого боку – неможливістю абсолютної закритості, відокремленості комунікації.

Мовний вплив з інформативною метою передбачений для різних жанрів військового дискурсу. Передусім це інструктаж, лекція на заняттях з особовим складом, виступ із повідомленням на нараді. Вплив з інформативною метою військовослужбовці здійснюють у різних комунікативних ситуаціях. У спілкуванні з керівниками доповідають про виконання завдань, про події, які відбулися за відсутності керівника, і про те, що нічого не трапилось. Військовослужбовець постійно використовує цей вид мовного впливу також у спілкуванні з рівноправними партнерами. Інформуючи адресата, мовець привчається аналізувати, виділяти головне, робити висновки, точно і стисло формулювати думку.

У ролі підлеглого та в ролі рівноправного партнера інформування здійснюється із застосуванням стратегії співробітництва. У ролі ж керівника військовослужбовець передає інформацію не стільки з інформативною метою, скільки з метою спонукання до дії.

Спонукання до дії як вид мовного впливу використовується у спілкуванні військовослужбовців із підлеглими та з рівноправними партнерами. Він може мати як позитивні наслідки, так і негативні, залежно від того, чиї інтереси враховуються суб'єктом. Якщо мовець піклується про інтереси адресата (*Іди відповідай, ти ж знаєш матеріал; Пропонуй свою кандидатуру, у тебе все вийде*), то це допомагає вирішити проблему, сприяє формуванню впевненості. Якщо тільки власні інтереси – самоствердження за рахунок інших, – то такий вплив завдає шкоди як адресату (приниження), так і мовцеві (формування життєвих принципів, які суперечать загальнолюдським цінностям).

У деяких командирів формується звичка постійного спонукання підлеглих, перекладання на них доручень. Такий керівник переконаний, що завдання командира – організувати, обов'язок підлеглих – виконати, причому під організацією роботи він розуміє тільки спонукання і контроль, усе інше – проблеми підлеглих. Такий підхід може перешкоджати й досягненню комунікативної мети у спілкуванні з цивільними, оскільки, якщо військовий правоохоронець застосовує до цивільних громадян тільки спонукання, не використовуючи обґрунтування, пояснення, переконання, то цивільний співрозмовник скоріше сприйме це як тиск, а не як піклування про його безпеку.

Обґрунтування певних положень у спілкуванні із цивільними застосовується найчастіше в контексті спонукання до дії: *Ви повинні відійти: цивільним сюди не можна; Це необхідно для підтримання порядку; У нас наказ*. У межах військового колективу військовослужбовець обґрунтовує власну позицію та наводить докази переважно в ролі рівноправного партнера, меншою мірою в ролі керівника (*Ви командир відділення, отже, відповідаєте за дисципліну; Курсант Шевчук має такі самі права, як і ви*). Загалом обґрунтування використовується на військових нарадах, загальних зборах, на навчальних заняттях, а також у повсякденному спілкуванні для вирішення дискусійних, складних або конфліктних питань.

Отже, види мовного впливу, передбачені Статутами ЗСУ, призначені передусім для використання в офіційних умовах, проте вони значною мірою визначають і особливості неофіційного військового спілкування.

Проаналізуємо використання тих видів мовного впливу, які не передбачені Статутами ЗСУ.

Мовний вплив із метою **формування певних оцінок і почуттів** використовується передусім у неофіційному спілкуванні. У ролі підлеглого і в ролі рівноправного партнера військовослужбовець за допомогою цього виду впливу вирішує конфліктні питання (*Станьте на моє місце, якщо б вас так образили, як би ви відповіли*). Цей вид мовного впливу сприяє взаєморозумінню, врахуванню різних поглядів на проблему, а отже, впровадженню у військове спілкування стратегій співробітництва.

У ролі командира цей вид впливу військовослужбовець використовує зазвичай у процесі контролювання завдань (*Подивіться, невже це випрасувана форма?*). Для військової сфери характерний суворий контроль із боку керівника. Проте часто в процесі оцінювання командир, на жаль, помічає передусім недоліки й далеко не завжди готовий сприйняти або навіть вислухати оцінку підлеглого, а за таких умов ефективність комунікації значно знижується.

Переконання – вид мовного впливу, пов’язаний із попереднім, оскільки переконати засобами аргументації означає приведення системи оцінок адресата у відповідність до системи оцінок суб’єкта. Переконання актуалізується переважно в повсякденному спілкуванні військовослужбовців, передусім у вирішенні проблем із рівноправними партнерами по спілкуванню (*Пропоную взяти участь у конкурсі, це підвищить рейтинг нашого взводу; Тобі слід підготуватись і виступити завтра на семінарі: іншої можливості виправити твою «трійку» вже не буде*), а також у спілкуванні з керівниками (*Я впораюсь із обов’язками командира відділення, тому що вмію спілкуватися з людьми, вимогливий до себе та інших*).

У спілкуванні з підлеглими переконання використовується, на жаль, меншою мірою, воно застосовується здебільшого у виховних бесідах (*Вам*

потрібно виправити оцінку, ви ж відмінник). Доцільно збільшувати частку переконання у спілкуванні з підлеглими, оскільки основою переконання є взаєморозуміння і взаємодія, а саме на цих критеріях сьогодні варто будувати службові відносини: у командира й підлеглого спільні проблеми та спільні цілі, і спиратися на спільне значно ефективніше, ніж постійно підкреслювати відмінності в ієрархії. Дуже важливо виробити звичку визначати, який вид впливу більш доцільний для кожної конкретної ситуації.

Так само недооцінюється військовими переконання у спілкуванні зі сторонніми цивільними особами: військовослужбовці розуміють, що повинні орієнтуватися на співробітництво і переконувати (*Вам краще відійти, тут зараз пройде колона*), але їм інколи легше застосувати просто готові вказівки. Військовослужбовець часто не враховує, що цивільна особа не вважає себе його підлеглим і скоріше відгукнеться на вияв поваги, ніж на спробу підпорядкування.

Прохання може використовуватись у повсякденному спілкуванні, передусім із командиром, керівником (*Дозвольте звернутись; Дозвольте скористатися комп'ютером*). На жаль, військовослужбовці часто сприймають прохання як вияв слабкості, не усвідомлюючи, що воно може бути ефективним у військовому дискурсі, як і в будь-якому іншому. Варто урізноманітнювати види мовного впливу в повсякденному спілкуванні, не зловживати наказом і спонуканням, оскільки невиправдане постійне використання наказу може призвести до втрати його ролі і, як результат, до його неефективності. Недооцінюється прохання і як засіб мовного впливу на цивільних осіб, і це призводить до однобічності у виборі засобів мовного впливу, до віддавання переваги тим самим категоричним наказовим формам, які у спілкуванні з цивільними виявляються неефективними.

Умовляння не є характерним для військового дискурсу, воно застосовується в поодиноких випадках у спілкуванні з керівниками (*Ну, будь ласка, не ставте «двійку», мене не відпустять у звільнення, я все вивчу, ну, будь ласка*), хоча можливість його використання визначається скоріше особистими

рисами мовця. Важливо розуміти, що цей вид впливу пов'язаний із психологічним тиском, а отже, спричиняє порушення емоційної рівноваги адресата, перешкоджає об'єктивності рішень.

На особливу увагу заслуговує **примушування** до певних дій. Примушування є перевищенням повноважень (не плутаймо його з наказом, наказ чітко орієнтований на законні вимоги та повноваження), примушування здебільшого має негативні наслідки (принижує адресата, порушує його емоційну рівновагу, руйнує віру в загальнолюдські цінності). Як не прикро, цей неетичний вид мовного впливу інколи використовується військовослужбовцями у спілкуванні з підлеглими (*Ви приберете за 5 хвилин, інакше будете до відбою крокувати на плацу*). Примушування пов'язане із застосуванням стратегії домінування (*тому що я так сказав*), натомість наказ відповідає стратегії підпорядкування (*тому що це входить у ваші обов'язки; тому що це визначається статутом…*). Примушування може бути виправданим тільки за екстремальних умов, у разі реальної загрози, небезпеки. Пояснити застосування цього виду впливу в повсякденному спілкуванні військовослужбовців можна їх спрощеним уявленням про обов'язки керівника, прагненням мати більш владний вигляд у спілкуванні з підлеглими.

Більш небезпечним є примушування в симетричній ситуації: рівноправний партнер не має повноважень застосувати стягнення, а отже, можливе застосування погроз і навіть фізичної сили. Можливість чи неможливість використання примушування визначається особистими рисами суб'єкта, а також колективною думкою про допустимість чи недопустимість цього виду впливу.

- Звернемося до характеристики мовного впливу за відкритістю/прихованістю намірів або факту впливу. Розрізнення видів мовного впливу за цим критерієм не тотожне протиставленню прямого/непрямого видів впливу (див. вище). **Відкритий** вплив може бути прямим і непрямим, його основна ознака – відкритість комунікативних інтенцій суб'єкта та самого факту впливу на реципієнта. **Прихований** же вид мовного впливу передбачає, що

реципієнт не повинен здогадатися про намір суб'єкта, а інколи й про здійснення на нього впливу. Критерій відкритості / прихованості вважаємо основним у визначенні **маніпулятивного** мовного впливу. Більш детальному аналізу особливостей маніпулятивного мовного впливу присвячено наступний параграф, у якому характеризуються також індикатори виявлення маніпулювання та способи протидії маніпулятивному впливу в професійній комунікації військових правоохоронців.

А в межах дослідження видів мовного впливу у військовому дискурсі визначимо, за яких умов застосовується маніпулювання у спілкуванні основних учасників цього інституційного дискурсу, з якою метою використовується і які наслідки може мати.

Застосування прихованого, **маніпулятивного впливу** є небезпечним у спілкуванні між військовослужбовцями, оскільки може призвести до викривлення інформації та до невиконання життєво важливих завдань. На жаль, військовослужбовці інколи намагаються використати маніпулятивний вплив, переважно у спілкуванні з керівниками, виправдовуючи своє хитрування тим, що відкритий вплив командири можуть сприйняти як порушення ієрархії стосунків. З маніпулятивною метою вони застосовують різні прийоми: порожні текстові конструкції, протиставлення, посилання на авторитети (*Ви говорите так, а начальник факультету вимагає інакше*), замовчування фактів, гіперболізацію (*У мене не було й секунди, щоб це виконати*), підміну понять (*Не ставте йому «двійку», він гарний курсант*). Командир має пояснювати підлеглим небезпеку маніпулювання у військовому дискурсі, своїм прикладом демонструвати переваги відкритого спілкування, не уникати обговорення проблемних питань, а також не зловживати наказами та критикою, щоб підлеглий не відчував потреби «викручуватись» і не прагнув маніпулювати.

Недопустимим уважаємо використання маніпулятивного впливу командиром. Розглядаємо це як ознаку низького рівня професійної комунікативної компетентності. Досвід доводить, що абсолютно не сприяє ефективності виконання завдань застосування командиром маніпулятивних

прийомів: посилання на авторитети (*Це не я, це начальник курсу так вирішив*), гіперболізація (*Ви зовсім нічого не розумієте, тому слухайте мене*), спрощення або підміна понять (*Ви досі не навчилися вітатися, а хочете командувати*), навішування ярликів, номінація з негативною емотивністю (*Що це за стадо на плацу*), протиставлення, використання дистанційної функції займенників (*Моє завдання контролювати, ваше – виконувати*).

Одночасно слід усвідомлювати, що здатність до маніпулювання визначається передусім особистими рисами суб'єкта. І тільки особистими життєвими принципами визначається деструктивний / недеструктивний характер маніпулювання в будь-яких ситуаціях професійної комунікації військовослужбовців.

Виняток у застосуванні маніпулятивного впливу можуть становити екстремальні ситуації, коли людина перебуває в стані афекту, тоді, заради нормалізації її стану, допустимо застосовувати маніпулювання; або ж у спілкуванні з порушником чи противником, коли необхідно вивідати певну інформацію.

Особливо важливо розуміти, що в ролі суб'єкта маніпулювання військовослужбовець може застосувати досить стандартний набір мовних засобів, і, звичайно ж, він не використовує складних маніпуляційних технологій, які, проте, можуть бути застосовані до нього самого, як до захисника, з боку терористичних організацій, супротивника, спеціально підготовлених сторонніх осіб.

Узагальнюючи інформацію, схарактеризуємо особливості мовного впливу у військовому дискурсі в різних комунікативних ситуаціях.

У спілкуванні з керівниками мовний вплив не відзначається різноманітністю, проте в ньому переважають комунікативні стратегії кооперації.

Мовний вплив у симетричному спілкуванні характеризується меншою орієнтованістю на статути, більшою свободою вибору видів і засобів мовного впливу. Проте звиклий до ієрархічних відносин військовослужбовець симетричну ситуацію спілкування часто прагне перетворити на асиметричну і в

службовому спілкуванні з рівноправним партнером намагається домінувати, що не сприяє ефективності комунікації.

Виявлені особливості військового дискурсу впливають і на спілкування із цивільними особами у процесі службової діяльності, через пріоритетність стратегій підпорядкування в інституційному дискурсі вихід за його межі виявляється для військовослужбовців більш складним. Стратегія підпорядкування, яку вони зазвичай застосовують у таких умовах, може наштовхнутися на негативну реакцію з боку адресата. Різною є і сила впливу у військовому і в цивільному колективі. Оскільки наказ військовослужбовці вважають основним видом мовного впливу, а Статутами передбачене обов'язкове виконання наказу, то й сила впливу тут особлива. За 4–5 років навчання у військовому закладі курсанти звикають сприймати кожне слово командира як наказ. Звикнувши до такої особливої сили слова, вони очікують відповідного результату й від цивільних осіб. Проте для цивільної особи наказ є незвичною формою і може бути сприйнятий як порушення норм комунікації, а тому виявиться неефективним. Військовослужбовець, зі свого боку, сприймає невиконання наказу як порушення. У результаті замість запобігання конфлікту може виникнути його істотне загострення.

Такими є особливості використання видів мовного впливу у військовому дискурсі в різних ситуаціях професійного спілкування.

Проведений аналіз дозволяє зауважити, що військовослужбовцям за будь-яких умов варто пам'ятати, що на військовий дискурс, як і на інші види дискурсу, поширюються ті самі закони спілкування, а вибір видів мовного впливу визначається не тільки комунікативною метою, а й основними принципами комунікації – принципом кооперації та принципом увічливості. Загалом комунікантам важливо усвідомлювати необхідність осмислення результатів мовного впливу в кожній окремій комунікативній ситуації.

1.6. Маніпулятивний мовний вплив: особливості, види, індикатори. Протидія маніпулюванню у службовій комунікації військових правоохоронців

Визначивши в попередньому параграфі класифікаційну ознаку маніпулятивного мовного впливу – прихований характер, – зупинимося більш детально на особливостях маніпулятивного впливу та проаналізуємо проблему його застосування до військових правоохоронців, схарактеризуємо індикатори виявлення маніпулювання та визначимо способи протидії маніпулюванню в діяльності військовослужбовців НГУ.

Маніпулятивний вплив тлумачать по-різному, залежно від галузі та напряму дослідження. Ураховуючи зміст різних дефініцій маніпулятивного впливу в лінгвістичній літературі [20; 25; 33; 35 та ін.], сформулюємо визначення.

Маніпулятивний вплив – прихований вид мовно-психологічного впливу, спрямований на збудження в реципієнта намірів, що відповідають комунікативним цілям суб’єкта впливу.

За основний критерій виділення маніпулятивного впливу приймаємо його прихований характер, неусвідомлюваність адресатом [33, с. 31]. Вважаємо, що саме прихований характер визначає такі особливості маніпулювання, як усвідомлюваність суб’єктом [там само] та здійснення поза волею реципієнта [33, с. 151].

У кожному випадку маніпулятивний вплив може бути схарактеризований за метою, засобами, ефективністю та іншими критеріями (відповідно до наведеної раніше класифікації видів мовного впливу). Проте найбільш важливим для диференціювання самого маніпулятивного впливу є критерій відповідності/невідповідності моральним нормам – деструктивним чи не деструктивним є маніпулятивний вплив у конкретній комунікативній ситуації. Уважаємо, що протидії вимагає саме деструктивний маніпулятивний вплив.

Маніпулятивний вплив небезпечний у разі застосування до будь-якої особи, а якщо реципієнтом такого впливу є військовий правоохоронець, небезпека зростає, оскільки під загрозу ставляться не стільки особистісні, скільки громадські або взагалі суспільні інтереси.

За результатами досліджень маніпулятивного впливу в цій сфері комунікації [20; 23; 26 та ін.] схарактеризуємо, цілі, наміри, індикатори маніпулятивного впливу на військовослужбовця НГУ, а також стратегії та засоби протидії такому маніпулюванню.

1.6.1. Цілі та індикатори маніпулятивного впливу на військового правоохоронця. До військовослужбовця НГУ може бути застосоване маніпулювання як під час виконання завдань охорони громадського порядку, так і в процесі повсякденного службового спілкування у військовому колективі. Відповідно, суб'єктом маніпулятивного впливу може бути і стороння цивільна особа, й інший військовослужбовець (керівник, підлеглий або рівноправний партнер по спілкуванню).

Визначаючи, які **позамовні цілі** можуть спричинити застосування маніпулятивного впливу до військового правоохоронця, виділимо ті з них, що пов'язані зі специфікою військової, правоохоронної діяльності адресата впливу: проникнути на заборонену територію; отримати секретну інформацію; приховати і пронести заборонені речі; уникнути відповідальності за свої дії; підпорядкувати адресата у процесі виконання тих чи інших завдань; заволодіти зброєю; спровокувати конфлікт, силові дії; приховати чи викривити певні факти тощо.

Звідси випливають основні **комунікативні наміри** у спілкуванні маніпулятора з військовим правоохоронцем у процесі його службової діяльності: 1) «приспати» пильність, знизити критичність сприймання інформації; 2) порушити емоційну рівновагу, дезорганізувати. У реалізуванні цих комунікативних намірів застосовується стратегія підпорядкування адресата, тобто керування його поведінкою.

Виявити маніпулювання дуже складно: для маніпулятивного впливу можуть використовуватися ті самі мовні засоби, що й для відкритого впливу. Допомогти в цьому може знання індикаторів маніпулювання – ознак комунікації, які сигналізують, що застосовуваний мовний вплив може бути маніпулятивним.

В аспекті дослідження професійної комунікації військових правоохоронців схарактеризуємо індикатори маніпулювання в цій сфері [26].

Мовними індикаторами маніпулятивного впливу на військових правоохоронців можуть слугувати:

невідповідність змісту мовлення його темпові, інтонації, позамовним елементам спілкування (ситуації, жестам, погляду та ін.) – це все зовнішні ознаки хитрування;

фіксування рольових стереотипів і «ярликів», нав'язування ролей, віднесення до певної категорії людей (*Ви, як людина відповідальна, не можете не виконати*), посилання на авторитети (*Ваш командир мені дозволив*), хибне узагальнення (*Невже всі військові такі байдужі до чужих проблем?*), викривлення думки співрозмовника (*Для вас головне папірець, а не людина*), акцентування на відмінностях (*Ви розумієте, хто я, а хто ви?*) – такі засоби впливу дозволяють стереотипізувати ситуацію, знизити критичність мислення і таким чином досягти потрібних суб'єктові дій;

надмірне вживання слів з емоційно-експресивним забарвленням (позитивним чи негативним), нетактовність у мовленні, намагання обмежити адресата в часі (*Вирішуйте швидше, за хвилину буде пізно*) або в можливих варіантах вирішення проблеми (*У нас немає іншого виходу*), нав'язування своїх послуг, гіперболізація (*Інакше мені кінець*) – застосування таких засобів упливу свідчить про прагнення мовця драматизувати ситуацію і в результаті контролювати поведінку адресата;

постійне підкреслення спільності інтересів, думок, цілей (*Ми ж друзі*), заспокоювання (*Не хвилюйтеся, мене не помітять*), зіставлення з можливим негативним явищем, часто з перебільшенням, зближення), гра на дружніх

стосунках (*А я колись заради тебе…*), повторення імені співрозмовника, використання техніки віддзеркалення – використання цих засобів впливу дає змогу скоротити дистанцію між співрозмовниками, стати маніпулятору «своїм» і таким чином знизити критичність сприймання інформації;

підтакування, прохання дозволити заборонені дії, допомогти, пояснити – застосування цих засобів також спричиняє «зближення» і, крім того, викликає в адресата відчуття своєї значущості й одночасно відповідальності за співрозмовника;

компліменти, лестощі (*У вас така красива форма, а зброя яка, можна подивитися ближче?*), неочікувана, невиправдана зміна теми (*Ви чули останні новини..?*), зміщення акцентів на другорядні деталі (*А що означає цей ваш значок?*), підкреслення вагомості слів або дій адресата, акцентування на його особистих проблемах (*У вас таке складне завдання, ви, мабуть, так утомились*), уникнення прямих відповідей на запитання (*Моє прізвище вам нічого не скаже*), випитування думки адресата (*А як би ви вийшли із цього становища?*), надмірна жартівливість – використання таких засобів свідчить про прагнення відволікти увагу адресата, послабити його контроль над ситуацією, знизити аналітичність мислення.

Усі наведені засоби можуть використовуватися не тільки з метою маніпулювання, а й мовного впливу взагалі, і в цьому полягає складність ідентифікації маніпуляцій. Уважаємо, що для з'ясування того, чи дійсно маніпулятивний вплив застосовується, необхідно (відповідно до виділених вище основних ознак маніпулювання): по-перше, вміти виявляти хитрування, сприймати його як сигнал до більш критичного аналізування інформації та мовної поведінки співрозмовника; по-друге, намагатися визначити істинні наміри партнера у процесі спілкування і тільки після цього приймати рішення.

Виявлення маніпулятивного впливу – це перший крок до його нейтралізації.

У психологічній літературі традиційно виділяються такі **базові засоби захисту від маніпулятивного впливу**, як відхід, вигнання, блокування, управління, завмирання та ігнорування.

Відхід – припинення контакту або збільшення дистанції, яка відділяє від агресора.

Вигнання – засудження агресора або виведення його з комунікативного поля в будь-який спосіб.

Блокування – контроль впливу, встановлення бар'єрів спілкування і сприйняття інформації.

Завмирання – контроль інформації про себе, її навмисне викривлення або скорочення (обман, приховування частини інформації тощо).

Ігнорування – це контроль інформації про агресора, викривлене сприйняття агресора чи загрози з його боку.

Важливо пам'ятати, що **до посилення ефекту навіювання призводить** фізичне та психологічне напруження, недосипання, втома, сильне емоційне збудження, відчуття дефіциту інформації. Навіювання здійснюється легше, якщо адресат впливу має такі риси характеру, як безвідповідальність, довірливість, сором'язливість, тривожність, мрійливість, схильність до копіювання когось, наявність забобонів, релігійність.

Слід ураховувати і роль натовпу в реалізації маніпулятивного впливу: натовп створює особливі умови, у яких притупляється мислення, діють переважно емоції і людина стає вразливою, сприйнятливою до емоцій та настрою натовпу.

Аналіз наукової літератури дозволив виявити **напрями розвитку комунікативних умінь нейтралізації деструктивного маніпулятивного впливу:** виховання інформаційної культури; формування критичного мислення, логічного мислення, уміння аргументувати думки; виховання почуття відповідальності, вольових якостей; оволодіння засобами спростування думок, засобами контролю над своїми діями і вчинками [20].

1.6.2. Комунікативні стратегії та мовні засоби протидії маніпулюванню в професійній комунікації військовослужбовців НГУ. Підтримуючи викладені положення, зупинимося на питанні про засоби та стратегії протидії маніпулятивному мовному впливу [20].

Засоби протидії маніпулюванню ефективні за умови їх відповідності обраній комунікативній стратегії. Стратегії протидії небажаному впливу потрібно застосовувати в разі виявлення факту маніпулювання за його мовними індикаторами та за умови визначення його деструктивного характеру. Вибір стратегії протидії залежить від типу маніпуляції, соціального контексту та умов комунікації.

Стратегія холодної ввічливості найбільш ефективна у протидії маніпулятивним діям із метою провокації або «зближення» зі співрозмовником. Підкреслено ввічливі, без будь-яких емоцій (позитивних чи негативних) репліки з використанням сталих етикетних сполук ефективно збільшують відстань між співрозмовниками: *Вибачте, але у вас немає дозволу.* Демонстративна офіційність, ігнорування провокативних зауважень дозволяють блокувати маніпулювання на емоційному рівні.

Стратегія корпоративних стереотипів поведінки ґрунтується на формулах спілкування, поданих у Статутах ЗСУ, і передбачає відповідну мовну поведінку із посиланням на керівні документи: *Я людина військова, у мене наказ; Я, як представник правоохоронної структури, маю право вимагати від вас необхідну інформацію.* Використання таких засобів дасть змогу дистанціюватися від маніпулятора, нейтралізувати його спроби вплинути на поведінку правоохоронця.

Стратегія конфронтації передбачає викриття факту маніпулювання та використання таких мовних сполук, які дозволять позбавити маніпулятора бажання продовжувати комунікацію: *Ви що, навмисно відволікаєте мене і заважаєте працювати?*.

У разі виявлення спроб емоційного тиску, дезорганізації, відволікання уваги доцільно обрати **стратегію припинення комунікації**. З метою протидії

виявленому деструктивному маніпулюванню важливо дати зрозуміти маніпуляторові, що спілкування з ним припиняється, за допомогою фраз типу: *Вибачте, я не можу з вами розмовляти; Раджу вам не порушувати закон*. Після цього важливо не реагувати на спроби встановлення контакту з боку маніпулятора.

Стратегія трансформування теми, переакцентування уваги на інші події використовується в тих випадках, коли припинення комунікації або конфронтація неможливі. Особливо ефективною ця стратегія може бути втому разі, коли суб'єкт мовного впливу намагається випитати інформацію. Доцільно переорієнтувати розмову на проблеми, інтереси самого маніпулятора: *З якою метою ви цікавитесь?* Трансформуючи тему, слід спиратися на мовну картину світу маніпулятора. Інформацію про мовну картину світу партнера можна отримати, наприклад, з його манери говорити, поводитися, одягатися, з його лексичного запасу, речей, якими він користується. Така інформація допоможе визначити, як сприймає навколишній світ людина, які вона має пріоритети, які оцінки дає подіям, і здійснювати комунікацію з урахуванням світосприйняття маніпулятора.

Стратегії контролю над комунікацією (*Тримайте дистанцію*)**, домінування в комунікації** (*Припиніть кричати! Я буду вимушений застосувати силу*) можуть бути доцільними в певних комунікативних ситуаціях, передусім в умовах, коли поведінка маніпулятора загрожує іншим (наприклад, спонукання натовпу до певних агресивних дій).

Отже, для ефективного, безпечного спілкування в професійній сфері, для успішного виконання службових завдань військовослужбовець НГУ має усвідомлювати небезпеку та можливість застосування до нього маніпулятивного впливу, знати індикатори маніпулювання та вміти обирати стратегії протидії маніпулятивному мовному впливу.

Усвідомлення військовослужбовцем небезпеки маніпулятивного мовного впливу під час виконання завдань охорони правопорядку, знання можливих цілей його застосування та мовних індикаторів допоможе вчасно помітити і,

критично проаналізувавши ситуацію, нейтралізувати вплив маніпулятора. Тому вміння виявляти маніпулятивний мовний вплив та обирати засоби протидії є необхідним складником як комунікативної, так професійної компетентності військовослужбовця НГУ, важливою умовою успішного виконання службово-бойових завдань.

Загалом у результаті аналізування шляхів досягнення ефективності професійної комунікації офіцера НГУ можемо стверджувати, що здатність здійснювати ефективне спілкування становить основу комунікативної компетентності, яка, по-перше, відіграє дуже важливу роль у здатності досягати успішності професійної діяльності військових правоохоронців, по-друге, залежить від знання різних видів мовного впливу та комунікативних стратегій, а також від уміння їх обирати відповідно до мети та умов спілкування, від комунікативних ролей та характеру стосунків учасників комунікації. Офіцер НГУ повинен уміти здійснювати мовний вплив на військових і цивільних осіб, а для цього йому необхідно правильно визначати, який вид мовного впливу доцільно застосувати в тій чи іншій комунікативній ситуації, яку комунікативну стратегію обрати для досягнення цілей професійної діяльності.

Процес спілкування значною мірою визначає характер стосунків у колективі, а також ефективність дій окремої особи, досягнення цілей її діяльності. Від уміння спілкуватись у військовій та правоохоронній сферах залежить успішність не тільки професійної діяльності самого мовця, а й ефективність діяльності всього колективу, ефективність виконання професійних завдань, життя та безпека як військовослужбовців, так і цивільних громадян. Сàме вміння спілкуватися значною мірою визначає рівень цієї безпеки, можливість вирішити проблеми комунікативними засобами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

І. Нормативно-правові акти, словники:

1. Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

2. Дисциплінарний статут Збройних Сил України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551–14#Text.

3. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2013 № 876-VII. Відомості Верховної Ради, 2014, № 17, ст. 594. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/go/876–18.

4. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548–14#Text.

ІІ. Теоретичні джерела:

5. Бацевич Ф.С. Мовленнєвий жанр у дискурсі: проблеми виділення і комунікативного аналізу. *Мовознавство*. 2005. № 2. С. 41–50.

6. Бацевич Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 281 с.

7. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.

8. Бацевич Ф.С. Філософсько-методологічні засади сучасної лінгвістики: спроба обґрунтування. *Мовознавство*. 2006. № 6. С. 33–40.

9. Дубов Д.В. Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації. *Стратегічні пріоритети. Серія : Політика*. 2016. № 4 (41). С. 9–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sppol_2016_4_4.

10. Каращук А.Я. Інформація, інформаційні продукти, дискурс. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави : зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 04 квітня 2019 р.).* Київ : Нац. акад. СБУ, 2019. С. 55–57.

11. Карнегі Д. Як завойовувати друзів та впливати на людей. Як виробляти в собі впевненість і впливати на людей, виступаючи публічно. Як перестати хвилюватись і почати жити. Харків : КЗ Промінь, 2001. 560 с.

12. Карчевський І.Р. Проблемна міжособистісна взаємодія особового складу військової частини та особливості її діагностики і попередження : Автореф. дис... канд. психол. н. : 19.00.09 / І. Р. Карчевський. Хмельницький : Нац. акад. Держ. прикорд. служби України ім. Б. Хмельницького, 2005. 19 с.

13. Кириченко Т. С. Трактування терміну «дискурс» у сучасній лінгвістиці. *Науковий блог. Національний університет «Острозька академія».* URL : https://naub.oa.edu.ua/traktuvannya-terminu-dyskurs-u-suchasnij-linhvistytsi/

14. Ковалевська Т.Ю. Комунікативний вплив: до постановки проблеми. URL : http://www.nbuv.gov.ua.

15. Комунікативна особистість військовослужбовця Національної гвардії України в сучасному соціальному контексті : монографія / Л.М. Пелепейченко, І.О. Лисичкіна, О.О. Лисичкіна, В.В. Посмітна та ін. ; за ред. д. філол. наук, проф. Л.М. Пелепейченко. Харків : Національна академія НГУ, 2014. 221 с.

16. Комунікативні стратегії і тактики правоохоронців у сучасному соціальному контексті : монографія / Л.М. Пелепейченко, І.О. Лисичкіна, В.В. Посмітна та ін. ; за ред. д. філол. наук, проф. Л.М. Пелепейченко. Харків : Акад. ВВ МВС України, 2013. 220 с.

17. Ліпкан В.А. Поняття та структура стратегічних комунікацій на сучасному етапі державотворення. URL : http://lipkan.com/ponyattya-ta-struktura-strategichnih-komunikatsij-nasuchasnomu-etapi-derzhavotvorennya/.

18. Макаренко Л.П. Стратегічні комунікації як засіб запобігання та протидії інформаційним війнам. *Регіональні студії* : наук. журнал Держ. вищого навч. закладу «Ужгородський національний університет». Видавн. дім «Гельветика», 2022. № 30. С. 75–81.

19. Михайлова О.Г. Відмінності ментальних програм військової та цивільної субкультур як чинник міжкультурного конфлікту. *Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України* : матеріали науково-практ. конф. Харків : ХНУВС, 2009. С. 242–245.

20. Мовна комунікація в діяльності сил охорони правопорядку: теоретичні засади галузевої комунікації : моногр. / Л.М. Пелепейченко, І.О. Лисичкіна, В.В. Посмітна та ін. ; за ред. д. філол. наук, проф. Л.М. Пелепейченко. Харків : АВВ МВС України, 2009. 272 с.

21. Пелепейченко Л.М. Напрями дослідження галузевої комунікації. *Мова у професійному вимірі: комунікативно-культурний аспект* : матеріали

Всеукр. наук.-практ. конференції. Харків : Університет цивільного захисту України, 2009. С. 9–19.

22. Пелепейченко Л.М. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. Харків : АВВ МВС України, 2007. 130 с.

23. Пелепейченко Л.М., Посмітна В.В. Мовний вплив у військовому дискурсі : монографія. Харків : Національна академія НГУ, 2014. 150 с.

24. Посмітна В.В. Вплив мовних стереотипів на сучасну професійну комунікацію у військовій сфері. *Актуальні питання гуманітарних наук :* міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 71, том 3. С. 137–142.

25. Посмітна В.В. Класифікація видів мовного впливу як проблема лінгвістичних досліджень. *Культура народів Причорномор'я : наук. журнал*. Сімферополь : Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, 2012. № 243. С. 167–172.

26. Посмітна В.В. Когнітивні та прагматичні особливості мовного впливу у військовому дискурсі : дис… канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / В.В. Посмітна. Харків, 2012. 200 с.

27. Посмітна В.В. Мовнокомунікативна компетенція майбутнього офіцера-правоохоронця. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі: Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки* : зб. наук. праць. Харків : Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2012. Випуск 21. С. 134 – 143.

28. Посмітна В.В. Особливості військового дискурсу. *Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць Харківського нац. педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.* Харків, 2010. Вип. 30. С. 90–97.

29. Посмітна В.В. Стратегія взаємодії між командирами й підлеглими у військово-професійній комунікації. *Проблеми ефективності професійної мовної комунікації в умовах інформаційної агресії* : матеріали І Всеукр. наук.-

практ. конф. з міжнародною участю (Київ, 26 квітня 2024 р.). Київ : Київський інститут Національної гвардії України, 2024. С. 79–82.

30. Посмітна В.В. Упровадження комунікативної стратегії взаємодії між учасниками військового дискурсу в контексті стратегічних комунікацій. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки.* Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка. Кропивницький : Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 2 (209). С. 291–297.

31. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації. Київ : Вид-во «Київський університет», 1999. 308 с.

32. Різун В.В., Непийвода Н.Ф., Корнєєв В.М. Лінгвістика впливу : монографія. Київ : Видавн.-поліграф. центр «Київський університет», 2005. 148 с.

33. Різун В.В. Теорія масової комунікації : підруч. для студ. галузі 0303 «журналістика та інформація». Київ : ВЦ «Просвіта», 2008. 260 с.

34. Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти: на матеріалі політичного різновиду українського масовоінформаційного дискурсу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.01.08 «Теорія літератури, текстологія». Київ, 2003. 32 с.

35. Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посіб. / В.М. Петрик, М.М. Присяжнюк, Л.Ф. Компанцева та ін. ; за заг. ред. Є.Д. Скулиша. 2-ге вид. Київ : ЗАТ «ВІПОЛ», 2011. 248 с.

36. Сушко-Бездєнєжних М.Г. Напрямки, категорії і методи дискурс-аналізу. *Філологічні науки* : зб. наук. праць. Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2008. С. 319–326.

37. Теоретичні та практичні аспекти стратегічних комунікацій Національної гвардії України : монографія / Л.М. Пелепейченко, Л.Ф. Компанцева, І.О. Лисичкіна, В.В. Посмітна та ін. ; за ред. д. філол. наук, проф. Л.М. Пелепейченко. Харків : Національна академія НГУ, 2017. 360 с.

38. Хіміч В.В. Особливості діяльності командирів прикордонних підрозділів з розв'язання міжособистісних конфліктів серед підлеглих : дис... канд. психол. анук : 19.00.09 / В.В. Хіміч ; Нац. акад. Держ. прикор-дон. служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2008. 152 с.

39. Brown G., Yule G. Discourse Analysis. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1983. 288 p.

40. Gordon D., Lakoff D. Fundamentals of speech communication : New Foreig Lig, 1985.

41. Grice H. P. Logic and Conversation. *Syntax and Semantics* / ed. by P. Cole and J. Morgan. New York : Academic Press, 1975. P. 41–58.

42. Dijk T. A. van. Ideology : A Multidisciplinary Approach. London : Sage, 1998. 147 p.

43. Dijk T. A. van. The study of discourse. *Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction. Vol. 1: Discourse as Structure and Process*, 1997. London : Sage. P. 1–34.

44. Hollgraves T. Language as Social Action: Social Psychology and Language Use. Mahwah, NJ : Erlbaum, 2002. 238 p.

45. Lakoff R.T. Persuasive discourse and ordinary conversation, with examples and advertising. *Analyzing discourse: text and talk.* Georgtown : Georgtown UP, 1982. P. 25–42.

46. Leech G. Principles of Pragmatics : Longman, 1983. 250 p.

47. Mills Sara. Discourse. Routledge, 1997. 177 p.

48. Nunan D. Discourse Analysis. Harmondsworth : Penguin English Ltd., 1993. 134 p.

49. Schiffrin D. Approaches to Discourse: Language as Social Interaction. Oxford : Blackwell, 1994. 480 p.Searle J. Speech acts: An essay in the philosophy of language. Cambridge, 1976. 482 p.

50. Stubbs M. Discourse Analysis : The Sociolinguistic Analysis of Natural Language. Oxford : Basil Blackwell, 1983. 272 p.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

2.1. Теоретичні основи формування професійної мовної компетентності

Професійна мовна компетентність (ПМК) є складовою загальної професійної компетентності майбутніх офіцерів, яка забезпечує їх здатність ефективно комунікувати у професійному середовищі. Це включає як володіння спеціалізованою лексикою, так і здатність досягати комунікативних цілей в умовах службової діяльності.

Згідно з визначеннями сучасних дослідників, ПМК охоплює такі ключові компоненти:

Лінгвістична компетентність – знання та вміння застосовувати правила граматики, лексики та фонетики у професійному контексті [8; 12].

Соціолінгвістична компетентність – здатність використовувати мову з урахуванням соціальних і культурних норм, що діють у військовому середовищі [10; 24].

Дискурсивна компетентність – вміння будувати логічні та зв’язні тексти, здійснювати ефективну комунікацію в усних та письмових формах [2; 4; 9].

Стратегічна компетентність – здатність компенсувати недостатність мовних знань через використання комунікативних стратегій [14].

Ці компоненти є взаємопов’язаними та забезпечують цілісність мовної компетентності, що дає змогу офіцерам ефективно взаємодіяти у різних комунікативних ситуаціях, характерних для їхньої професійної діяльності.

Розвиток професійних мовних навичок майбутнього офіцера залежить від низки чинників, які можна поділити на внутрішні та зовнішні.

До внутрішніх факторів належать особистісні характеристики курсанта, такі як:

- Бажання вивчати мову, яке значною мірою визначає ефективність процесу навчання.
- Рівень попередніх знань та загальної мовної підготовки.
- Когнітивна компетентність, яка впливає на здатність засвоювати мовний матеріал та застосовувати його на практиці.
- Зовнішні фактори, зокрема, освітнє середовище та умови навчання:
- Методи викладання, що використовуються у військових закладах, та їх адаптація до сучасних вимог.
- Технологічне забезпечення навчального процесу, в тому числі використання інноваційних засобів навчання, таких як інтерактивні платформи та симулятори.
- Соціальне середовище, в якому відбувається навчання, включаючи взаємодію з колегами, командирами та іншими учасниками навчального процесу.

Мовна компетентність є важливим елементом професійної діяльності офіцера, оскільки вона впливає на всі аспекти спілкування, зокрема

- Командування та управління - здатність віддавати накази, інструкції та пояснення у чіткій та зрозумілій формі.
- Взаємодія з підлеглими та колегами – вміння ефективно спілкуватися, підтримувати дисципліну та мотивувати особовий склад.
- Офіційна документація - вміння складати та аналізувати військові документи, звіти та протоколи.
- Міжнародні відносини – вміння вести переговори, брати участь у міжнародних місіях та координувати дії з іноземними партнерами.

Підготовка майбутніх офіцерів до ефективної комунікації є не лише важливою частиною їхньої професійної освіти, а й ключовим елементом успішного виконання завдань.

Отже, формування професійної мовної компетентності (ПМК) є ключовим елементом у підготовці майбутніх офіцерів, оскільки вона

забезпечує здатність ефективно взаємодіяти в професійному середовищі. ПМК включає лінгвістичну, соціолінгвістичну, дискурсивну та стратегічну компетентності, які разом забезпечують повноцінну комунікацію в усіх аспектах військової служби. Важливість ПМК полягає не лише у володінні спеціалізованою лексикою, але й у здатності адаптувати мовні навички до різноманітних комунікативних ситуацій, зокрема командування, ведення офіційної документації та міжнародного співробітництва.

Ефективність розвитку ПМК залежить від ряду внутрішніх і зовнішніх факторів. Особисті характеристики, такі як мотивація та попередня мовна підготовка, відіграють ключову роль у навчанні, тоді як зовнішні фактори включають освітнє середовище, методи викладання та технологічне забезпечення. Таким чином, професійна мовна компетентність є невід'ємною складовою успішної кар'єри офіцера та ефективного виконання службових завдань.

Важливим етапом підготовки фахівців різних галузей є формування професійної мовної компетентності. Це означає, що фахівець здатний ефективно використовувати мову в професійній діяльності, відповідно до специфіки певної сфери, користується спеціальною термінологією, граматичними структурами, стилістичними нормами і вміє спілкуватися в різних професійних контекстах.

Виділяють наступні аспекти формування професійної мовної компетентності:

1. Знання термінології та спеціальної лексики: кожна професія має певну термінологію та фрази, які необхідно знати для ефективної комунікації в даній сфері. Зрозуміло, що юристи використовують специфічні правові терміни, військові – військову термінологію, лікарі – медичну лексику, а інженери – технічну термінологію.

2. Комунікативні навички: важливим елементом професійної мовної компетентності є здатність ефективно передавати інформацію, проводити переговори, складати документи та звіти. Фахівець повинен знати та вміти

підібрати відповідний стиль мовлення залежно від контексту (формальний чи неформальний) і цільової аудиторії.

3. Культурна компетентність: професійне спілкування часто відбувається в мультикультурному середовищі. Знання особливостей культури та етикету спілкування у різних країнах допомагає уникати непорозумінь і значно підвищує ефективність комунікації.

4. Навички аудіювання та розуміння інформації: фахівці повинні вміти розуміти усні та письмові повідомлення у своїй професійній галузі, що вимагає тренування слухових навичок та навичок читання за допомогою автентичних матеріалів.

5. Робота з документацією: для представників багатьох професій важливо вміти складати, редагувати і аналізувати документи, що, у свою чергу, вимагає навичок володіння письмовою формою мови на професійному рівні.

6. Використання інформаційних технологій: В умовах сучасної глобальної цифровізації документообігу фахівці повинні вміти використовувати різні платформи для написання електронних листів, розробки презентацій, спілкування в онлайн-форматі, що потребує відповідних мовних навичок.

7. Навчання через практику: Формування мовної компетентності вимагає постійної комунікативної практики. Це може бути виконання своїх професійних завдань на робочому місці, участь у різноманітних тренінгах, симуляціях професійних ситуацій або групова робота.

Для досягнення високого рівня професійної мовної компетентності важливо постійно поєднувати теоретичні знання з практичною діяльністю, вдосконалювати свої навички комунікації через використання сучасних технологій, автентичних матеріалів та занурення у реальні професійні мовні ситуації.

Ключову роль у розвитку сучасної освіти відіграють інноваційні технології у формуванні професійної мовної компетентності, особливо в

умовах глобалізації та постійних змін до професійних вимог. Наведемо перелік найактуальніших на сьогодні технологій:

1. Мобільне навчання (m-learning): залучення мобільних додатків, платформ, інтерактивних підручників дозволяє студентам навчатися в будь-який зручний для них час. Наприклад, такі платформи, як Duolingo чи Memrise, забезпечують додаткову практику у навчанні професійного спілкування.

2. Онлайн-платформи для проведення відеоконференцій: такі сервіси, як Zoom, Microsoft Teams або Google Meet, дозволяють організовувати онлайн-уроки, онлайн-зустрічі, презентації та консультації з викладачами, що значно розширює можливості для комунікативної практики та занурення в реальні професійні мовні ситуації.

3. Мультимедійні засоби навчання: використання відео, аудіоматеріалів, подкастів та інтерактивних ресурсів допомагає формувати навички аудіювання, занурення в автентичне мовне середовище та розуміння контексту. Професійна мовна компетентність потребує здатність розуміти спеціалізовану лексику та терміни, які можна вивчати за допомогою оригінальних джерел.

4. Віртуальна та доповнена реальність (VR/AR): ці технології дозволяють створювати реальні професійні ситуації, де можна використовувати мовну компетентність у реалістичних умовах. Це особливо корисно для професій, де важлива комунікація, наприклад, у медицині, бізнесі, військовій сфері.

5. Інтерактивні тести та тренажери: завдяки онлайн-інструментам, можна створювати персоналізовані тести з професійної термінології, що дозволяють визначити рівень знань та прогрес/регрес у навчанні. Вони також допомагають повторювати матеріал і тренувати навички у різних контекстах.

6. Штучний інтелект (AI) та чат-боти: використання AI та навчальних платформ дозволяє створювати індивідуальні програми навчання, які адаптуються під потреби студентів. Чат-боти можуть бути задіяні як віртуальні співрозмовники для мовної практики.

7. Масові відкриті онлайн-курси (MOOC): платформи, такі як Coursera, EdX або Prometheus, пропонують курси з професійної мови від провідних університетів світу, що дозволяє здобувачам отримати доступ до міжнародного досвіду та спілкування.

Отже, інноваційні технології не тільки спрощують процес навчання, але й дозволяють створювати індивідуальні траєкторії розвитку, враховуючи професійні потреби та інтереси здобувачів.

2.2. Адаптація технологій дистанційного навчання для вивчення іноземних мов у військових навчальних закладах

У нинішніх умовах воєнного стану ми стикаємося з безліччю складних викликів, які вимагають від нас максимальної стійкості та винахідливості. У міру того, як ми протистоїмо цим викликам, стає дедалі очевиднішим, що далекосяжні наслідки війни глибоко переплітаються з усіма аспектами нашого життя, поширюючи свою присутність і на сферу освіти.

На тлі наслідків війни відбувається трансформаційний зсув у тому, як ми сприймаємо і використовуємо можливості для покращення освіти. Замість того, щоб зосереджуватися виключно на негативних наслідках, все більше уваги приділяється використанню різноманітних ресурсів для підвищення якості освіти та розширення її охоплення на всі верстви суспільства. Це тягне за собою впровадження динамічних та інтерактивних методик, які активно залучають здобувачів освіти, включаючи інтеграцію інноваційних технологій та адаптивних навчальних ресурсів.

Розвиток та впровадження широкого спектра цифрових інновацій породили нові форми та методи організації освітнього процесу в онлайн та змішаних форматах. Вони еволюціонували в єдиний цифровий підхід до організації освіти в сучасних умовах [17, с. 145].

Дистанційне навчання відповідно до наказу МОН України «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» – це індивідуалізований

процес здобуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності індивіда, що здійснюється здебільшого за посереднього екстериторіального (віддалених один від одного учасників) взаємодіяння суб'єктів навчального процесу в особливому середовищі, яке ґрунтується на новітніх інформаційно-комунікаційних та психолого-педагогічних технологіях» [20].

Військові навчальні заклади не є виключенням, вони так само впроваджують різноманітні комп'ютерні технології та інтерактивні методи навчання для покращення освітнього процесу та забезпечення його безперервності у разі виникнення непередбачуваних обставин, спричинених війною.

Щоб гарантувати безперервність освіти та підтримувати рівень професійної підготовки майбутніх офіцерів, викладачі військових навчальних закладів все частіше впроваджують технології дистанційного навчання та використовують усі доступні засоби інноваційних технологій в інформаційно-освітньому середовищі. Така адаптація уможливлює комплексну інтеграцію цифрових ресурсів, що дозволяє надавати якісну освіту незалежно від обмежень.

Однак питання ефективності застосування цифрових технологій при викладанні навчальних дисциплін все ще є відкритим. Які технології та онлайн-ресурси застосувати, як зацікавити здобувачів освіти та зробити навчання результативним?

Проблеми дистанційного навчання розглядали такі вчені, як А. Коваленко [6], Л. М. Лавриненко [13], І. Б. Мала [17], М. О. Медведєва [18], О. М. Чусова [26]. Наскрізною темою в роботах цих науковців є те, що дистанційне навчання має на меті забезпечити доступну та якісну освіту для широкої аудиторії. Для того, щоб досягти досвіду навчання, який максимально нагадує традиційні аудиторні заняття, вони рекомендують інтегрувати сучасні онлайн-ресурси в платформи дистанційного навчання. Це можуть бути інтерактивні інструменти, мультимедійний контент і функції спілкування в реальному часі, щоб покращити освітній досвід.

В. Коваленко дослідила ефективність використання технологій дистанційного навчання для вивчення іноземних мов з урахуванням професійних інтересів здобувачів вищої освіти [7]. В. Безлюдна та О. М. Кохан заглибилися у сучасні інформаційні методи та інноваційні технології, що використовуються у викладанні іноземних мов [1; 11]. Натомість В. Л. Романюк проаналізувала онлайн-ресурси та мобільні додатки в освітньому процесі з метою демонстрації можливостей для покращення навчального процесу [21].

2.3. Впровадження та використання онлайн-ресурсів у навчальному процесі для підготовки курсантів у військових навчальних закладах

Тема впровадження та використання онлайн-ресурсів у навчальному процесі для підготовки курсантів військових навчальних закладів залишається відносно малодослідженою та досить актуальною. Автори монографії пропонують дослідити сучасні онлайн-ресурси, які можна активно використовувати на заняттях з іноземної мови у військових навчальних закладах, а також проаналізувати їхні переваги та недоліки. Адже опанування іноземними мовами вважається невіддільною частиною підготовки майбутніх офіцерських кадрів. А процес опанування іноземною мовою сприяє вдосконаленню мовленнєвих, когнітивних та навчальних навичок, які є важливим компонентом досягнення іншомовної професійної компетентності [22, с. 31].

У наш час існує безліч онлайн-ресурсів, які полегшують набуття навичок володіння іноземними мовами. Детальний огляд цих платформ продемонстрував певну тенденцію: деякі з них призначені для індивідуального навчання у власному темпі, тоді як інші – для спільного навчання в групах. Але існують і платформи, які можна використовувати для змішаного типу навчання, поєднуючи навчання в групах на занятті іноземної мови та індивідуальні. Крім того, деякі ресурси пропонують заздалегідь структуровані завдання та

навчальні програми, тоді як інші дають можливість викладачам створювати власні завдання.

Серед онлайн-ресурсів для дистанційного навчання, можна назвати *Moodle* (https://moodle.org/), *Classroom* (https://classroom.google.com/), *Edmodo* (https://www.edmodo.com/), *Open edX* (https://openedx.org/), *MoodleCloud* (https://www.moodlecloud.com/), *Chamilo* (https://chamilo.org/), *Udemy* (https://www.udemy.com/), *Thinkific* (Free Plan) (https://www.thinkific.com/), *LearnDash* (Demo) (https://www.learndash.com/) та *Schoology* (https://app.schoology.com/). Ці платформи дозволяють ефективно організувати навчальний процес і можуть бути корисними як для викладачів, так і для здобувачів освіти, які вивчають іноземну мову.

Для ретельного аналізу, спрямованого на розуміння потенційних переваг подібних онлайн-ресурсів для дистанційного вивчення іноземних мов у військовому освітньому середовищі була обрана онлайн-платформа Moodle, як одна з найбільш часто використовуваних платформ у вищих навчальних закладах України. Аналіз також представив відповідні переваги та недоліки.

Moodle розшифровується як *Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment* (Модульне об'єктноорієнтоване динамічне навчальне середовище), є широко використовуваною системою управління навчанням (LMS), спеціально розробленою для полегшення онлайн-освіти та змішаного навчання. Вона пропонує гнучку і багатокористувальну платформу для управління курсами, ресурсами, оцінюванням і взаємодією здобувачів освіти.

У контексті військових навчальних закладів, де дисципліна, структура і безпека мають першорядне значення, Moodle стає ефективним варіантом для викладання іноземних мов. Проте, як і будь-який інший інструмент, він має як переваги, так і недоліки.

Переваги інтеграції Moodle у військові навчальні заклади:

➢Кастомізація та гнучкість. Викладачі мають можливість розробляти курси, пристосовані до специфічних вимог курсантів-військовослужбовців. Це містить створення спеціалізованих мовних курсів з військовою термінологією,

сценаріями та вправами, пов’язаними з військовими операціями. Крім того, платформа підтримує безліч мультимедійних форматів, включаючи аудіо, відео та інтерактивні вікторини, які є фундаментальними для ефективного вивчення мови.

➢Структуровані шляхи навчання. Модульний підхід Moodle дозволяє розробляти структуровані навчальні траєкторії, які спрямовують студентів через заздалегідь визначену навчальну програму. Ця особливість є особливо корисною у військових умовах, де дотримання структурованого режиму навчання цінується і є обов'язковою умовою.

➢Мультикористувальна платформа. Moodle може одночасно обслуговувати значну кількість користувачів і курсів, що робить його придатним для закладів зі значною кількістю курсантів. Крім того, вона може бути адаптована для задоволення специфічних потреб у мовній підготовці різних підрозділів або родів військ у збройних силах.

➢Оцінювання та відстеження. Надійні інструменти оцінювання, що надаються Moodle, дозволяють викладачам розробляти різні типи тестів і вікторин для оцінювання рівня володіння мовою. Крім того, система відстежує прогрес курсантів, що дозволяє викладачам контролювати індивідуальну успішність і за потреби коригувати навчальні стратегії.

➢Безпека та конфіденційність. За допомогою відповідних конфігурацій Moodle може бути розгорнута на захищених серверах, забезпечуючи захист конфіденційної інформації та даних курсантів, що є критично важливими у військовому контексті.

➢Інструменти для спільної роботи. Moodle містить функції, які полегшують спілкування між курсантами та викладачами, включаючи форуми, чати та інші інструменти для спільної роботи. Ці механізми корисні для відточування мовних навичок, особливо в групових умовах, де комунікація та командна робота є ключовими.

Недоліки інтеграції Moodle у військові навчальні заклади:

➢Складність налаштування та обслуговування. Налаштування та підтримка Moodle може вимагати значних ресурсів, що часто потребує спеціальної IT-підтримки. Військові організації можуть потребувати спеціалізованого персоналу для нагляду за платформою, особливо якщо вона розміщена на захищених серверах.

➢Залежність від підключення до інтернету. Ефективність Moodle значною мірою залежить від стабільного підключення до інтернету. У військовому середовищі, де доступ до інтернету може бути обмежений або відсутній, ця залежність може стати серйозною проблемою.

➢Обмежена взаємодія віч-на-віч. Вивчення мови зазвичай виграє від спілкування віч-на-віч, але цей елемент складно повністю відтворити в умовах онлайн-навчання. Хоча Moodle надає інструменти для спілкування, відсутність фізичної присутності може перешкоджати розвитку критичних навичок говоріння та слухання, необхідних для вивчення мови.

➢Перевантаження налаштуваннями. Широкі можливості кастомізації в Moodle можуть бути палицею з двома кінцями. Викладачі можуть приділяти надмірну кількість часу модифікаціям курсу замість того, щоб зосередитися на подачі контенту та залученні курсантів, що може призвести до непослідовного дизайну курсу, який може дезорієнтувати здобувачів освіти.

Якщо говорити про вже готові для використання навчальні матеріали, то для цього сучасна педагогічна практика демонструє широке використання вебсайтів як ефективного інструменту для розвитку іноземномовних компетенцій. Ці онлайн-ресурси пропонують різноманітний дидактичний матеріал, спрямований на формування основних мовних навичок (аудіювання, говоріння, читання, письма) та адаптований для різних рівнів володіння мовою. Зазначені ресурси активно використовуються як у традиційному аудиторному навчанні, так і в дистанційних форматах освіти.

Одним із найвідоміших прикладів таких веб-сайтів є *British Council Learn English* (https://englishonline.britishcouncil.org/) – онлайн-платформа, заснована

Британською Радою. Цей ресурс пропонує різноманітні навчальні матеріали, придатні для людей з різним рівнем володіння мовою – від початківців до просунутих. Його комплексні розробки включають інтерактивні вправи, відеоуроки, аудіоматеріали та різноманітні додаткові ресурси, які ретельно розроблені для покращення процесу вивчення мови.

Сайт охоплює найважливіші компоненти вивчення мови, зокрема граматику, лексику, аудіювання, читання, письмо та говоріння, що є невіддільною частиною опанування навичок іншомовної компетенції курсантів. Тому може застосовуватися на заняттях як додатковий ресурс для відпрацювання цих навичок.

Сайт також містить тестові завдання, зразки іспитів, навчальні матеріали та навчальні плани, розроблені для викладачів. А всі розділи розбиті на рівні володіння мовою, від A1 до B2+.

Використання цього ресурсу в навчальному процесі може значно підвищити якість освіти та допомогти курсантам у досягненні мовних цілей. Він підходить для використання на заняттях з іноземної мови та як інструмент для самостійного вивчення. Завдання можна виконувати як онлайн, так і офлайн, оскільки всі матеріали можна завантажити або роздрукувати заздалегідь.

Khan Academy (https://uk.khanacademy.org/) до прикладу пропонує безплатні навчальні матеріали з широкого спектра дисциплін, включаючи іноземні мови. Особливістю платформи є її інтерактивний підхід, який дозволяє користувачам навчатися у своєму темпі та отримувати персоналізовану зворотну інформацію.

Khan Academy має курси для вивчення основ англійської мови, які можуть бути корисними для курсантів, особливо для тих, хто лише починає вивчати мову. Ці курси включають відеоуроки, інтерактивні вправи та тести для перевірки знань.

Викладачі можуть використовувати Khan Academy як допоміжний інструмент для інтерактивних занять, наприклад, для обговорення відеоуроків,

групових вправ або тестів. Це дозволяє зробити заняття більш динамічними та залученими. Або дати матеріал на самостійне опрацювання, для поглиблення своїх знань з певних аспектів мови у власному темпі.

Завдяки доступності Khan Academy на різних пристроях, курсанти можуть вивчати матеріали в будь-який час і в будь-якому місці, що додає гнучкості до їхнього навчального процесу.

Для ефективного опанування іноземною мовою необхідна регулярна аудіо практика. *YouTube* (https://m.youtube.com/) вже давно став невіддільною частиною нашого повсякденного життя, і його величезний контентний ресурс може стати потужним інструментом у вивченні іноземних мов. YouTube пропонує безліч навчальних каналів, які можуть значно полегшити процес вивчення мов і забезпечити якісну практику. Ця платформа пропонує величезну кількість навчальних відео, включаючи граматику, лексику, вимову та розмовні навички.

Навчальні відео зазвичай містять як візуальні, так і аудіальні елементи, що сприяє кращому засвоєнню інформації. Відеоуроки, пояснення граматичних правил і живі приклади використання мови допомагають створити багатий контекст для навчання.

Більшість навчальних каналів на YouTube доступні безплатно, що робить їх доступними для всіх користувачів без необхідності витрачати гроші на додаткові ресурси чи підписки. Відео можна переглядати в будь-який час і в будь-якому місці, що дозволяє курсантам інтегрувати навчання у свій графік, який часто може бути напруженим. А платна версія дає можливість завантажити відео і переглядати їх без доступу до інтернету.

Рекомендовані канали для вивчення англійської мови курсантами військових навчальних закладів:

Український канал *ENG for UARMY* орієнтований на навчання англійської мови для військових. Він створений з метою підтримки військовослужбовців у вдосконаленні їхніх мовних навичок, що є критично важливим для ефективного виконання службових обов’язків та міжнародної співпраці.

BBC Learning English – офіційний канал BBC пропонує широкий спектр відео для вивчення англійської мови, включаючи новини, граматичні правила, вирази та розмовні вправи.

Відео *TED Talks* охоплюють різні теми й надають можливість слухати лекції з актуальної тематики, що сприяє розширенню словникового запасу. Лекції часто містять терміни та вирази, які можуть бути корисними для обізнаності у різних сферах.

CrashCourse – це серія коротких лекцій з різних наукових дисциплін. Допомагає розширити знання з історії, філософії, науки та інших галузей.

RealEnglish пропонує автентичні діалоги на різні теми, які допоможуть зрозуміти, як англійська мова використовується в реальному житті.

Наведений перелік YouTube-каналів є лише фрагментом потенційних освітніх ресурсів для вивчення іноземних мов у військових навчальних закладах. YouTube-канали можуть служити додатковим інструментом для викладачів, а їх використання дозволяє диференціювати навчання, підбираючи матеріали згідно з індивідуальними потребами та темпами кожного курсанта, тим самим сприяючи підвищенню ефективності навчального процесу.

Подібним чином, курсанти можуть використовувати YouTube-канали як самостійне джерело для поглиблення своїх знань з іноземних мов. Різноманітність каналів та тем дозволяє кожному користувачу обрати матеріали, що відповідають його інтересам та навчальним цілям.

На додаток до стандартних освітніх ресурсів, інтерактивні гейміфіковані платформи стали ефективними інструментами на заняттях з іноземних мов, що набули значної популярності в останні роки. Гейміфікація – це цифрове залучення за допомогою ігрових елементів, що часто зустрічаються в іграх, такі як бали, рейтинги та нагороди, щоб сприяти підвищенню залученості та мотивації користувачів у діяльність, не пов'язану з іграми. Інтегруючи ці елементи, можна ефективно підвищити мотивацію та пожвавити рутинні процеси навчання [23, с. 14].

Як наслідок, вони все частіше визнаються цінними інструментами для сучасних здобувачів освіти, які шукають інноваційні та цікаві освітні ресурси.

Попри особливу структуру та дисциплінарно орієнтовані методики навчання, що застосовуються у військових установах, інтеграція додаткових гейміфікованих ресурсів має потенціал наповнити навчальний процес більшим ступенем залучення та різноманітності. Такий підхід сприяє вивченню іноземних мов серед курсантів у невимушеній формі без надмірного тиску. Їх можна застосовувати безпосередньо на заняттях з іноземної мови, так і давати на самостійне опрацювання для повторення чи перевірки засвоєння навчального матеріалу.

1. Платформи для створення вікторин та тестів з елементами гейміфікації. Ці платформи дозволяють перетворити процес оцінювання знань на захопливу гру. Завдяки інтерактивним форматам, таким як вікторини, ігри та змагання, учні демонструють вищі рівні мотивації та залученості.

Kahoot! (https://kahoot.com/) – широко відома освітня платформа, яка пропонує різноманітні ігрові методи навчання. Вона дозволяє створювати інтерактивні вікторини, опитування та дискусії, які можна застосовувати під час дистанційного чи аудиторного навчання. Користувачі відповідають у реальному часі, використовуючи свої мобільні телефони чи інші пристрої. Kahoot! популярний серед викладачів завдяки своїй інтерактивності та простоті використання.

Quizlet (https://quizlet.com/) – онлайн-платформа для навчання, що дозволяє створювати та використовувати цифрові флешкартки, тести та різні ігрові навчальні активності. Викладачі можуть створювати власні набори флешкарток з термінами та визначеннями або використати вже готові набори інших користувачів. Quizlet пропонує різні режими навчання, такі як «Learn» (вивчення), «Flashcards» (флешкартки), «Write» (написання), «Spell» (правопис) та «Test» (тестування).

Gimkit (https://www.gimkit.com/) – інтерактивна освітня платформа, розроблена для створення ігрових вікторин, що допомагають користувачам

засвоювати матеріал у формі гри. Здобувачі освіти відповідають на запитання у реальному часі, а за правильні відповіді отримують віртуальні гроші, яку можуть використовувати для купівлі сил та покращення свого «гравця». Gimkit дозволяє викладачам створювати власні вікторини або використовувати вже наявні, а також налаштовувати гру відповідно до навчальних цілей. Платформа має різні ігрові режими, наприклад, «Classic» (класичний), «Team mode» (командний режим), «Infinity mode» (нескінченний режим) тощо, які забезпечують варіативність та інтерактивність.

Quizizz (https://quizizz.com/) – навчальний онлайн-ресурс, що дозволяє створювати та проводити інтерактивні вікторини, опитування та домашні завдання. Викладачі можуть створювати власні вікторини або використовувати вже наявні у бібліотеці Quizizz, яка містить величезну кількість матеріалів на різні теми. Платформа надає можливість працювати в реальному часі, або самостійно, що робить навчання гнучким та адаптованим.

Socrative (https://www.socrative.com/) – освітня платформа, яка дозволяє викладачам створювати інтерактивні опитування, тести та інші навчальні активності для оцінювання знань студентів у реальному часі. Платформа є дуже гнучкою та підтримує різні типи запитань, такі як багатоваріантні, короткі відповіді та правда/неправда, що дозволяє викладач адаптувати завдання під потреби навчальної програми. Має режими: «Quiz» (тести), «Space Race» (космічні перегони), «Quiz Question» (швидке запитання) та «Exit Ticket» (екзамен перед виходом).

Blooket (https://www.blooket.com/) – онлайн-платформа для створення ігрових навчальних вікторин, яка поєднує елементи гейміфікації з освітніми завданнями. Вона дозволяє викладачам створювати вікторини, або використовувати вже наявні, щоб перетворити навчання на інтерактивну гру. Користувачі беруть участь у грі, відповідаючи на питання, і одночасно змагаються між собою, заробляючи бали та віртуальні винагороди. Також платформа має варіативність режимів, що робить навчання цікавішим.

Typeform (https://www.typeform.com/) – платформа для створення інтерактивних форм, опитувань, вікторин та анкет. Вона вирізняється своїм зручним інтерфейсом та естетично привабливим дизайном, що робить процес збору даних приємнішим та простішим для користувача. Typeform дозволяє створювати форми, які реагують на відповіді користувачів, змінюючи порядок запитань або виводячи різні блоки залежно від попередніх відповідей.

Formative (https://www.formative.com/) – платформа для створення та проведення інтерактивних опитувань, тестів та завдань у реальному часі. Вона дозволяє викладачам створювати різноманітні типи запитань, включаючи багатоваріантні, короткі відповіді та відкриті питання. Також Formative надає детальну аналітику, що дозволяє відстежувати прогрес студентів і з'ясувати, які теми потребують додаткового вивчення.

2. Платформи для інтерактивних навчальних занять. Ці платформи дозволяють створювати динамічні та інтерактивні завдання, що поєднують в собі презентації, відео, вікторини та інші інтерактивні елементи.

Nearpod (https://nearpod.com/) – це платформа для створення інтерактивних занять і презентацій. Вона дозволяє викладачам створювати та проводити заняття з інтеграцією різноманітних мультимедійних елементів, таких як відео, зображення та інтерактивні завдання. Nearpod дозволяє проводити опитування та тести, а також отримувати миттєвий зворотний зв'язок.

Edpuzzle (https://edpuzzle.com/) – онлайн-ресурс для інтерактивного відеонавчання. Дозволяє викладачам додавати запитання, коментарі та інтерактивні елементи до відео, щоб зробити їх цікавими та навчальними. Edpuzzle можна інтегрувати з популярними системами управління навчанням (LMS) для зручного доступу та моніторингу.

Baamboozle (https://www.baamboozle.com/) – гейміфікована платформа для створення ігрових вікторин та інтерактивних навчальних ігор. Платформа містить бібліотеку готових вікторин, які викладачі можуть використовувати або адаптувати під потреби навчальної програми. Baamboozle пропонує ігрові

режими, такі як «перегони» та «гра в команді», які додають елементи змагання та мотивації користувачів.

Pear Deck (https://www.peardeck.com/) – платформа для створення інтерактивних презентацій, яка інтегрується з Google Slides та Microsoft PowerPoint. Вона дозволяє викладачам додавати інтерактивні елементи до своїх слайдів, щоб залучити слухачів та перевірити їх розуміння матеріалу. Викладачі можуть додавати запитання, опитування, інтерактивні діаграми та інші елементи, щоб стимулювати участь здобувачів освіти. Pear Deck дає можливість отримати зворотний зв’язок у режимі реального часу, який можна використовувати для коригування заняття.

Flipgrid (https://info.flip.com/) – платформа для відеообговорень, дозволяє викладачам створювати теми для обговорення, на які студенти можуть відповідати у вигляді відео. Це сприяє інтерактивному навчанню та дозволяє користувачам ділитися своїми думками та ідеями через відеоформат. Flipgrid дає можливість робити відео приватними, що дозволяє висловлювати свої думки більш особисто. Або надавати доступ до відео іншим слухачам групи для активної участі в обговоренні, що сприяє спільному навчанню.

3. Платформи для опитувань та зворотного зв’язку. Ці платформи дозволяють збирати зворотний зв’язок від студентів, оцінювати їхні знання та розуміння навчального матеріалу в режимі реального часу.

Plickers (https://www.plickers.com/) – платформа для інтерактивного опитування, яка дозволяє викладачам швидко збирати дані зворотного зв’язку від студентів без необхідності в електронних пристроях для кожного користувача. Викладачі створюють опитування та тести, а слухачі відповідають на запитання, показуючи картки з QR-кодами, які мають різні варіанти відповідей (A, B, C, D). Викладачі використовують мобільний додаток Plickers для сканування карток з QR-кодами, щоб швидко збирати відповіді. Платформа автоматично обробляє дані та надає результати.

Mentimeter (https://www.mentimeter.com/) – онлайн-ресурс для інтерактивних презентацій та збору зворотного зв’язку. Дозволяє створювати

інтерактивні слайди, опитування, питання, вікторини та інші форми участі, щоб залучити аудиторію та отримати миттєвий зворотний зв'язок. Mentimeter пропонує різні типи візуалізацій, такі як графіки, хмари слів та діаграм, для представлення отриманих даних.

Slido (https://www.slido.com/) – платформа для інтерактивних зустрічей та заходів, яка дозволяє організовувати опитування, запитання та відповіді, а також інтерактивні сесії для залучення аудиторії. Користувачі можуть ставити запитання та голосувати за них, що дозволяє викладач фокусуватися на найбільш важливих питаннях та забезпечувати їх обговорення. Slido інтегрується з популярними системами відеоконференцій, такими як Zoom, Microsoft Team та Google Meet, що спрощує його використання під час онлайн-занять чи вебінарів.

4. Платформи для вивчення та повторення матеріалу. Ці платформи допомагають користувачам ефективно засвоювати новий матеріал та повторювати пройдене.

WordWall (https://wordwall.net/) – онлайн-ресурс для створення інтерактивних ігор та вправ, які можна використовувати для навчання та перевірки знань. Дозволяє створювати різноманітні навчальні ресурси, такі як вікторини, ігри на відповідність, матриці, кросворди та інші активності.

Brainscare (https://www.brainscare.com/) – онлайн платформа для створення інтерактивних навчальних матеріалів та перевірки знань, орієнтовна на покращення навчального процесу через технології. Викладачі можуть створювати вікторини та тести з різними типами запитань, такими як багатоваріантні відповіді, заповнення пропусків та короткі відповіді, щоб перевірити знання. Brainscare дозволяє інтегрувати медіаресурси, такі як відео та зображення, щоб створити більш захопливі та різноманітні навчальні матеріали.

Cram (https://www.cram.com/) – онлайн-ресурс для створення флешкарток, що допомагає запам'ятовувати інформацію за допомогою повторення та активного відтворення знань. Викладачі можуть створювати флешкартки для

будь-яких тем, додаючи текст, зображення та інші елементи, щоб полегшити вивчення.

Notion (https://www.notion.so/) – платформа, яка пропонує різноманітний набір інструментів для ведення нотаток, управління завданнями, створення баз даних тощо, що робить її ідеальним універсальним рішенням для організації роботи та навчання. Notion дозволяє користувачам створювати індивідуальні сторінки для кожного заняття або теми, що дозволяє зберігати текстові матеріали, посилання на цінні ресурси, зображення, відео та аудіофайли. Крім того, він надає можливість керувати бібліотеками ресурсів, що включають словники, граматичні посібники, статті та інші навчальні матеріали, корисні для викладання. Викладачі можуть ділитися матеріалами зі слухачами, надавати їм доступ до редагування документів або залишення коментарів, що спрощує процес надання зворотного зв'язку. Навіть створити особисті сторінки кожного користувача, де будуть зібрані його досягнення, персональні завдання та матеріали для самостійного вивчення. Цю платформу можна активно використовувати як додаткове джерело інформації для повторення матеріалу чи надання його на самостійне опрацювання у власному темпі.

З переваг використання цих платформ для вивчення іноземних мов у військових навчальних закладах можна виділити:

- інтерактивність та залученість курсантів, що стимулює активну участь та підвищує мотивацію до вивчення мови;
- миттєве оцінювання та зворотний зв'язок у більшості платформ допомагають швидко визначити рівень та коригувати навчальний процес;
- можливість налаштувати складність завдань відповідно до рівня підготовки військовослужбовців та потреб навчальної програми;
- завдання та вправи можна адаптувати під конкретні навчальні потреби, наприклад, створювати вправи для вивчення військової термінології;
- простий та зрозумілий інтерфейс, що не вимагає тривалого навчання для опанування платформи.

Але вони мають і ряд певних недоліків:

- деякі платформи мають платний контент чи функції, що може бути проблематичним для бюджетних обмежень військових навчальних закладів;
- вимога до стабільного інтернет-підключення може бути проблематичною в умовах обмеженого доступу до інтернету, що є ймовірним у польових умовах чи через обмеженість використання інтернету в приміщеннях навчального закладу;
- деякі користувачі вважають ігрові механіки платформ занадто простими та поверхневими для більш поглибленого вивчення іноземної мови.

Для індивідуального навчання у власному темпі курсанти можуть скористатися мобільними гейміфікованими додатками. Вони пропонують інтерактивну та захопливу платформу, яка поєднує навчальний контент з ігровими елементами, забезпечуючи ефективний спосіб для військовослужбовців покращити свої знання та навички володіння іноземною мовою. До найпопулярніших відносяться:

Duolingo (https://uk.duolingo.com/) – це платформа для вивчення іноземних мов, яка використовує гейміфікацію для залучення користувачів. Уроки складаються з коротких завдань, таких як переклад, запам'ятовування слів та складання речень. Користувачі заробляють бали та досягають рівнів, що додає елемент змагання.

Promova (https://promova.com/) – це мобільний додаток для вивчення іноземних мов, який поєднує гейміфікацію з адаптивним підходом до навчання. Додаток пропонує інтерактивні уроки, які включають різноманітні вправи на переклад, граматику, запам’ятовування слів і розвиток розмовних навичок.

Memrise (https://www.memrise.com/) – це платформа, яка поєднує гейміфікацію з методами мнемоніки для запам'ятовування нових слів і фраз. Вона пропонує інтерактивні курси, включаючи відео з носіями мови, що допомагає покращити розуміння на слух.

Busuu (https://www.busuu.com/) пропонує уроки, які включають завдання з гейміфікацією, а також можливість спілкуватися з носіями мови. Хоча деякі

функції доступні лише в платній версії, базовий безплатний доступ дозволяє користувачам вивчати нові слова, граматику та виконувати інтерактивні вправи.

Lingvist (https://lingvist.com/) – це платформа, яка пропонує персоналізоване навчання через адаптивні вправи, що враховують рівень знань користувача. Уроки подаються у форматі карток з перекладом та контекстом, що допомагає краще запам’ятовувати лексику.

Clozemaster (https://www.clozemaster.com/) орієнтована на розвиток лексики та граматики через гейміфіковані вправи, де користувачі заповнюють пропуски у реченнях. Платформа охоплює велику кількість мов і дозволяє працювати з контекстуально насиченими фразами.

Їх основні переваги:

- допомагає підтримати інтерес до навчання, що важливо для курсантів, які можуть мати обмежений час для самостійного навчання;
- платформи доступні на різних пристроях і можуть використовуватися будь-де і будь-коли;
- можливість практикувати мову в різних контекстах, таких як переклад, прослуховування та письмові вправи, що сприяє всебічному розвитку мовних навичок.
- До недоліків можна віднести:
- такі додатки зазвичай зосереджуються на базовій лексиці та граматиці, що може бути недостатньо для глибокого вивчення мови або спеціалізованої військової термінології;
- без чіткої структури та зобов’язань користувачі можуть втратити мотивацію та припинити заняття;
- більшість платформ не забезпечують достатнього рівня практики розмовної мови, що може бути важливим для курсантів, які повинні впевнено спілкуватися іноземною мовою в реальних ситуаціях.

Ці платформи слугують цінними інструментами для підтримання та вдосконалення мовних навичок. Однак їхня ефективність залежить від мотивації та постійного залучення користувачів.

Не можна не згадати про потенціал інтеграції соціальних мереж в освіту. Адже вони стали життєво важливим аспектом сучасного життя, слугуючи засобом для спілкування, пошуку інформації, доступу до новин та розваг, обміну досвідом та самовираження [19]. Значна кількість сучасних здобувачів освіти щоденно витрачають значний час на платформи, такі як Facebook, TikTok, Instagram, Telegram тощо.

Викладачі ж можуть використати ці платформи, як потужний інструмент для підвищення залученості студентів в освітній процес, якщо їх використовувати для цього правильно. Аналогічно, викладачі військових навчальних закладів, які прагнуть йти в ногу з часом, готові активно використовувати різноманітні платформи для поширення знань, залучення та мотивації військовослужбовців.

Соціальні мережі дають можливість створювати цікавий контент у різних форматах, таких як короткі пости, відео та аудіо. У цьому аналізі ми розглянемо популярні соціальні платформи, які дозволяють викладачам ділитися навчальним матеріалом у спосіб, що резонує з сучасними студентами, роблячи процес навчання одночасно інформативним та цікавим.

Спершу розглянемо *Facebook*. Попри те, що це насамперед соціальна платформа, вона може слугувати потужним інструментом для викладання іноземних мов у військових навчальних закладах. Ось кілька ефективних способів, як викладачі можуть використовувати Facebook:

1. Створення мовних груп. Створюючи окремі групи для різних рівнів володіння мовою, викладачі можуть адаптувати матеріали та завдання до конкретних потреб кожної підгрупи. Такий підхід дозволяє забезпечити більш персоналізований підхід до навчання. Крім того, встановлення чітких правил спілкування та використання мови в групі сприяє створенню середовища, сприятливого для навчання. Наприклад, вимога писати всі запитання чи

пропозиції лише мовою, що вивчається, може ефективно інтегрувати іноземну мову в повсякденне життя, створюючи глибше занурення в навчальний процес.

2. Публікація навчальних матеріалів. Розміщення різноманітних навчальних матеріалів (статті, аудіо та відео) допоможе зробити навчання цікавішим та різноманітним. А регулярне публікування вправ допоможе закріпити матеріал та отримати зворотний зв'язок від інших учасників групи.

3. Інтерактивні заняття. Використання інструментів для створення опитувань дозволить перевірити рівень розуміння матеріалу та залучити курсантів до активної участі. Створення тем для обговорення допоможе розвинути навички усного мовлення та критичного мислення. Такий підхід також допоможе викладачам краще зрозуміти потреби курсантів, а курсанти зможуть продовжувати навчання у вільний від службових обов'язків час.

Найпопулярніша розважальна платформа з короткими відео – *TikTok*. Ця платформа ідеально підходить для швидких уроків, навчальних мемів та творчого контенту. Способи використання цієї платформи:

1. Створення коротких навчальних відео. Викладачі можуть створювати короткі відео, де пояснюють граматичні правила, нові слова, фрази або особливості вимови. Наприклад, можна показати приклади використання військової термінології, що буде особливо корисно для курсантів. Також викладачі можуть знімати серії відео на певну тему, наприклад, «Мова для військових операцій» або «Щоденні фрази», що допомагає курсантам систематизувати знання.

2. Виклики та інтерактивні завдання. Запропонувати курсантам взяти участь у челенджі, наприклад, створити відео, де вони використовують нову лексику або фразу, вивчену на занятті. Це сприяє практиці й закріпленню знань. Або можуть робити відеореакції на запитання курсантів, пояснюючи складні моменти або даючи додаткові приклади.

3. Мотиваційний контент. Можна залучити військових інструкторів, які мають можливість ділитися відео з реальних військових ситуацій або новин, де використовується іноземна мова, щоб показати курсантам, наскільки важливо

знати мову у їхній професії. Чи відео про успіхи курсантів, які вивчили мову і досягли професійного успіху, можуть надихати інших військовослужбовців.

Instagram своєю чергою є потужною соціальною мережею, яка використовується для багатьох цілей: можна ділитися з друзями чи підписниками своїми фотографіями, чи відеороликами; робити пости пов’язані з хобі, інтересами; створювати тематичні групи чи спільноти; просувати товари та послуги тощо. Тобто варіацій для використання цієї платформи безліч, що створює потенціал у використанні платформи для навчання. Ось до прикладу основні, які може у своїй роботі використати викладач іноземних мов:

1. Пости та каруселі для навчання. Створення інфографіку або серій зображень (карусель), що пояснюють граматичні правила, схеми речень або нові слова. Це наочний матеріал, який можна легко переглядати і запам'ятовувати. Або публікування щоденних слів або фраз, які корисні для військових. Наприклад, фрази для команд або терміни, що стосуються військових операцій.

2. Instagram Stories та Reels. Використання Instagram Stories для створення коротких уроків або порад, які курсанти можуть переглядати в будь-який час. Reels дозволяють публікувати короткі відео, схожі на TikTok, але з більш тривалим форматом. Крім того, можна використовувати функцію опитувань і вікторин в Instagram Stories для перевірки знань курсантів та створення інтерактивного навчання.

3. Прямі ефіри та IGTV. Викладачі можуть проводити живі уроки, де курсанти можуть ставити запитання й отримувати відповіді в режимі реального часу. Це особливо корисно для обговорення складних тем або проведення інтерактивних занять. А IGTV дозволяє завантажувати довші відео, які можуть включати докладні уроки, тренування або пояснення тем, що потребують більше часу для розкриття.

Twitter дозволяє користувачам публікувати короткі повідомлення (до 280 символів), відомі як твіти. Ця платформа може стати цінним інструментом для вивчення іноземних мов, особливо завдяки своїй здатності швидко поширювати

інформацію та залучати користувачів до активного спілкування. Способи використання Twitter для навчання іноземних мов:

1. Щоденні мініуроки. Публікування щоденних твітів з новими словами, фразами або ідіомами. Курсанти можуть ознайомитися з новою термінологією та використовувати її у своїх відповідях чи завданнях. Або публікування коротких порад з граматики, які легко запам'ятовуються. Це дозволяє курсантам поступово засвоювати граматичні правила.

2. Обговорення та інтерактивність. Пропонування курсантам обговорювати новини, статті або події іноземною мовою. Це розвиває вміння висловлювати свою думку та аргументувати її. Створення викликів, наприклад, написати твіт, використовуючи певний набір слів або граматичну конструкцію, стимулює курсантів до активного використання мови.

3. Залучення до культурних та актуальних тем. Розповсюджування інформації про культурні традиції, історію та звичаї країн, мова яких вивчається. Це допомагає курсантам краще розуміти контекст мови та підвищує їхню культурну обізнаність. А використання хештегів для обговорення певних тем дозволяє створити інтерактивне середовище, де курсанти можуть обмінюватися думками та враженнями.

4. Зворотний зв'язок та підтримка. Викладачі також можуть активно коментувати твіти курсантів, надаючи зворотний зв'язок щодо використання мови, вимови та стилю. Це сприяє розвитку мовних навичок та впевненості курсантів. Крім того, ретвіти та лайки від викладачів можуть бути потужним мотиватором для курсантів, стимулюючи їх до подальших зусиль і покращення.

YouTube так само може бути ефективною платформою для вивчення іноземних мов курсантами військових закладів не тільки як додатковий ресурс для перегляду відео, але і для створення контенту викладачами під рівень та навчальний план курсантів. Способи застосування цієї платформи викладачами іноземних мов у своїй діяльності:

1. Створення навчальних відео. Створення власних каналів на YouTube, де будуть публікуватися навчальні відео з поясненнями граматики, новими

словами, культурними аспектами та іншими темами. Це дозволяє курсантам переглядати уроки в зручний для них час і повторювати матеріал стільки разів, скільки потрібно для засвоєння. Викладачі можуть завантажувати відеозаписи лекцій або презентацій, що дозволяє курсантам мати доступ до навчального матеріалу навіть за межами аудиторії.

2. Інтерактивні завдання та виклики. Створення відео з практичними вправами, наприклад, діалоги для прослуховування, вправи на вимову, вправи на розуміння прочитаного або почутого. Курсанти можуть виконувати ці вправи, переглядаючи відео, і відправляти свої відповіді для перевірки. Викладачі також можуть створювати відеовиклики, де курсанти повинні виконати певні завдання, наприклад, зняти коротке відео, де вони використовують нову термінологію або розповідають про певну тему іноземною мовою.

3. Аутентичний контент і занурення в мовне середовище. Сюди відносяться рекомендації курсантам переглядати відео від носіїв мови, наприклад, новини, інтерв'ю, подкасти, блоги, що дозволяє їм зануритися в мовне середовище і слухати автентичну мову в реальному контексті. Перегляд відео, що розповідають про культуру, традиції, історію та звичаї країн, мова яких вивчається, допомагає курсантам краще розуміти контекст мови й розширювати свої культурні знання.

4. Створення та обговорення контенту. Викладачі можуть просити курсантів переглядати певні відео і записувати свої реакції чи коментарі, що допомагає розвивати навички критичного мислення і вміння висловлювати свої думки іноземною мовою. Викладачі можуть організовувати онлайн-дискусії або обговорення відео на YouTube, де курсанти можуть ділитися своїми враженнями, обговорювати зміст відео і ставити питання викладачеві та своїй групі.

5. Вебінари та прямі трансляції. Використання функцій прямих трансляцій на YouTube для проведення уроків у режимі реального часу, що дозволяє курсантам брати участь у занятті, ставити питання та отримувати

відповіді під час заняття. Викладачі можуть організовувати вебінари на YouTube, де можна обговорювати складні теми, розбирати помилки або надавати додаткові пояснення. Курсанти можуть переглядати ці вебінари в записі, якщо вони не змогли бути присутніми під час прямого ефіру.

Використання сучасних цифрових платформ та соціальних мереж для навчання військовослужбовців іноземних мов може бути обмеженим специфікою військових установ. Необхідність отримання дозволів на створення та просування навчального контенту в соціальних мережах та онлайн-платформах, а також обмеження доступу до певних ресурсів, є значними бар'єрами. Проте, потенціал таких платформ для підвищення ефективності навчання є значним.

З метою адаптації навчального процесу до потреб сучасних військовослужбовців, викладачами кафедри мовної підготовки Київського інституту Національної гвардії України було створено інтерактивний канал для вивчення та популяризації англійської мови EasyEnglish. Ця платформа дозволяє систематично подавати навчальний матеріал з урахуванням вимог навчальної програми та індивідуальних потреб здобувачів. За допомогою тестових завдань, інтерактивних вправ та мультимедійних матеріалів забезпечується ефективне закріплення теоретичного матеріалу та розвиток практичних навичок. Крім того, використання розважальних форматів подачі інформації, таких як меми та ребуси, сприяє підвищенню мотивації до навчання та популяризації іноземної мови серед військовослужбовців.

Результати впровадження інтерактивного каналу як інструменту навчання іноземної мови продемонстрували його ефективність у залученні значної аудиторії та підвищенні рівня задоволеності здобувачів. Можливість отримувати зворотний зв'язок та оперативно коригувати навчальний процес дозволяє забезпечити індивідуальний підхід до кожного курсанта-військовослужбовця та сприяє підвищенню якості навчання.

2.4. Використання онлайн-інструментів на основі штучного інтелекту для розвитку навичок мовної комунікації у курсантів військових навчальних закладів

Говорячи про найсучасніші онлайн-ресурси, не можна не зачепити тему платформ штучного інтелекту (AI). Адже стрімкий розвиток високих технологій і науково-технічних інновацій значно змінив ландшафт науково-технічного прогресу, що проклав шлях до створення штучного інтелекту й автоматизованих систем, таких як цифрові асистенти, але й вивели їх на передові позиції в сучасних наукових дослідженнях і застосуваннях.

Крім того, безперешкодна інтеграція AI, в тому числі віртуальних асистентів, в освітній процес стала переконливою і дедалі актуальнішою темою в сучасному академічному і педагогічному дискурсі. Така інтеграція здатна революціонізувати традиційні освітні концепції, пропонуючи нові можливості для персоналізованого навчання, адаптивного викладання та ефективного поширення знань у різноманітних освітніх середовищах.

Інтерактивні системи на основі AI здатні надавати індивідуальну підтримку та навчальні матеріали, пристосовані до конкретних потреб кожного користувача [5, С. 12–13].

Сервіси Google на основі штучного інтелекту пропонують велику зручність і потенціал для покращення навчального процесу. Наприклад, *Google Translate* (https://translate.google.com/) дозволяє перекладати текст, зображення, аудіо та навіть рукописний контент різними мовами. Ця функція полегшує швидкий переклад слів, фраз і речень, а також пропонує можливість практикувати вимову за допомогою функції озвучення. *Google Assistant* (https://assistant.google.com/) можна використовувати для голосових команд, пошуку інформації та перекладів. Він дозволяє користувачам практикувати вимову, перекладати слова та фрази на ходу, а також отримувати доступ до ресурсів для вивчення мови. Або, наприклад, *Google Classroom* (https://classroom.google.com/) дозволяє викладачам ефективно організовувати

заняття, задавати домашні завдання, проводити тести та спілкуватися зі здобувачами освіти. Для викладачів це цінна платформа для структурування мовних курсів, розповсюдження навчальних матеріалів та оцінювання прогресу майбутніх фахівців.

Онлайн-інструмент на основі штучного інтелекту *Grammarly* (https://www.grammarly.com/) допомагає користувачам вдосконалювати свою письмову англійську мову. Grammarly перевіряє тексти на наявність граматичних, орфографічних та стилістичних помилок, а також пропонує рекомендації щодо покращення стилю письма, використання словникового запасу та структури речень. Менш прогресивним, але безплатним аналогом є *LanguageTool* (https://languagetool.org/), інструмент для перевірки граматики, орфографії та надання стилістичних рекомендацій.

Ці ресурси є корисними помічниками для тих, хто бажає покращити свої навички письма іноземною мовою, особливо в академічному чи професійному контексті, даючи можливість користувачам вчитися на своїх помилках і покращувати свої мовні навички з часом.

AI-додатки для вивчення мови, орієнтовані на вимову та говоріння, є потужними інструментами для покращення мовних навичок, особливо у контексті індивідуального навчання. Їх головна перевага полягає в персоналізації навчання та миттєвому зворотному зв’язку, що дозволяє користувачам швидко виправляти помилки та удосконалювати свою вимову. Завдяки інтерактивним вправам і можливості практики віртуального спілкування, такі додатки значно підвищують мотивацію до навчання та залучення до процесу.

Приклади онлайн-ресурсів на основі AI, які можна використати для покращення вимови та навичок говоріння:

Rosetta Stone (https://www.rosettastone.com/) використовує розпізнавання мови для оцінки та покращення вимови; надає вправи для вимови, слухання та повторення за носіями мови.

Elsa Speak (https://elsaspeak.com/) аналізує вимову та надає миттєвий зворотний зв'язок; показує, як вимовляти слова правильно, і дає вправи для поліпшення акценту.

Speechling (https://speechling.com/) поєднує штучний інтелект з можливістю отримувати зворотний зв'язок від реальних викладачів; фокусується на практиці вимови та аудіювання, з наголосом на розмовну мову.

Pimsleur (https://www.pimsleur.com/) фокусується на розмовній практиці через аудіоуроки; використовує ШІ для підбору відповідного рівня складності вправ та нагадувань про регулярну практику.

HelloTalk (https://www.hellotalk.com/) – соціальна платформа, де можна спілкуватися з носіями мови. ШІ допомагає виправляти помилки в реальному часі та пропонує варіанти покращення вимови.

Однак, варто враховувати й певні обмеження. Додатки на основі AI можуть не завжди забезпечувати адекватний рівень реального спілкування, який необхідний для глибокого розуміння культурних нюансів і складної лексики. Крім того, деякі додатки можуть неправильно інтерпретувати вимову або акцент, що може ввести в оману користувача.

Активно поширюється в освітньому середовищі такі чат-боти, як *ChatGPT* (https://openai.com/chatgpt/) від OpenAI та *Gemini* (https://gemini.google.com/) від Google AI. ChatGPT та Gemini – це передові мовні моделі, основні завдання яких полягають у розумінні та генерації людської мови. Вони можуть виконувати широкий спектр завдань, таких як:

- надання відповідей на широке коло запитань, використовуючи свої знання про світ, отримані з великої кількості текстів;
- створення різноманітних текстів, від простих речень до складних есе, листів, кодів та навіть творчих робіт, таких як вірші або сценарії;
- переклад текстів з однієї мови на іншу, забезпечуючи при цьому високу точність і природність перекладу;
- створення стислого й інформативного підсумку будь-якого тексту;

- аналізування текстів та визначення емоційного стану автора;
- генерування кодів на різних мовах програмування тощо.

Ці моделі на основі штучного інтелекту можуть стати потужним інструментом для вивчення іноземних мов як здобувачами освіти, так і для використання їх викладачами для підготовки занять. Вони забезпечують інтерактивне середовище, де користувачі можуть отримати зворотний зв'язок, вивчати нові слова, покращувати навички письма та навіть практикувати розмовну мову.

Курсанти можуть використовувати ChatGPT та Gemini для симуляції розмов з носіями мови, що допомагає розвивати навички спілкування, покращувати словниковий запас і зменшувати мовний бар’єр. Ці платформи можуть перекладати тексти з однієї мови на іншу та пояснювати складні граматичні конструкції, що може бути особливо корисним під час підготовки до навчання або виконання завдань. ChatGPT та Gemini можуть допомагати виправляти граматичні помилки в текстах, а також надавати рекомендації щодо покращення стилю письма, що є важливим для підготовки офіційних документів або листів. Крім того, додаток може генерувати тематичні діалоги на професійні теми, такі як військові операції, тактичні маневри, стратегічне планування, що допомагає адаптувати мовні навички до професійного контексту.

Викладачі ж своєю чергою можуть використовувати ChatGPT та Gemini для створення навчальних текстів, вправ, тестів та інтерактивних сценаріїв, що дозволяє урізноманітнити заняття та зробити їх цікавішими. Або, наприклад, вони можуть виступати як віртуальний партнер для проведення мовних тренінгів, де студенти можуть взаємодіяти з моделлю в реальному часі, отримуючи миттєвий зворотний зв’язок.

Однак, слід пам’ятати про їх обмеження та використовувати платформи як додатковий ресурс, поєднуючи з іншими методами навчання [16, с. 46]. Адже чат-боти не завжди можуть замінити реальну розмову з носієм мови, особливо в контексті складних або емоційно насичених діалогів; чи не

враховувати культурні особливості та нюанси, що важливо при вивченні мови для використання у міжнародних військових операціях.

2.5. Віртуальна реальність як новий інструмент мовної підготовки майбутніх офіцерів

Іншим підходом до інтеграції технологій в освітній процес є використання віртуальної (Virtual Reality, VR) та доповненої реальності (Augmented Reality, AR). Ці технології наразі перебувають на стадії експериментальних проєктів в Україні.

Впровадження VR і AR технологій у навчальний процес може бути коштовним, зокрема, через потребу в спеціалізованому обладнанні та розробці контенту. Однак деякі навчальні заклади отримують фінансування через гранти або партнерства з міжнародними організаціями для впровадження інноваційних технологій в освіту. Оскільки технології продовжують розвиватися і стають доступнішими, ці інструменти можуть у найближчому майбутньому набути більшого поширення в навчальних закладах.

Доповнена реальність (AR) передбачає проєктування цифрової інформації, такої як зображення, відео, текст і графіка, за межі екрана пристрою, доповнюючи реальний світ штучними елементами та новою інформацією. Цей досвід можна отримати за допомогою додатків для смартфонів і планшетів, окулярів доповненої реальності, стаціонарних екранів, проєкційних пристроїв та інших технологій [3, с. 234].

Віртуальна реальність (VR) передбачає занурення людини у заздалегідь змодельований світ і часткову ізоляцію від фізичного світу за допомогою шоломів віртуальної реальності та інших спеціалізованих пристроїв. Розробники прагнуть відтворити взаємодію зі створеною ними псевдореальністю, залучаючи всі органи чуття людини [3, с. 234].

В. Тимчина підкреслює ефективність використання технологій віртуальної та доповненої реальності як засобу активного навчання. Ці

технології полегшують візуальну демонстрацію, що дозволяє студентам глибоко зануритися в досліджуваний предмет, тим самим підвищуючи рівень його розуміння та запам'ятовування [25, с. 44].

Але як саме їх можна використати на заняттях з іноземної мови курсантами військових навчальних закладів?

Ці технології можуть бути впровадженими у заняття з іноземної мови для створення імерсивного мовного середовища [15, с. 15–16]. Віртуальна реальність (VR) має можливість створювати повністю занурене середовище, що дозволяє курсантам взаємодіяти з носіями мови або іншими курсантами в автентичних сценаріях, таких як відвідування кафе, аеропорту або військової бази в іншомовній країні. Це дає можливість курсантам практикувати говоріння та аудіювання в умовах, що максимально наближені до реального життя.

Віртуальну реальність (VR) також можна використовувати для занурення в культуру країни, мову якої вони вивчають. Такий досвід занурення допомагає краще зрозуміти контекст вживання певних фраз і виразів. Наприклад, курсанти можуть віртуально «відвідати» історичні місця або святкові події в іншій країні, щоб глибше зрозуміти культурні нюанси в мові.

Доповнена реальність (AR) дозволяє створювати інтерактивні діалоги з віртуальними персонажами в реальному світі. Наприклад, курсант може практикувати мовні структури та словниковий запас, спілкуючись з віртуальним інструктором або співрозмовником. Крім того, додатки доповненої реальності можуть покращити процес навчання, дозволяючи курсантам переглядати віртуальні об'єкти, наприклад, військову техніку, з підписами іноземною мовою. Такий інтерактивний підхід допомагає запам'ятовувати терміни й точно використовувати їх у контексті.

Попри наявні обмеження, технології віртуальної та доповненої реальності мають великий потенціал для революціонізації військового навчання. Систематичні наукові дослідження та інвестиції в розвиток цього напрямку дозволять створити нові ефективні інструменти підготовки майбутніх офіцерів, які відповідатимуть сучасним вимогам.

Отже, застосування онлайн-ресурсів у процесі вивчення іноземних мов у військових навчальних закладах є перспективним напрямком розвитку сучасної освіти. Раціональне використання цих ресурсів дозволяє підвищити ефективність навчання, зробити його цікавішим та доступнішим. Однак, для досягнення максимальних результатів необхідно враховувати як переваги, так і виклики, пов'язані з використанням різноманітних платформ. Подальші дослідження в цій галузі дозволять розробити оптимальні стратегії використання онлайн-ресурсів для підвищення ефективності вивчення іноземних мов курсантами військових навчальних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безлюдна В. Ефективність застосування інноваційних технологій у процесі викладання іноземних мов на немовних спеціальностях у закладах вищої освіти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2021. № 1. С. 54–59. DOI: https://doi.org/10.31499/2307-4906.1.2021.228590

2. Бондар А.Я., Аналіз концепту професійно орієнтованої – дискурсивної компетенції у контексті підготовки авіаційних фахівців // Інноваційна педагогіка. Випуск 55. Том 1. 2023. С. 41-44. DOI https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/55.1.8

3. Волинець В. О. Віртуальна, доповнена і змішана реальність: сутність понять та специфіка відповідних комп'ютерних систем. *Питання культурології*. 2021. № 37. С. 231–243. DOI: https://doi.org/10.31866/2410-1311.37.2021.237322

4. Гладка О., Особливості формування іншомовної дискурсивної компетентності в умовах дистанційного навчання. Наукові записки. Серія: Філологічні науки, 2023, 118–123. DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-118-123

5. Дроздова В. В., Рудніцька К. В., Росквас І. А. Інноваційні технології викладання іноземних мов в умовах зростаючого впливу технологій штучного інтелекту на освітні процеси. *Академічні візії*. 2023. № 26. С. 1–16. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/755

6. Коваленко А. Дистанційне навчання іноземної мови за умов пандемії. Специфіка форм і методів роботи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 35, Т. 3. С. 250–255. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-3-37

7. Коваленко В., Пилипюк Л. Використання комп'ютерно-інформаційних технологій у вивченні іноземної мови. *Інноватика у вихованні*. 2022. № 5. С. 178–186. DOI: https://doi.org/10.35619/iiu.v1i15.450

8. Конєва М. З. Лінгвістична компетентність як важливий складник іншомовної комунікації майбутніх учителів іноземної мови. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Том 31 (70) № 1 Ч. 3 2020. С. 28–33. DOI https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-3/05

9. Конотоп О. С. Навчально-стратегічна компетентність у контексті сучасних зарубіжних науково-методичних досліджень. Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка. Серія Педагогічні науки. 2020. № 7 (163). С. 193-196. URL.: https://scholar.google.com.ua/

10. Коробка О. В. Формування соціолінгвістичної компетентності здобувачів освіти в умовах війни в Україні / Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень. Київ, МЦНД 2023. С. 230–232. URL: https://archive.mcnd.org.ua

11. Кохан О. М., Магден О. Г., Михайлова Н. О. Сучасні методи та інноваційні технології викладання іноземної мови у закладах вищої освіти. *Наукові записки*. 2024. № 213. С. 164–168. DOI: https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-213-164-168

12. Кушнір В. С., Старченко М. В. Лінгвістична компетентність – запорука розвитку «SOFT SKILLS» майбутніх офіцерів / Вісник післядипломної освіти. Випуск 24(53) Серія «Педагогічні науки» (Категорія «Б»). 2023. С. 88–100. https://doi.org/10.58442/2218-7650-2023-24(53)

13. Лавриненко Л. М. Освіта в реальності сьогодення – дистанційне навчання. *Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень :*

матеріали конференцій МЦНД. Т.1. 2020. С. 25–28. DOI: https://doi.org/10.36074/10.04.2020.v1.01

14. Левітіна Л.В., Стратегічна компетентність як визначник професійної компетентності майбутнього фахівця // Alfred Nobel University Journal of Pedagogy and Psychology. № 2 (26). 2023. С. 83-91. DOI: 10.32342/2522-4115-2023-2-26-9

15. Лещенко Т. О., Жовнір М. М., Юфименко В. Г. Імерсивні технології в мовній освіті: від теорії до практичного впровадження. *Інноваційна педагогіка*. 2022. №54, Т. 2. С. 13–17. URL : https://repository.pdmu.edu.ua/handle/123456789/19969

16. Лущинська О., Деленко В., Антоношин Н.-М., Лишак М. Використання технологій штучного інтелекту в освітньому середовищі НУШ. *Молодь і ринок*. 2024. № 6 (226). С. 42–47. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.305604

17. Мала І. Б. Дистанційне навчання як дієвий інструмент управлінської освіти. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2022. № 2 (66). С. 132–151. DOI: https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-66-132-151

18. Медведєва М. О., Жмурко О. І., Криворучко І. І., Ковтанюк М. С. Організація продуктивної взаємодії між учасниками освітнього процесу в умовах дистанційного навчання: аналіз сучасних додатків. Н*ауковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2021. Серія 5. Вип. 80, Т. 2. С. 39–45. DOI: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.80.2.08

19. Нежива О. М. Використання соціальних мереж в освітньому середовищі (на прикладі вивчення іноземної мови). *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя.* Психолого-педагогічні науки. 2023. №3. С. 50–57. DOI: https://doi.org/10.31654/2663-4902-2023-PP-3-50-57

20. Про затвердження Положення про дистанційне навчання: Наказ Міністерства освіти і науки України № 446 від 25.04.2013 р. Редакція від 16.10.2020, 0703-13.

21. Романюк В. Л. Аналіз використання онлайн-ресурсів, мобільних додатків та інших технологій у навчальному процесі. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 1 (35). С. 305–316. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-1(35)-305-316

22. Романюк В. Л., Лещенко А. В. Синхронне та асинхронне навчання у процесі формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх офіцерів Національної гвардії України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».* 2023. № 7 (141). С. 30–37. DOI: https://doi.org/10.25313/2520-2057-2023-7-8795

23. Саган О. В. Гейміфікація як сучасний освітній тренд. *Педагогічні науки*. 2022. Вип. 100. С. 12–18. DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-100-2

24. Сулік О. А. Методика формування соціокультурної компетентності в умовах багатомовного навчання в загальноосвітній школі : дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 014 Середня освіта (Іноземні мови) / наук. керівник – канд. пед. наук, доц. О. Б. Каневська ; Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг, 2023. 307 с. https://doi.org/10.31812/123456789/7442

25. Тимчина В., Тимчина Н. Нові перспективи освітнього процесу: віртуальна та доповнена реальність. *Нова педагогічна думка*. 2020. №1 (101). С. 42-46. DOI: https://doi.org/10.37026/2520-6427-2020-101-1-42-46

26. Чусова О. М., Ваколя З. М., Чейпеш І. В. Педагогічні основи дистанційного навчання. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2021. Вип. 80, Т.2. С.167–170. URL : http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/3481

РОЗДІЛ 3. МОВА ТА КОМУНІКАЦІЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЧАСІВ І КУЛЬТУР

3.1. Епохи та парадигми комунікації

Парадигми в комунікації змінювалися залежно від технологічного, соціального і культурного контексту: від персональної (тет-а-тет), письмової комунікації до масової (радіо, телебачення) та цифрової (соціальні мережі). Сучасні парадигми включають віртуальну комунікацію, мультимедійні платформи та зміни в підходах до комунікації через штучний інтелект і великі бази даних та охоплюють розвиток комунікаційних засобів і форм у різні історичні періоди та в контексті різних парадигм мислення. Розглянемо їх детальніше.

Комунікація у стародавні часи, у перших людських суспільствах комунікація була здебільшого невербальною – жести, міміка, потім почали з’являтися знакові системи, як-от піктограми, які перетворилися на писемність (шумерський клинопис, єгипетські ієрогліфи). Тут комунікація розвивалася як необхідність для обміну інформацією, організації суспільства та передачі знань наступним поколінням.

В епоху античності важливим етапом стало поширення грецької та римської писемності, розвиток риторики та ораторського мистецтва. Філософи заклали основи для розуміння комунікації як інструменту для переконання, взаємодії та дискусій.

У період середньовіччя велике значення мали релігійні тексти та рукописи. Комунікація здебільшого контролювалася церквою, а писемність та знання були притаманні лише еліті (обраним). З’являлися перші переклади важливих текстів, що дозволяло розширювати межі знань та поширювати інформацію.

Ренесанс та Реформація принесли із собою розвиток друкарства, який, у свою чергу, призвів до революції у сфері комунікацій. Книги стали

доступнішими, що сприяло поширенню ідей Реформації та гуманізму, а також пришвидшенню культурних і наукових революцій.

У часи просвітництва та індустріальної революції комунікація стає дедалі швидшою та інтенсивнішою завдяки газетам, листам, журналам. Люди стають свідомішими щодо ідей рівності, свободи слова, і комунікація стає ключовим елементом політичних змін цих часів.

XX століття і масова поява радіо, телебачення і, згодом, інтернету – революціонізували комунікацію. Створюються нові парадигми, в яких масова комунікація стає основою політичних, соціальних, культурних процесів.

Цифрова ера: інтернет і соціальні мережі значно змінили способи комунікації людей. Інформація поширюється миттєво, кордони між культурами нівелюються. Одночасно виникає проблема інформаційного перевантаження, фейкових новин та їх виявлення, питань етики та моралі.

Режим воєнного стану, у якому зараз живе Україна та український народ, вносить свої особливості у комунікаційні парадигми. Комунікація у військовий час має свої унікальні особливості, оскільки в екстремальних умовах війни вона стає ключовим елементом управління, стратегічного планування, пропаганди, моральної підтримки та координації дій усіх верств населення. Військові конфлікти формують окремі парадигми комунікації, адаптовані до умов війни, які можуть суттєво відрізнятися від тих, які застосовуються у мирний час. Наведемо основні парадигми комунікації у військовий час. На перший план виступає мобілізаційна парадигма, яка спрямовує комунікацію на мобілізацію усіх видів ресурсів – людських, матеріальних, психологічних. Уряди та військові структури активно використовуючи пропаганду, патріотичні заклики та лозунги, закликають суспільство мобілізуватися для захисту країни, підтримки армії та уряду. Комунікація стає інструментом, який влада використовує для переконання громадян взяти участь у військових діях, працювати на оборонних підприємствах, надавати волонтерську допомогу. Можна виокремити наступні риси мобілізаційної парадигми:

- емоційно-патріотичні повідомлення;

- заклики до єдності та самопожертви;
- фокусування на пропаганді з метою зміцнення бойового духу.

Наступною, але не менш важливою, є пропагандистська парадигма, яка є одним із головних інструментів комунікації під час війни. Її мета – формування певних уявлень, емоцій та ставлення в масах через контрольовану подачу інформації. Пропаганда може бути спрямована як на внутрішню аудиторію (підтримка патріотизму, створення образу ворога), так і на зовнішню (спроби вплинути на громадську думку інших країн, моральний дух ворога – так звана інформаційна агресія).

Основні риси пропагандистської парадигми:

- контрольоване поширення інформації;
- створення символів та образів для маніпуляції масовою свідомістю;
- формування та протиставлення образу ворогів та героїв.

3.2. Парадигми воєнного стану

1. Цензурна парадигма

Комунікаційні парадигми у воєнний час залежать від типу конфлікту, технологічних можливостей та соціально-політичного контексту учасників конфлікту. Війна радикально змінює не лише форми та канали комунікації, але й її мету, роблячи її засобом стратегічної боротьби, психологічного впливу та контролю за розповсюдженням інформації.

Під час війни та воєнного стану уряди та військові організації часто запроваджують жорстку цензуру, щоб контролювати потоки та джерела інформації. Мета такого контролю полягає у запобіганні поширенню критичної або деморалізуючої інформації, поширенню фейкової інформації, захисті військових таємниць і запобіганні витоку інформації до ворога. Цензура торкається як традиційних ЗМІ, так і сучасних цифрових платформ.

Можна виділити такі основні риси цензурної парадигми воєнного стану:

- контроль над інформацією, яка розповсюджується через ЗМІ та соціальні мережі;
- обмеження на військові новини та репортажі;
- придушення опозиційних або антивоєнних настроїв.

2. Психологічна парадигма

У період воєнного стану активізується використання засобів психологічного впливу (так звана «психологічна війна») – спеціальних інформаційних операцій, спрямованих на підрив морального духу супротивника та вплив на психологічний стан власних громадян і військових. Це може бути: дезінформація, поширення чуток, підрив довіри до командування чи уряду ворога, а також підтримка бойового духу через масові звернення лідерів, відомих особистостей, героїзацію військових тощо.

Основні риси психологічної парадигми:

- використання психологічних впливів на моральний стан ворога;
- знищення віри у власні сили ворога через дезінформацію;
- підтримка високого бойового духу серед власних сил.

3. Інформаційно-кібернетична парадигма

У сучасних війнах зростає роль інформаційної та кібервійни. Це передбачає кібератаки на інфраструктуру ворога, хакерські втручання в інформаційні системи, поширення фейкових новин і дезінформації через цифрові канали та засоби масової інформації. У такій парадигмі комунікація стає не тільки засобом передавання інформації, але й полем бою.

Основні риси інформаційно-кібернетичної парадигми:

- використання кібератак для руйнування комунікаційних систем ворога.
- поширення дезінформації та фейкових новин у цифрових медіа.
- захист інформаційної безпеки та протидія кібератакам.

4. Стратегічна парадигма

Військові операції вимагають координації між різними рівнями командування, що включає як формальну комунікацію між військовими

частинами, так і стратегічну комунікацію з політичним керівництвом. Це передбачає певні канали передавання наказів, обмін розвідувальними даними та забезпечення координації на всіх рівнях, з метою уникнення хаосу та паніки.

Основні риси стратегічної парадигми:

- жорстка вертикальна комунікація між командними рівнями;
- оперативний обмін інформацією в реальному часі;
- вплив розвідувальної інформації на прийняття рішень.

5. Партизанська парадигма

У конфліктах із партизанськими або нерегулярними військовими силами комунікація значною мірою залежить від закодованих каналів передавання інформації, таємних повідомлень і мереж.

Партизанські рухи часто використовують локальні мережі для координації своїх дій, а також поширюють власні форми пропаганди через нелегальні друковані видання, листівки, соціальні мережі.

Основні риси партизанської парадигми:

– використання таємних каналів для передачі повідомлень;

– активне застосування нелегальних мереж комунікації;

– вплив на населення через неофіційні канали.

6. Міжнародна дипломатична парадигма

Військові конфлікти завжди супроводжуються дипломатичною комунікацією з метою забезпечення підтримки союзників, переконання міжнародних організацій, а також медіації між сторонами конфлікту. У цій парадигмі дипломатичні канали відіграють ключову роль у досягненні політичних цілей, поширення інформації на глобальному рівні та впливу на світову громадську думку.

Основні риси міжнародної дипломатичної парадигми:

- активна дипломатичні дії для підтримки зовнішньої політики та коаліцій;

- використання міжнародних організацій для впливу на перебіг конфлікту;
- інформаційна боротьба на рівні міжнародної громадськості.

3.3. Комунікація та контексти

Комунікативний підхід є одним з найпоширеніших та найефективніших методів викладання іноземних мов, особливо в контексті підготовки майбутніх офіцерів. Його основною метою є розвиток у курсантів здатності використовувати мову в реальних комунікативних ситуаціях, максимально наближених до ситуацій їхньої майбутньої професійної діяльності [3; 5].

Основними особливостями комунікативного підходу є:

- акцент на практичному використанні мови. Навчання орієнтоване на виконання реальних мовних завдань, що є актуальними у військовій сфері. Це включає командування, вирішення конфліктних ситуацій, участь у переговорах, організацію та координацію дій підрозділів. Курсанти вчаться використовувати мову для досягнення конкретних цілей, що сприяє розвитку їхніх професійних навичок.
- інтерактивні методи навчання. Комунікативний підхід робить особливий акцент на інтерактивності занять. Викладачі активно застосовують рольові ігри, симуляції та дискусії, що дозволяє курсантам практикуватися у веденні діалогу, обміні інформацією та розв’язанні завдань у реальному часі. Наприклад, у контексті військової служби це можуть бути навчання, де офіцери практикують взаємодію з підлеглими або переговори з представниками інших військових формувань.
- автентичність навчальних матеріалів. Для забезпечення максимальної наближеності до професійних ситуацій використовуються автентичні матеріали, такі як військові інструкції, офіційні звіти, протоколи та інші документи. Це дозволяє курсантам не тільки розширити свій лексичний запас,

але й навчитися застосовувати його у конкретних ситуаціях, що мають пряме відношення до їхньої професійної діяльності.

- акцент на взаємодії. Робота в малих групах або парах є невід'ємною частиною навчального процесу. Це сприяє не лише розвитку мовних навичок, але й підвищенню вміння працювати в команді – ключової компетенції для військових, особливо під час збройних конфліктів та операцій, що вимагають злагодженості дій і оперативного обміну інформацією.

- міжкультурна компетентність. Комунікативний підхід також приділяє значну увагу розвитку міжкультурної компетентності, що є важливим у контексті участі офіцерів у міжнародних місіях та миротворчих операціях. Уміння розуміти та адаптуватися до культурних особливостей різних країн є важливим елементом ефективної комунікації та співпраці з представниками іноземних збройних сил та цивільними організаціями.

Зарубіжний досвід підтверджує ефективність комунікативного підходу у викладанні іноземних мов у військових навчальних закладах. Наприклад, у США та країнах Європейського Союзу цей підхід широко використовується у програмах підготовки військовослужбовців. У рамках курсу навчання в армійських навчальних закладах курсанти проходять спеціалізовані тренінги з вивчення мови на основі реальних сценаріїв, з якими вони можуть зіткнутися під час виконання службових обов’язків, таких як участь у військових місіях НАТО [27].

У Канаді військові навчальні заклади застосовують комунікативний підхід у процесі навчання військових англійської та французької мов. Навчання проходить у формах рольових ігор, симуляцій та дискусій на теми, що охоплюють різні аспекти військової служби: командування, робота з документами, інструктаж, міжвідомча координація.

Також варто відзначити, що в Німеччині під час підготовки офіцерів значна увага приділяється навчанню мовам за допомогою сучасних технологій, інтерактивних платформ та симуляційних центрів. Комунікативний підхід

сприяє розвитку адаптивності в мовній комунікації, що є критично важливим в умовах швидкоплинної зміни тактичних ситуацій на полі бою [26].

Комунікативний підхід є надзвичайно ефективним у підготовці майбутніх офіцерів, оскільки він забезпечує їх необхідними навичками для використання мови в реальних професійних ситуаціях. Завдяки інтерактивності, використанню автентичних матеріалів і розвитку міжкультурної компетентності, цей підхід готує курсантів до ефективної взаємодії в умовах, наближених до їхньої майбутньої військової діяльності, як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Контекстний підхід підкреслює зв’язок навчального матеріалу з реальними професійними ситуаціями. Він дає можливість курсантам зрозуміти, як набуті мовні навички можуть бути застосовані в конкретних робочих ситуаціях [14, 18].

Характерні риси контекстного підходу.

1. Аналіз реальних життєвих ситуацій. У навчальних матеріалах і завданнях використовуються ситуації, максимально наближені до реалій військової служби. Це може бути сценарій командно-штабних навчань, кризова ситуація, що вимагає швидкої та чіткої комунікації, або рутинна комунікація на щоденній основі.

2. Проєктна діяльність. Студенти виконують проекти, які поєднують мовні навички та професійні обов’язки. Наприклад, розробка оперативного плану, підготовка брифінгу або написання звіту.

3. Міждисциплінарний підхід. Навчальні матеріали часто включають інформацію з інших галузей знань, важливих для збройних сил, таких як тактика, стратегія та військове право, що дозволяє курсантам зрозуміти зв'язок між мовою та професійною діяльністю.

4. Контекстуальний підхід сприяє глибшому розумінню актуальності мовних навичок для майбутньої професії та розвиває здатність застосовувати мовні знання та навички в складних і динамічних умовах.

Контекстний підхід у підготовці майбутніх офіцерів широко застосовується в багатьох зарубіжних країнах, зокрема в США, Великій Британії, Канаді та країнах Європейського Союзу. Цей підхід базується на ідеї, що навчальний процес має бути максимально наближений до реальних умов, у яких військові можуть опинитися під час своєї професійної діяльності.

У військових академіях США (зокрема, у Військовій академії Вест-Пойнт) навчання майбутніх офіцерів відбувається за допомогою контекстного підходу, де симуляції реальних бойових дій, навчання на основі кейсів і військових операцій є важливими елементами програми. Підготовка фокусується на ситуаціях, максимально наближених до бойових умов, включаючи різноманітні сценарії, що допомагають офіцерам вчитися приймати рішення в умовах стресу та невизначеності. Наприклад, використовуються симулятори управління бойовими діями, інтегровані з комунікативними та тактичними завданнями.

У Британській королівській військовій академії Сендгерст контекстний підхід застосовується через систематичні практичні завдання в реальних або наближених до реальних умовах. Офіцерів навчають діяти в умовах бойових операцій, тренінги включають польові вправи з використанням сучасних технологій. Окрім того, велика увага приділяється розвитку лідерських якостей та управління підрозділами в різних умовах, що дозволяє формувати ефективні навички управління в реальних умовах служби.

У Канаді контекстний підхід активно впроваджується у військових коледжах, де підготовка включає не тільки військові дисципліни, але й курси з управління, економіки, права і навіть психології. Майбутні офіцери отримують комплексну освіту, яка допомагає їм зрозуміти контекст військових операцій у ширшому політичному, соціальному та економічному контексті. Це дозволяє курсантам краще підготуватися до різних ситуацій, у яких вони можуть опинитися як на полі бою, так і під час миротворчих операцій.

У Бундесвері (німецьких збройних силах) контекстний підхід до підготовки офіцерів також є невід’ємною частиною військової освіти. Військові

академії Німеччини активно використовують інтерактивні симулятори та тренажери, що дозволяють моделювати бойові сценарії та опрацьовувати різні тактичні завдання. Використання таких засобів підвищує рівень підготовки до реальних бойових дій, зокрема, завдяки тому, що курсанти можуть навчатися на конкретних практичних прикладах.

У Французькій військовій академії Сен-Сір застосовується комбінований підхід, який інтегрує теоретичну підготовку з участю у реальних польових операціях та міжнародних навчаннях. Курсанти беруть участь у спільних місіях із союзниками, що допомагає їм розуміти глобальний контекст сучасних військових операцій. Це навчання включає комунікацію з іноземними колегами, участь у спільних миротворчих та гуманітарних операціях, що є важливими елементами підготовки офіцерів для сучасних міжнародних місій.

3.4. Ефективність професійної військової комунікації у мирний та воєнний періоди

Спілкування є основою будь-якої організації, і армія не є винятком. У контексті національної оборони ефективна військова комунікація відіграє ключову роль у захисті інтересів безпеки нації. У цій науковій роботі досліджуються причини існування військового зв’язку та його незамінна роль у забезпеченні ефективності та успіху військових операцій. Комунікація – це обмін інформацією між людьми та їх об’єднаннями в процесі взаємодії, діяльності та спілкування [10, с. 4]

Вчений Г. Саймон надавав таке пояснення поняття «комунікація»: «Комунікацію можна формально визначити як процес передавання передумов рішення від одного члена організації до іншого. Вочевидь, без комунікації не може бути й організації, оскільки відтак група не має змоги вплинути на поведінку індивіда» [28, с. 111].

Зовнішні комунікації у військовій організаційній структурі покладаються на структурні підрозділи управління і штабу та забезпечують управлінську

взаємодію в загальній системі управління Збройних Сил України, співпрацю за двосторонніми інтересами із зацікавленими цивільними установами й організаціями за територіальним принципом, взаємодію зі структурними елементами Сектору безпеки та оборони, а також роботу із цивільним населенням [13, с. 20]. В той час як внутрішні комунікації – умовно можна розділити на формальні та неформальні [9, с.135]. Формальні комунікації зумовлені структурою організації і мають повне право називатися управлінськими комунікаціями [12, с. 11]. Неформальні комунікації в організації зумовлені присутністю соціологічних та психологічних факторів, тобто наявними потребами персоналу у спілкуванні. У військовій частині цей вид комунікацій існує у вигляді контактів між друзями, приятелями, сусідами (тобто людьми, що мають спільні інтереси). Крім того, каналами неформальних комунікацій виступають групи в месенджерах та соціальних мережах, які дозволяють швидко та якісно обмінюватися великим масивами інформації [13, с. 20].

Головною причиною існування військової комунікації є сприяння координації дій. У сучасному, складному та динамічному середовищі накази повинні розповсюджуватися швидко та точно. Військовим керівникам різних рівнів необхідно мати можливість повідомляти про свої наміри, стратегії та накази в режимі реального часу. Командування потребує постійної ситуаційної обізнаності.

У сфері військових дій ефективність систем зв’язку набуває першочергового значення. З огляду на мирний період часу військова комунікація відіграє перш за все стратегічну роль. Показники ефективності в такому випадку базуються не на швидкості, а на точності та прозорості. Міжвідомча співпраця набуває особливого значення у мирний час і охоплює співпрацю з різними урядовими установами та міжнародними партнерами. Цей вид комунікації відображає складну систему взаємодій, що характеризується багатовимірним співробітництвом на шляху до досягнення спільних цілей безпеки.

Слід пам’ятати про те, що військова комунікація в мирний час відіграє не менш важливу роль, ніж під час конфлікту. Її головна мета – підтримувати стан готовності, забезпечуючи готовність збройних сил швидко й ефективно реагувати, якщо виникне така потреба. Ефективність у цьому контексті характеризується постійним навчанням, обслуговуванням обладнання та розвитком персоналу. Як була зазначено вище, створення безперебійних каналів зв’язку та механізмів координації між різними організаціями для вирішення спільних проблем безпеки допомагає координувати дії військових у випадку стихійного лиха чи миротворчої місії.

Хоч безпека і залишається головною проблемою, рівень оперативної секретності зазвичай знижується в мирний час. Саме це сприяє ще більшій прозорості у відносинах з громадськістю, міжнародній дипломатії та дозволяє підтримувати якісну співпрацю з країнами-союзниками.

Під час воєнного періоду комунікація відіграє нагальну та невідкладну роль, що характеризується необхідністю швидкої передачі даних. Також у такий час особливо посилюються заходи безпеки, такі як: вдосконалені методи шифрування, резервування каналів зв’язку та стійкі системи резервного копіювання. Це є невід’ємною частиною стратегії стійкості військового зв’язку, розробленої для забезпечення зв’язку навіть за наявності навмисних ворожих спроб порушити його або перехопити.

Ефективність військового зв’язку під час війни є критично важливою для досягнення успіху, безпеки військ і загальних результатів.

Одним із головних показників ефективності військового зв’язку під час воєнного періоду є швидкість. Незалежно від того, чи йдеться про передачу наказів, розвідувальні дані чи оновлення ситуації, швидкість зв’язку безпосередньо впливає на прийняття рішень і оперативну координацію.

Під час війни військова комунікація в основному зосереджена на тактичних операціях. Включно із координацією пересування військ, керуванням вогневою підтримкою та передачею інформації в режимі реального часу з лінії фронту.

Ефективність також залежить від впровадження надійних методів шифрування та створення резервування в каналах зв'язку та резервних системах. Ці заходи забезпечують конфіденційність, цілісність і доступність інформації.

Кожне повідомлення, наказ або частина розвідувальної інформації має серйозні наслідки. Ефективність і дієвість нерозривно пов'язані зі здатністю підтримувати чіткі та лаконічні протоколи зв'язку в умовах надзвичайного тиску та стресу, запобігаючи непорозумінням або помилкам.

Отже, ефективність військової комунікації є невід'ємною частиною національної безпеки як у мирний, так і воєнний час. Її роль полягає в забезпеченні готовності військових сил до дій в будь-яких умовах.

3.5. Документ як засіб комунікації: особливості оформлення організаційно-розпорядчої документації відповідно до ДСТУ 4163:2020

Документ – важливий засіб комунікації. Він слугує для передавання, збереження та обміну інформацією між окремими особами, організаціями та установами. За своєю суттю документ фіксує інформацію у структурованому вигляді, що робить її зрозумілою і доступною для подальшого використання. В офіційному діловодстві документи відіграють ключову роль у регулюванні управлінських, юридичних, адміністративних процесів.

Документ може виступати комунікативним засобом у різних контекстах:

1. Юридичний контекст: договори, накази, протоколи використовуються для передавання офіційних рішень, угод або правових вимог між суб'єктами.

2. Адміністративний контекст: службові листи, розпорядження та звіти передають інформацію про внутрішні рішення і завдання у межах організації або між різними установами.

Документ є не лише способом фіксації даних, але й важливим елементом ефективної комунікації, що допомагає передавати інформацію у зрозумілій, стандартизованій формі. Документ як один із ключових засобів комунікації в

сучасному суспільстві відіграє важливу роль у забезпеченні точності та ефективності передавання інформації. Документи, незалежно від їхнього призначення, мають бути оформлені за чіткими правилами та стандартами, зокрема відповідно до Державних стандартів України (ДСТУ). Помилки в оформленні документів можуть мати різний ступінь впливу: від несуттєвих до таких, що спотворюють зміст. Це може зумовити виникнення непорозумінь, неправильну інтерпретацію інформації та навіть правові наслідки.

Документ є офіційним засобом фіксації інформації, який використовується для її передавання та зберігання. Він може бути письмовим, електронним або ж змішаного типу, однак незалежно від форми, його зміст має бути чітко зрозумілим і структурованим.

Документ є важливим засобом ефективної комунікації завдяки його здатності забезпечувати точну, структуровану та тривалу передачу інформації між учасниками комунікативного процесу. Це зумовлено кількома ключовими факторами.

По-перше, документ надає повідомленню стабільної та фіксованої форми, що мінімізує ризик втрати або спотворення інформації під час її передачі. Це особливо важливо в умовах офіційної або правової комунікації, де необхідність точності та однозначності є критичною. Формалізація змісту у документі дозволяє уникати двозначностей і забезпечує однакове розуміння інформації всіма учасниками комунікації.

По-друге, документ виконує функцію правового підтвердження, надаючи інформації юридичної сили. Це робить його важливим засобом комунікації в адміністративній, комерційній та державній сферах, де документи виступають інструментами закріплення прав, обов’язків та зобов’язань. Завдяки документам забезпечується можливість підтвердження та відстеження прийнятих рішень або проведених дій.

По-третє, документи мають здатність до довготривалого зберігання та відтворення інформації, що робить їх незамінним засобом комунікації в історичній, науковій та архівній діяльності. Збереження первинного змісту

документів протягом тривалого часу забезпечує можливість не лише передавати інформацію сучасникам, але й створювати умови для її інтерпретації та використання у майбутньому.

Успішна комунікація за допомогою документа залежить не лише від точності викладеного матеріалу, але й від чіткого оформлення, яке повинно відповідати встановленим стандартам, щоб уникнути неоднозначності у трактуванні змісту.

Державні стандарти України встановлюють вимоги до структури, змісту та формату документів, що сприяє уніфікації діловодства та підвищенню ефективності комунікації. Правильне оформлення документа згідно з ДСТУ гарантує, що інформація подана зрозумілою мовою, з чіткими структурними елементами, що дає змогу уникнути різночитань або суперечливих трактувань.

ДСТУ охоплюють різні аспекти документації, зокрема:

1. Вимоги до структури тексту (титульна сторінка, зміст, розділи, додатки).

2. Правила оформлення цифрових і графічних даних.

3. Вимоги до стилістики тексту та використання термінології.

4. Вимоги до форматування та шрифтів.

Дотримання цих вимог дозволяє забезпечити однорідність документів на різних рівнях – від державних до комерційних установ.

Помилки в документах можуть бути різними за видами та ступенем впливу на процес комунікації. Несуттєві помилки, наприклад, граматичні або стилістичні, можуть незначною мірою вплинути на загальне сприйняття документа, але в більшості випадків не призведуть до спотворення змісту. Однак такі помилки можуть знижувати професійний рівень автора або установи, що може відобразитися на довірі до поданої інформації.

З іншого боку, помилки, що спотворюють зміст документа, можуть призвести до серйозних наслідків. Наприклад, неправильно оформлені юридичні документи можуть стати причиною судових спорів або втрати прав на майно. В адміністративних процесах помилки у звітах або фінансовій

документації можуть викликати фінансові втрати або навіть адміністративні стягнення. У наукових роботах помилки в цитуванні або форматуванні можуть вплинути на коректність викладу досліджень та знизити наукову цінність праці.

Коректне оформлення документів має безпосередній вплив на ефективність функціонування державних установ, підприємств та наукових організацій. Воно забезпечує чітку комунікацію між суб'єктами господарювання, підвищує прозорість процесів та дозволяє уникнути суперечок та конфліктів, які можуть виникати через неправильне тлумачення змісту документів. Дотримання стандартів оформлення документів забезпечує уніфікацію та стандартизацію, що, своєю чергою, сприяє підвищенню довіри до інформації та загальній ефективності функціонування структури.

Організаційно-розпорядча документація є невід'ємною складовою частиною функціонування будь-якої установи, підприємства чи організації. Її мета полягає в регулюванні управлінської діяльності, документуванні внутрішніх і зовнішніх комунікацій та формалізації управлінських рішень. Для забезпечення єдиного підходу до оформлення цих документів та уніфікації їхньої структури на національному рівні застосовується Державний стандарт України ДСТУ 4163:2020 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів». Цей стандарт встановлює обов'язкові вимоги до оформлення організаційно-розпорядчих документів, які використовуються в управлінській діяльності органів державної влади, підприємств, установ та організацій.

ДСТУ 4163:2020 є національним нормативним документом, що регламентує правила оформлення організаційно-розпорядчих документів, зокрема наказів, розпоряджень, протоколів, службових листів, актів та інших документів, що формують діловодну документацію. Цей стандарт розроблений для забезпечення єдності діловодства та підвищення ефективності обміну інформацією між суб'єктами господарювання.

Стандарт охоплює такі аспекти, як вимоги до реквізитів документів, правила їх розміщення, використання шрифтів та форматування тексту,

оформлення заголовків, нумерація сторінок і підписів, а також інші ключові елементи, що формують структуру офіційного документа. Він є обов'язковим для застосування у всіх державних установах та рекомендованим для підприємств і організацій незалежно від форми власності.

ДСТУ 4163:2020 визначає низку обов'язкових вимог до оформлення організаційно-розпорядчої документації, які спрямовані на уніфікацію діловодства та покращення читабельності й зрозумілості документів. Серед основних положень стандарту варто виділити такі:

1. Вимоги до реквізитів. Стандарт чітко визначає перелік обов'язкових реквізитів, серед яких – найменування організації, дата і номер документа, заголовок до тексту, підпис, відмітки про погодження, затвердження та виконання. Обов'язкові реквізити допомагають ідентифікувати документ, його авторів, а також визначити юридичну силу документа.

2. Вимоги до формату тексту: Стандарт передбачає використання певних шрифтів, розміру та відступів для забезпечення однорідності й відповідності документів загальним нормам. Наприклад, основний текст документа викладається шрифтом Times New Roman розміром 12–14 пунктів із міжрядковим інтервалом 1,5. Також наводяться вимоги до полів сторінки (ліве поле – 30 мм, праве – 10 мм, верхнє і нижнє – по 20 мм).

3. Структура документів. ДСТУ 4163:2020 визначає чітку структуру для кожного типу документа. Кожен із розділів має бути чітко виділений і логічно пов'язаний зі змістом документа.

4. Оформлення заголовків. Заголовок документа повинен стисло відображати зміст і починатися з активного дієслова (наприклад, «Про затвердження», «Про проведення» тощо). Він не повинен перевищувати 100 знаків.

5. Нумерація та підписи. Стандарт встановлює правила нумерації сторінок, що починається з другої сторінки, а також вимоги до підписів, що мають бути розміщені після основного тексту. Підпис повинен містити посаду, особистий підпис, ініціали та прізвище особи, яка підписує документ.

6. Юридична точність. Документи, оформлені відповідно до стандарту, відповідають вимогам юридичної достовірності та мають необхідні реквізити для їх використання як доказової бази у разі виникнення спірних ситуацій.

7. Ефективність діловодства. Єдині вимоги до оформлення документів сприяють стандартизації процесів документообігу, що дозволяє оптимізувати роботу з документацією, зменшуючи час на їхнє оформлення, перевірку та затвердження.

8. Зниження ризиків помилок. Чіткі вимоги до кожного аспекту оформлення документації допомагають уникнути неточностей та помилок, які можуть мати суттєві наслідки для діяльності організацій.

Одним із головних завдань ДСТУ 4163:2020 є забезпечення уніфікації організаційно-розпорядчої документації в межах державних установ та інших суб'єктів господарювання. Завдяки встановленню єдиних вимог до оформлення документів, цей стандарт дозволяє знизити кількість помилок, що можуть виникати через недотримання загальноприйнятих норм, а також підвищити ефективність управління документацією.

Використання єдиної структури документів дозволяє швидко орієнтуватися в їхньому змісті, що значно прискорює опрацювання інформації та прийняття рішень. Крім того, стандартизація оформлення документів допомагає уніфікувати діловодство не лише на рівні окремих організацій, але й на міжвідомчому рівні, що сприяє кращій взаємодії між державними установами.

Стандартизація діловодства є важливим інструментом для забезпечення уніфікації та ефективності документообігу в державних та приватних установах. Національний стандарт ДСТУ 4163:2020 «Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів» визначає як оформляти реквізити документів. ДСТУ 4163:2020 прийнятий наказом ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та

якості від 01.07.2020 №144 і діє з 01.09.2021. Стандарт ДСТУ 4163:2020 замінив ДСТУ 4163-2003, за яким складали документи з 2003 року.

ДСТУ 4163:2020 установлює:

- склад реквізитів документів;
- вимоги до змісту та місця розташування реквізитів у документах;
- вимоги до бланків та оформлення документів;
- вимоги до виготовлення документів.

ДСТУ 4163:2020 поширюється на державні органи, органи місцевого самоврядування, установи, підприємства, організації та інших юридичних осіб незалежно від їхнього функціонально-цільового призначення, рівня і масштабу діяльності та форми власності. ФОП можуть застосовувати ДСТУ 4163:2020 добровільно.

ДСТУ 4163:2020 та ДСТУ 4163-2003 мають спільну мету – уніфікацію оформлення організаційно-розпорядчої документації та встановлення єдиних вимог для її створення, зберігання та використання в управлінській діяльності. Обидва стандарти забезпечують основні вимоги до реквізитів, формату, змісту та структури документів, спрямовані на підвищення ефективності документообігу.

Обидва стандарти регламентують розміщення ключових реквізитів, таких як найменування організації, дата, номер документа, заголовок до тексту, підпис та відмітки про затвердження й погодження.

Уніфікована структура документів: ДСТУ 4163-2003 і ДСТУ 4163:2020 визначають основні структурні елементи для різних типів організаційно-розпорядчої документації, таких як накази, розпорядження, протоколи, службові листи тощо. Обидва стандарти встановлюють вимоги до полів, шрифтів, відступів та міжрядкових інтервалів для забезпечення однорідного зовнішнього вигляду документів.

Незважаючи на спільні риси, ДСТУ 4163:2020 містить низку важливих нововведень, які відрізняють його від попередньої версії 2003 року. Ці зміни

відображають сучасні потреби діловодства та відповідають новітнім вимогам до організації документообігу, особливо в контексті впровадження електронних документів.

Однією з ключових новацій ДСТУ 4163:2020 є введення чітких вимог до оформлення електронних документів. У той час як ДСТУ 4163-2003 зосереджувався переважно на паперових носіях, новий стандарт враховує сучасні тенденції переходу до електронного документообігу. Зокрема, ДСТУ 4163:2020 передбачає:

- використання електронних підписів та печаток;
- вимоги до цифрового формату зберігання документів;
- регламентацію порядку погодження електронних документів.

Стандарт визначає склад і зміст постійної інформації реквізитів для організаційно-розпорядчих документів незалежно від носія інформації. Це є важливою зміною, що відображає зростаючу роль цифрових технологій у сучасному управлінні.

Обов’язковість застосування означеного стандарту діловодстві установлюють Типова інструкція з діловодства в міністерствах, інших центральних та місцевих органах виконавчої влади, затверджена постановою КМУ від 17.01.2018 №55 та Правила організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, затверджені наказом Мін’юсту від 18.06.2015 №100/5, зареєстровані в Мін’юсті 22.06.2015 за №736/27181.У згаданих нормативних актах йдеться про обов’язковість застосування попередньої версії стандарту – ДСТУ 4163:2003, але оскільки цей стандарт втратив чинність, обов’язковим стає чинний нині стандарт – ДСТУ 4163:2020.

Недотримання вимог Державних стандартів України під час оформлення документів може призвести до виникнення дезінформації через кілька важливих аспектів. ДСТУ встановлюють єдині норми щодо структури, оформлення та змісту документів, що забезпечує чіткість і однозначність

передачі інформації. Порушення цих норм може спричинити неправильне сприйняття даних, спотворення змісту та втрату важливих деталей.

По-перше, порушення вимог щодо формату та структури документа може ускладнити або зробити неможливим правильне тлумачення його змісту. Відсутність або неправильне заповнення необхідних полів, неправильне форматування тексту або використання неузгоджених термінів може призвести до помилкового розуміння важливих аспектів, таких як дати, цифри, назви чи інші суттєві дані.

По-друге, недотримання стандартів у використанні термінології може спричинити різночитання або неточності у передачі інформації. ДСТУ містять уніфіковані визначення та терміни, розроблені для уникнення двозначностей та суб'єктивних трактувань. Порушення цих вимог збільшує ризик того, що отримувачі документа можуть неправильно інтерпретувати його зміст, що може призвести до помилкових рішень або дій.

Звернемо увагу на деякі вимоги до оформлення організаційно-розпорядчої документації відповідно до ДСТУ.

ДСТУ 4163:2020 значно деталізує та конкретизує вимоги до реквізитів документів у порівнянні з версією 2003 року. Наприклад, новий стандарт визначає порядок розміщення QR-кодів та штрих-кодів на документах, що раніше не було передбачено. Це пов'язано з розвитком цифрових технологій та інтеграцією документів у системи електронного документообігу, що потребує додаткових ідентифікаційних елементів.

Також ДСТУ 4163:2020 уточнює вимоги до оформлення відміток про надходження документів, що особливо важливо для управління великими обсягами вхідної та вихідної кореспонденції.

Ще однією принциповою зміною є деталізація вимог до підписів та печаток. Якщо ДСТУ 4163-2003 обмежувався загальними вказівками щодо підписів, то ДСТУ 4163:2020 більш детально регламентує таке:

- порядок розміщення підписів у документах, що потребують колегіального затвердження;

- використання електронних підписів; вимоги до відображення посадових осіб, які підписують документ із зазначенням їхніх посад та повних ініціалів.

Такі зміни є необхідними для забезпечення юридичної сили документів як на паперових, так і на електронних носіях.

ДСТУ 4163:2020 запроваджує деякі зміни в оформленні тексту документів, зокрема, в частині використання шрифтів, інтервалів та полів. Наприклад, новий стандарт уточнює вимоги до використання шрифтів різного розміру в різних типах документів, що сприяє кращій читабельності та загальній естетиці документів.

Прийняття ДСТУ 4163:2020 має суттєвий вплив на організацію документообігу в державних установах та приватних організаціях. Включення вимог до електронних документів та цифрових підписів полегшує інтеграцію стандарту в сучасні системи електронного документообігу, що сприяє підвищенню ефективності управлінської діяльності.

Окрім того, уточнені вимоги до оформлення реквізитів, підписів та печаток допомагають уникнути неоднозначностей під час формування документів, що знижує ймовірність юридичних і технічних помилок.

Не варто керуватись власне стандартом без фіксування його вимог в інструкції з діловодства. Адже вимоги можуть бути різні. Є імперативні, коли потрібно робити тільки так, як скеровує стандарт, а є варіативні, коли підприємство чи організація самостійно обирає варіант оформлення певного реквізиту та фіксує його в інструкції з діловодства. Наприклад, найменування юридичної особи друкують тільки великими літерами – це імперативна вимога. А от заголовок до тексту документа можна друкувати як напівжирним прямим шрифтом, так і звичайним. У цьому випадку спостерігаємо варіативність.

Особлива функція ДСТУ 4163:2020 – визначати вимоги до реквізитів документів. Усього стандарт налічує 32 реквізити, які є основою будь-якого документа (дата, реєстраційний номер, текст, підпис, відбиток печатки тощо). Різні документи містять різні реквізити, але вимоги до їхнього оформлення

єдині. ДСТУ чітко визначає, які реквізити який документ повинен обов'язково містити.

Варто зазначити, що попередній стандарт теж містив 32 реквізити. Деякі реквізити отримали нову назву у зв'язку зі змінами в законодавстві, деякі не застосовуємо взагалі, з'явились і нові. Наприклад, у чинному ДСТУ вже нема реквізиту «Зображення нагород». Натомість є вимоги до відмітки про ознайомлення. Донедавна жоден нормативний акт не містив відомостей про те, як їх оформляти.

Серед 32 реквізитів, що регламентує ДСТУ 4163:2020, є сім обов'язкових, що надають документу юридичної сили та доказовості:

- найменування юридичної особи (реквізит 04);
- назва виду документа (реквізит 09) – не зазначають на листах;
- дата документа (реквізит 10);
- реєстраційний індекс документа (реквізити 11);
- заголовок до тексту документа (реквізит 19);
- текст документа (реквізит 20);
- підпис (реквізит 22), для електронних документів – електронний підпис або електронна печатка в разі відсутності електронного підпису.

Інші 25 реквізитів оформляємо за потреби з огляду на вид документа та особливості діловодства.

Не існує документа, що містив би всі 32 реквізити одночасно. Трапляються ситуації, що доводиться вибирати, адже є реквізити, що можуть виключати один одного. Наприклад, гриф затвердження та адресат один документ не може містити одночасно.

ДСТУ 4163:2020 передбачає два варіанти оформлення реквізитів:

1) кутовий – коли постійні реквізити документа (найменування юридичної особи, назва виду документа, дата, місце складення, реєстраційний індекс) розміщують у лівому верхньому куті аркуша; використовується для листів, внутрішніх документів;

2) поздовжній – коли постійні реквізити розміщують уздовж верхньої частини аркуша.

Попередній стандарт не регламентував, яким шрифтом друкувати документи. Рекомендацію використовувати Times New Roman містили Методичні рекомендації щодо застосування ДСТУ 4163-2003. У чинному стандарті використання Times New Roman є вимогою: «Для. друкованих текстів документів потрібно використовувати гарнітуру Times New Roman та шрифт розміром 12-14 друкарських пунктів. Допустимо використовувати шрифт розміром 8-12 друкарських пунктів для друкування реквізитів «Довідкові дані про юридичну особу», «Код юридичної особи», «Відомості про виконання документа», виносок, пояснювальних написів до окремих елементів тексту документа тощо» п.7.2. Для друкування реквізиту «Назва документа» можна використовувати розріджений шрифт розміром 14-16 друкарських пунктів» [1].

ДСТУ 4163:2020 не містить вимог до кольору чорнил (пасти), щоб підписати документи. Документознавці й архівісти радять використовувати темні (зазвичай чорні) світлостійкі чорнила або пасту, коли підписуєте, затверджуєте чи погоджуєте документи. Світло-синій, червоний і зелений кольори використовувати недоцільно хоча б з огляду на те, що можуть виникнути проблеми, коли робитимемо копії документів до різних органів. Окремі відомчі нормативно-правові акти можуть містити вимогу до кольору чорнил чи пасти під час оформлення документів.

Оформляючи організаційно-розпорядчі документи, варто розмежовувати поняття «дата документа» і «дата в документі». Датою документа вважається дата підписання, затвердження, прийняття, реєстрації або складення документа. Дата в документі – це дата певної події, нормативного акта, про які згадується в документі. Датувати потрібно всі службові відмітки, що містить документ: візу, резолюцію, відмітку про засвідчення копії документа, відмітку про ознайомлення з документом. Дату можна оформляти цифровим або словесно-цифровим способом.

Оформляючи дату в документі цифровим способом, зазначаємо елементи дати арабськими цифрами в один рядок у такій послідовності: день місяця, місяць, рік. День місяця і місяць проставляємо двома парами цифр, розділеними крапкою; рік – чотирма цифрами, крапку наприкінці не ставимо:

07.10.2024

Під час службового листування з іноземними партнерами можна оформлювати дату у зворотній послідовності: рік, місяць, день місяця. Оскільки такий спосіб відповідає міжнародній системі датування документів:

2024.10.07

Оформляючи дату в документі словесно-цифровим способом, необхідно вказати число місяця двома цифрами (якщо місяць містить одну цифру, додаємо 0), місяць вказуємо словами, рік чотирма цифрами. Додаємо слово «року» або скорочений варіант «р»:

07 грудня 2024 року

або

07 грудня 2024 р.

ДСТУ дозволяє у різних реквізитах одного документа оформляти дату як словесно-цифровим способом, так і цифровим. Варто унормувати в інструкції з діловодства, в яких реквізитах уживатимемо цифровий, а в яких словесно-цифровий спосіб датування. Відповідно до норм ДСТУ про те, що в текстах нормативно-правових актів та посиланнях на них і в документах, що містять відомості фінансового характеру, у реквізиті «Текст» варто застосовувати словесно-цифровий спосіб оформлення дат.

Датою документа прийнято вважати дату його підписання, затвердження, прийняття, реєстрації або складення. Вона залежить від виду документа. Наприклад, для акту датою документа вважається дата його складення. Якщо акт складено за підсумками роботи комісії, що працювала протягом кількох днів, у реквізиті «Дата» зазначають останній день роботи комісії. Для довідки, заяви, наказу (розпорядження), доповідної (пояснювальної) записки дата підписання повинна збігатися з датою реєстрації.

Складові частини реєстраційного індексу відокремлюють одна від одної правобічною похилою рискою. Наприклад:

1 123/01-10

Послідовність написання складників реєстраційного індексу може змінюватись залежно від того, який документ реєструють, - вхідний чи створений юридичною особою. Вимога про правобічну похилу риску є новою. Попередня версія ДСТУ 4163-2003 не регламентувала, як відокремлювати складники реєстраційного індексу. За усталеною практикою для відокремлення складових частин реєстраційного індексу листа використовували похилу риску, а для наказів з кадрових питань – дефіс та похилу риску. Вимога використовувати правобічну риску зафіксована і в ДСТУ 4163:2020, і в Типовій інструкції з діловодства в міністерствах, інших центральних та місцевих органах виконавчої влади (затверджено постановою КМУ від 17.01.2018 №55).

Місце складення документа зазначаємо на всіх документах, крім листів. Якщо місце складення документа Київ – скорочення «м.» не додаємо.

У ДСТУ 4163:2020 є й неузгодженість. Правила оформлення реквізитів заяви з 01.09.2021 змінились. Відповідно до ДСТУ 4163:2020 керівника підприємства вказуємо у форматі – власне ім’я та ПРІЗВИЩЕ в давальному відмінку. Натомість у додатку В.4 «Приклад оформлення заяви про прийняття на роботу» до ДСТУ 4163:2020 реквізит «Адресат» оформлений за старими нормами – вказане прізвище та ініціали керівника юридичної особи. Така внутрішня неузгодженість спонукає керуватись нормами ДСТУ 4163:2020, а не прикладом у додатку.

Часом виникає плутанина в написанні прізвища, коли документ складають від руки. В одних випадках прізвище пишуть як «Прізвище», в інших – усі літери з великої за аналогією з друкованими текстами. Національний стандарт ДСТУ 4163:2020 скеровує вказувати великими літерами прізвище керівника, якому адресують документ. Означений стандарт визначає вимоги щодо оформлення реквізитів на комп’ютері. Організаційно-розпорядчі документи виготовляють за допомогою автоматизованих та (або) друкувальних

засобів. Текст стандарту свідчить, що вимоги до реквізитів стосуються насамперед документів, які оформлюють на комп'ютері. Тому в заяві, що працівник склав на комп'ютері чи в трафаретній формі заяви варто враховувати вимоги ДСТУ 4163:2020 і вказувати адресата у форматі Власне ім'я ПРІЗВИЩЕ.

Але стандарт припускає можливість скласти документ від руки. Йдеться про окремі внутрішні документи (заяви, пояснювальні та доповідні записки тощо), авторами яких є посадові та інші фізичні особи. ДСТУ 4163:2020 не конкретизує, як вказувати прізвище адресата, якщо заявник складає заяву рукописним способом. Ба більше: сам ДСТУ 4163:2020 по-різному пропонує зазначати прізвища в реквізитах, що оформлено рукописним способом. Наприклад, згідно з прикладом оформлення реквізиту «Резолюція» її автор вказує прізвище виконавця малими літерами, проте відповідно до прикладу оформлення реквізиту «Відмітка про засвідчення копії» особа, що засвідчує копію, вказує своє прізвище великими літерами. З огляду на те, що стандарт не дає однозначної настанови, як вказувати прізвища адресанта і заявника, вважаємо, що юридична особа у рукописних заявах може самостійно визначати формат прізвищ.

Прийняття ДСТУ 4163:2020 актуалізувало питання стандартизації організаційно-розпорядчої документації. Новий стандарт передбачає численні вимоги до оформлення документів, зокрема їхньої структури, реквізитів, текстового наповнення та формату. Однак на практиці реалізація цих вимог ускладнена через відсутність уніфікованого збірника документів, який би слугував орієнтиром для державних та приватних установ у процесі документообігу.

Наявність таких збірників є важливою складовою частиною належного функціонування діловодства, оскільки вони:

- забезпечують єдині підходи до створення документів різного типу;
- сприяють зниженню кількості помилок при оформленні документів;

- підвищують юридичну точність та відповідність документів встановленим стандартам.

Уніфікований збірник документів укладено за вимогами ДСТУ 4163-2003, оновленого збірника нема. На сьогоднішній день відсутність таких збірників в Україні призводить до фрагментації підходів до оформлення документів, що, у свою чергу, створює труднощі у взаємодії між організаціями, а також підвищує ризик порушення правових вимог щодо документування управлінської діяльності.

Уніфікований збірник документів, розроблений відповідно до ДСТУ 4163:2020, відіграв би важливу роль у стандартизації діловодства на національному рівні. Він забезпечив би не лише приклади оформлення базових типів організаційно-розпорядчих документів (накази, розпорядження, акти, протоколи, службові листи), але й надав би детальні вказівки щодо використання та заповнення кожного реквізиту, структурних елементів та обов'язкових формулювань.

Перехід на новий стандарт ДСТУ 4163:2020, що замінив попередню версію ДСТУ 4163-2003, має на меті уніфікацію та модернізацію процесу оформлення організаційно-розпорядчої документації. Однак через значну подібність між чинним і попереднім стандартами в практиці оформлення документів часто трапляються помилки. Це особливо актуально для установ, які не повністю адаптували свої внутрішні процеси до нових вимог. Однією з найпоширеніших помилок є неправильне застосування абзацного відступу – замість встановлених 1 см за новим ДСТУ, деякі організації продовжують використовувати стару норму 1,25 см, як було передбачено в ДСТУ 4163-2003.

Подібність між чинним ДСТУ 4163:2020 і попереднім стандартом, що діяв з 2003 року, стосується багатьох елементів оформлення документів, таких як структура, основні вимоги до реквізитів і загальні правила форматування. Можливо, звикнувши до попередніх вимог, фахівці, що працюють із документами, не завжди звертають увагу на незначні, але важливі зміни, що містить новий стандарт. Такі подібності у правилах можуть створювати

оманливе враження, що зміни несуттєві, і тому не потребують особливої уваги при оформленні документації.

Насправді навіть незначні відхилення від вимог чинного стандарту можуть мати серйозні наслідки, зокрема щодо юридичної сили документів, точності комунікації та ефективності внутрішнього документообігу.

Однією з поширених помилок, що виникає через неврахування змін у новому стандарті, є неправильне застосування абзацного відступу. ДСТУ 4163:2020 чітко регламентує, що абзацний відступ у тексті документів повинен становити 1 см. Однак, напевно, через звичку працювати за старими правилами у документах трапляється використання відступу 1,25 см, як це було передбачено в ДСТУ 4163-2003.

Ця, здавалося б, незначна різниця 0,25 см на практиці може призводити до ряду проблем:

1. Порушення єдиних стандартів: використання неправильного абзацного відступу порушує вимогу уніфікованого оформлення документів на національному рівні, що може ускладнювати обробку документів різними установами.

2. Зниження професійної якості документації: незначні відхилення від норм можуть свідчити про недотримання стандартів, що впливає на загальне сприйняття документів, знижуючи їхню професійну якість.

3. Юридичні ризики: оскільки організаційно-розпорядча документація часто має юридичну силу, неправильне оформлення може викликати сумніви в легітимності документа, особливо у випадках, коли оформлення документа відіграє важливу роль в його правовій оцінці.

Основною причиною продовження використання старих норм, зокрема щодо абзацного відступу, є недостатня поінформованість працівників діловодства про зміни у стандарті та відсутність систематичного контролю за впровадженням нових правил. Якщо установа не здійснила повну адаптацію своїх шаблонів документів до вимог ДСТУ 4163:2020, це призводить до системних помилок.

Уніфікація оформлення документів сприяє кращому порозумінню між різними організаціями та установами. Відсутність чіткого дотримання вимог нового стандарту ускладнює міжвідомчу взаємодію, оскільки оформлення документів стає менш передбачуваним.

Помилки в оформленні, пов’язані з неправильним застосуванням норм, часто потребують повторного редагування та узгодження документів, що уповільнює документообіг і збільшує адміністративні витрати.

Щоб уникнути помилок, спричинених подібністю між старим і новим стандартами, необхідно здійснити кілька важливих кроків:

1. Підвищення обізнаності. Необхідно забезпечити інформування працівників діловодства про зміни у вимогах до оформлення документів. Це можна реалізувати через тренінги, семінари та внутрішні інструкції.

2. Оновлення шаблонів документів. Усі організації мають адаптувати свої внутрішні шаблони та форми документів до вимог ДСТУ 4163:2020, щоб уникнути використання застарілих форматів.

3. Автоматизація процесів. Використання програмних рішень для автоматизації процесу створення документів може допомогти знизити кількість помилок. Впровадження електронних систем документообігу з підтримкою нових стандартів дозволить спростити дотримання формальних вимог.

4. Підвищення ефективності документообігу. Використання єдиних шаблонів сприяло б скороченню часу на створення документів, зменшувало б кількість технічних помилок, і забезпечувало б зрозумілість структури та змісту документів для всіх учасників документообігу.

5. Юридична обґрунтованість. Документи, оформлені відповідно до чітко визначених стандартів, матимуть вищу юридичну силу та відповідатимуть чинному законодавству, що зменшує ризики правових суперечок.

6. Прозорість управлінських процесів. Належно оформлені документи полегшують внутрішню і зовнішню комунікацію організацій, підвищують прозорість прийняття рішень та їхнє документування.

Припускаємо, що серед факторів, які гальмують розроблення і впровадження уніфікованого збірника документів в Україні є такі:

1. Відсутність систематизованого підходу. Сучасний документообіг характеризується значною різноманітністю форматів та вимог до оформлення, що залежить від галузі, типу організації та рівня документів. Це ускладнює створення універсальних шаблонів для всіх сфер діяльності.

2. Недостатнє інформування про нові стандарти. Багато організацій досі працюють за застарілими методами діловодства, не враховуючи положення ДСТУ 4163:2020, що пояснюється браком інформаційної підтримки та навчання з питань нових вимог до оформлення документів.

3. Труднощі з інтеграцією електронного документообігу. Хоча ДСТУ 4163:2020 включає вимоги до електронних документів, відсутність уніфікованих шаблонів і належної технічної підтримки ускладнює повноцінне впровадження стандарту в цифровому середовищі.

Запровадження уніфікованого збірника документів, який би відповідав вимогам ДСТУ 4163:2020, є необхідним для покращення управлінських процесів і підвищення якості документообігу в Україні. Для цього, на нашу думку, доцільно здійснити такі кроки:

1. Розроблення типових зразків документів. Необхідно створити систематизований збірник документів для різних сфер діяльності, зокрема й зразки та інструкції щодо оформлення кожного типу документів відповідно до стандарту.

2. Навчання та підвищення кваліфікації працівників. Важливим етапом є навчання відповідальних осіб правильному оформленню документації та впровадженню нових стандартів у повсякденну діяльність.

3. Інтеграція з електронними системами. Запровадження електронних шаблонів документів, які відповідатимуть вимогам ДСТУ 4163:2020, дозволить спростити створення, зберігання та обмін документацією в межах цифрового документообігу.

Документ є важливим засобом ефективної комунікації, оскільки він забезпечує точність, надійність та довговічність передачі інформації, сприяючи як регулюванню суспільних відносин, так і збереженню та поширенню знань.

За ознаками неправильно оформлених реквізитів можна виявити документи, що містять дезінформацію. Правильно оформлені реквізити засвідчують автентичність документа. Неправильне оформлення реквізитів може свідчити про фальсифікацію або невідповідність документа встановленим стандартам, що ставить під сумнів його юридичну силу та достовірність. Основними ознаками, за якими можна виявити несправжній документ, є такі:

1. Порушення стандартів формату та розміщення реквізитів. Відповідно до ДСТУ, як зазначалось вище, кожен документ має сувору структуру, де певні реквізити, такі як дата, номер, підпис та печатка, повинні бути розміщені у визначених місцях. Відхилення від цих стандартів, як неправильне розташування реквізитів або відсутність обов'язкових елементів, може свідчити про те, що документ підроблений або неправильно складений.

2. Невідповідність шрифтів і графічних елементів. Офіційні документи зазвичай мають уніфіковані шрифти, розміри тексту та оформлення графічних елементів (наприклад, логотипів, емблем, підписів). Нерівномірний розмір шрифту, неправильне використання графічних елементів або наявність непередбачених графічних символів може бути ознакою підробки.

3. Помилки в написанні реквізитів. некоректне написання реквізитів, таких як назва установи, адреса, імена або посади, може вказувати на те, що документ є підробкою. У фальсифікованих документах часто допускаються орфографічні, граматичні або стилістичні помилки, що не відповідають офіційним стандартам.

4. Неправильне оформлення підписів та печаток. Підпис і печатка є основними реквізитами, які підтверджують автентичність документа. Якщо підпис виконаний неправильно (відсутність індивідуальних ознак підпису особи або спроба скопіювати його) або печатка має нечіткі контури, неправильну форму або кольорову гаму, це може вказувати на підробку.

5. Відсутність необхідних захисних елементів. Офіційні документи часто містять захисні елементи, такі як водяні знаки, голограми, що запобігають фальсифікації. Їхня відсутність або імітація може бути ознакою того, що документ є несправжнім.

6. Невідповідність даних у реквізитах. Перевірка узгодженості інформації між різними реквізитами, наприклад, відповідність дати документа, номера та імен, дозволяє виявити неточності або суперечності, що можуть свідчити про підробку. Невідповідність між цими елементами вказує на спробу маніпуляції даними.

Таким чином, неправильне оформлення реквізитів, включно з порушенням структури, використання неправильних шрифтів, помилки в написанні, проблеми з підписами та печатками, а також відсутність захисних елементів, є основними ознаками, за якими можна ідентифікувати документ як несправжній.

У контексті російсько-української війни документи стають важливим інструментом маніпуляцій і дезінформації, що активно використовується російською пропагандою. Особлива небезпека полягає в тому, що сам факт наявності документа, який видається за офіційний, часто автоматично сприймається громадськістю як достовірне джерело інформації. Такий психологічний феномен базується на історично сформованій довірі до документів офіційних установ, що традиційно вважаються авторитетними джерелами правдивих даних.

Російська пропаганда, усвідомлюючи цей фактор, активно застосовує тактику створення та поширення фальшивих документів, які на перший погляд, мають ознаки автентичності. Зокрема, такі документи можуть містити підроблені реквізити, печатки або підписи офіційних українських чи міжнародних установ. Вони можуть бути схожі на справжні, але містять викривлену або повністю фальшиву інформацію. Мета таких маніпуляцій – поширити дезінформацію серед населення, підірвати довіру до державних структур, дезорієнтувати суспільство та створити хаос.

Одним із прикладів використання фальшивих документів є підробка розпоряджень чи наказів від імені українських державних органів, які містять неправдиву інформацію щодо військових операцій, мобілізації або соціальної політики. Ці фейкові документи поширюються через соціальні мережі, інформаційні платформи або навіть у вигляді друкованих матеріалів на тимчасово окупованих територіях. Їхня мета – спонукати населення до паніки, сприяти виникненню недовіри до влади та знизити моральний дух як серед цивільних, так і серед військових.

Важливо зазначити, що фальшиві документи можуть бути не лише інструментом дезінформації для населення, але й засобом введення в оману міжнародних організацій. Російська пропаганда використовує підроблені офіційні документи для того, щоб створювати хибні наративи про ситуацію в Україні на міжнародній арені, дискредитувати українську владу і збройні сили, а також спробувати легітимізувати свої агресивні дії.

Цей метод є особливо ефективним в умовах інформаційного перенасичення та швидкого поширення новин, коли люди часто не мають часу або ресурсів для детальної перевірки документів. Наявність печатки або підпису на фальшивому документі може створювати ілюзію достовірності, що спонукає людей сприймати цю інформацію за правду без додаткового аналізу. В умовах війни така дезінформація має руйнівні наслідки для інформаційної безпеки, адже вона сприяє послабленню єдності суспільства, розповсюдженню паніки та недовіри, що є ключовими цілями інформаційної війни.

Таким чином, у російсько-українській війні документи стають не лише засобом передачі інформації, а й ефективною зброєю дезінформаційної війни. Фальсифікація документів російською пропагандою підриває довіру до офіційних установ та ускладнює процес перевірки автентичності інформації. Це ставить перед українськими державними інституціями та суспільством завдання посилення інформаційної гігієни та створення системи оперативної верифікації документів для запобігання маніпуляціям і дезінформації.

Дотримання вимог ДСТУ 4163:2020 під час оформлення документів відіграє важливу роль у забезпеченні ефективної ділової комунікації, формуванні позитивного іміджу організації та мінімізації ризиків виникнення ненавмисної або навмисної дезінформації. Цей стандарт встановлює єдині правила щодо оформлення управлінських документів, що регулюють як їхню структурну, так і змістову частину. Дотримання цих вимог забезпечує цілісність та надійність переданої інформації, сприяє правовій визначеності та підвищує рівень довіри до організації.

Правильне оформлення документів згідно з ДСТУ 4163:2020 сприяє побудові грамотної ділової комунікації. Стандарт регулює питання оформлення реквізитів, використання шрифтів, порядку подання інформації та вимог до структури документа. Це забезпечує уніфікацію та зрозумілість ділової документації, що знижує ймовірність неправильного тлумачення або втрати ключових аспектів інформації. Завдяки стандартизації, усі учасники комунікативного процесу можуть мати впевненість у тому, що отримана інформація викладена чітко та однозначно, незалежно від рівня їхньої підготовки.

Дотримання стандартів при оформленні документів позитивно впливає на імідж організації. Організація, що суворо дотримується офіційних норм документообігу, демонструє свою професійність, відповідальність і надійність. Це підвищує довіру з боку партнерів, клієнтів і органів, що здійснюють контроль. Систематичне та правильне застосування стандартів вказує на високий рівень організаційної культури, що є важливим фактором для встановлення довготривалих ділових відносин і зміцнення репутації.

По-третє, дотримання вимог ДСТУ 4163:2020 значно мінімізує ризики виникнення ненавмисної або навмисної дезінформації. Стандарт встановлює чіткі вимоги до оформлення ключових реквізитів документів, таких як дати, підписи, печатки, що виключає можливість допущення помилок або спотворення інформації через недбалість чи недотримання правил. Крім того, уніфіковані вимоги до змістової частини документів сприяють запобіганню

неправильній інтерпретації інформації, що є важливим для зниження ризику дезінформації у діловому середовищі.

Навмисна дезінформація, як правило, виникає внаслідок маніпуляції даними або створення фальшивих документів. Дотримання стандартів у документуванні робить цей процес більш контрольованим та прозорим, оскільки стандартизація знижує можливість маніпуляцій. Відповідність вимогам ДСТУ 4163:2020 ускладнює фальсифікацію документів завдяки чітким критеріям щодо використання реквізитів та формату інформації, що допомагає швидше виявляти підробки або неправомірно складені документи.

В умовах російсько-української війни спостерігається суттєве збільшення випадків маніпуляцій та поширення дезінформації через використання підроблених документів, які активно розповсюджуються через соціальні мережі та інші цифрові платформи. Ці документи є ефективним інструментом інформаційної війни, оскільки вони створюють ілюзію офіційності, надаючи фальшивій інформації вигляд достовірної. Особливу небезпеку становить те, що значна частина суспільства схильна сприймати документи з офіційними ознаками (реквізитами, печатками, підписами) як автентичні без детальної перевірки, що дозволяє ворогу активно маніпулювати громадською думкою.

На початку війни підроблені документи, які поширювалися російською пропагандою, часто містили численні помилки, що дозволяло відносно легко викривати їхню фальшивість. Це стосувалося як орфографічних та граматичних помилок, так і неправильного використання державних символів, невідповідності реквізитів та явних порушень структури офіційних документів. Такий рівень підробки був легко помітний навіть для непідготовлених користувачів. Однак із плином часу тактика пропагандистів зазнала значних змін, що ускладнило процес виявлення підробок.

На сьогодні фальшиві документи, які використовуються для поширення дезінформації, значно вдосконалилися і стали складнішими для розпізнавання. Вороги почали більш ретельно дотримуватися зовнішніх ознак офіційних документів, відтворюючи їхні структури, графічні елементи та формати. Більше

того, сучасні технології дозволяють створювати надзвичайно реалістичні копії офіційних документів, які на перший погляд, не викликають сумнівів у їхній автентичності. В таких умовах для непідготовленого користувача виявити обман стає складним завданням.

Один із ключових чинників, який ускладнює розпізнавання підроблених документів, – це недостатнє знання населення про структуру та реквізити офіційних документів. ДСТУ та інші стандарти, що регламентують оформлення документів в Україні, мають чітко визначені вимоги до реквізитів, таких як місце розташування підписів, печаток, логотипів та іншої інформації. Без базових знань цих вимог пересічний користувач може легко потрапити під вплив дезінформації, особливо коли йдеться про документи, поширювані через соціальні мережі.

Поширення таких підробок має на меті не лише дезорієнтацію населення, але й підрив довіри до державних органів та офіційної інформації. Оскільки значна частина суспільства черпає новини з інтернет-джерел та соціальних мереж, які часто не верифікують контент, фальшиві документи швидко поширюються і досягають великої аудиторії. Це сприяє формуванню хибних уявлень про політичну, економічну та військову ситуацію, що має серйозні негативні наслідки для суспільної стабільності та національної безпеки.

Таким чином, у сучасних умовах російсько-української війни фальшиві документи, поширювані через соціальні мережі, стали більш складними для виявлення, що підвищує рівень інформаційної загрози. Для ефективного протистояння таким маніпуляціям необхідно підвищувати рівень інформаційної грамотності населення, зокрема щодо верифікації документів, а також удосконалювати механізми виявлення та блокування дезінформації в цифровому середовищі. Це дозволить мінімізувати вплив фальшивих документів на громадську думку та сприяти захисту інформаційного простору від ворожих маніпуляцій.

У сучасному інформаційному середовищі, де соціальні мережі та інтернет-ресурси стали основними джерелами новин для більшості населення,

особливого значення набуває розвиток інфомедійної грамотності та критичного мислення. В умовах інформаційних загроз, таких як дезінформація та маніпуляції, громадські організації, що спеціалізуються на верифікації сумнівної інформації, відіграють ключову роль у формуванні стійкості масової аудиторії до неправдивих повідомлень, зокрема й підроблених документів.

По-перше, громадські організації, що займаються фактчекінгом (перевіркою фактів), сприяють підвищенню рівня інфомедійної грамотності серед громадян, навчаючи їх основам перевірки інформації. Вони допомагають масовій аудиторії краще розуміти, як функціонує інформаційне середовище, які механізми використовуються для поширення дезінформації, та на що варто звертати увагу під час аналізу новин і документів. Така робота особливо важлива в умовах, коли дезінформація та фальсифіковані документи можуть виглядати цілком достовірними, що ускладнює їхнє розпізнавання без спеціальних знань і навичок.

По-друге, ці організації виконують безпосередню функцію верифікації сумнівної інформації та документів, які поширюються через соціальні мережі та інші інтернет-платформи. Спеціалісти з фактчекінгу аналізують документи, перевіряють їх на відповідність офіційним джерелам, стандартам та нормативним вимогам. Важливим є те, що вони можуть виявити ознаки підробок, як-от невідповідність реквізитів, помилки у форматуванні, фальшиві підписи чи печатки. Ці ознаки часто залишаються непомітними для пересічних користувачів, що підвищує ризик поширення дезінформації серед громадськості. Через систематичну верифікацію таких документів, громадські організації захищають інформаційне поле від фальсифікацій, які можуть мати серйозні політичні, економічні чи соціальні наслідки.

По-третє, громадські організації своєю діяльністю сприяють розвитку критичного мислення масової аудиторії. Публікація матеріалів, аналітичних звітів та експертних висновків щодо фальшивих документів допомагає людям формувати звичку критично оцінювати інформацію, ставити під сумнів її достовірність і перевіряти джерела. Крім того, вони проводять освітні кампанії,

тренінги та семінари, що допомагають масовій аудиторії опанувати інструменти для самостійної перевірки інформації, навчаючи аналізувати структуру, мову та оформлення документів, що викликають підозри.

Такі громадські ініціативи, як StopFake, VoxCheck та інші фактчекінгові проєкти, відіграють важливу роль у протидії дезінформаційним кампаніям. Вони діють як надійні посередники між джерелами інформації та аудиторією, забезпечуючи об'єктивний і неупереджений аналіз контенту, зокрема й документів, що можуть бути підробленими. Їхня діяльність також посилює суспільну довіру до перевіреної інформації та сприяє формуванню більш стійкого до маніпуляцій інформаційного простору.

Таким чином, громадські організації, що спеціалізуються на верифікації інформації та документів, відіграють важливу роль у розвитку інфомедійної грамотності та критичного мислення масової аудиторії. Вони не лише надають інструменти для перевірки інформації, але й активно сприяють підвищенню рівня обізнаності суспільства щодо методів виявлення дезінформації, допомагаючи створювати інформаційно стійке середовище, особливо в умовах активної пропаганди та інформаційної війни.

Дотримання вимог ДСТУ 4163:2020 не лише забезпечує грамотну і чітку ділову комунікацію та підвищує репутацію організації, але й виконує важливу функцію: мінімізує ризики поширення дезінформації. Стандартизація процесів оформлення документів створює передумови для більш ефективного управління інформаційними потоками, захисту від маніпуляцій та підвищення загальної якості комунікації в офіційному і діловому середовищі.

ДСТУ 4163:2020 прийшов на зміну ДСТУ 4163-2003, зберігши основні принципи уніфікації діловодства, але при цьому врахувавши нові вимоги до електронного документообігу та деталізувавши окремі аспекти оформлення документів. Основні зміни стосуються інтеграції цифрових технологій, підвищення вимог до реквізитів та структуризації документів. Впровадження цього стандарту дозволяє сучасним організаціям забезпечити ефективне

управління документацією, відповідність юридичним вимогам і спрощує обробку документів як у паперовій, так і в електронній формі.

Оформлення документів відповідно до ДСТУ є критично важливим елементом ефективної комунікації в сучасному діловому середовищі. Помилки в документації можуть мати різні наслідки – від незначних естетичних недоліків до серйозних правових і фінансових наслідків. Тому дотримання стандартів у процесі підготовки та оформлення документів забезпечує їхню зрозумілість, точність та належну фіксацію інформації, що є необхідним для забезпечення успішної комунікації та функціонування всіх рівнів суспільного життя.

Відсутність уніфікованого збірника документів, що відповідає вимогам ДСТУ 4163:2020, є суттєвою проблемою для розвитку сучасного діловодства в Україні. Такий збірник став би важливим інструментом для забезпечення уніфікації оформлення документів, підвищення юридичної точності та зниження кількості помилок у документообігу. Впровадження типових шаблонів та інтеграція нових стандартів у електронний документообіг створить сприятливі умови для ефективного функціонування управлінських процесів у державному та приватному секторах.

3.6. Переклад як міст між культурами

У сучасному глобалізованому світі, де різні культури взаємодіють і взаємозбагачуються, переклад відіграє важливу роль як засіб, що з'єднує різні народи, мови та традиції. Переклад не лише сприяє комунікації між людьми різних культур, але й допомагає зберігати та передавати культурні цінності, розширюючи межі розуміння та толерантності.

Переклад також відіграє важливу роль у розвитку людської цивілізації, забезпечуючи зв’язок між різними культурами, мовами та народами протягом століть. Завдяки перекладу знання, ідеї та культурні цінності поширювалися від

одного суспільства до іншого, що сприяло формуванню глобального культурного і наукового надбання.

Переклад має давню історію, корені якої сягають стародавніх цивілізацій. Наприклад, у Месопотамії, одному з перших центрів цивілізації, переклад був необхідним для спілкування між різними народами, що населяли цю багатомовну територію. Подібна ситуація спостерігалася в Стародавньому Єгипті, де перекладачі грали ключову роль у дипломатичних контактах з іншими державами.

Одним з найбільш значущих прикладів стародавнього перекладу є Розетський камінь, знайдений у 1799 році. Цей артефакт, що містить один і той самий текст трьома мовами (давньоєгипетською, демотичною та давньогрецькою), став ключем до розшифрування єгипетських ієрогліфів і розкрив таємниці стародавньої культури.

Середньовіччя було епохою великих перекладів, які зіграли важливу роль у збереженні знань античності. Особливо важливу роль відіграли перекладачі в ісламському світі. У 8-10 століттях в Багдаді був заснований Будинок мудрості, де перекладачі з арабської наукової еліти перекладали грецькі, перські та індійські тексти на арабську мову. Завдяки цим перекладам європейці отримали доступ до творів Арістотеля, Платона, Евкліда та інших видатних мислителів, що пізніше стали основою для розвитку європейської науки. У цей період важливу роль у перекладацькій діяльності відігравали і європейські монастирі. Монахи перекладали латинською мовою біблійні тексти, а також твори античних авторів. Ці переклади стали фундаментом для подальшого розвитку європейської культури, науки та філософії.

Епоха Відродження принесла новий сплеск інтересу до перекладу, особливо в Європі. Відродження класичних знань призвело до активного перекладу текстів з грецької та латинської мов на національні мови. Важливим етапом стало видання перекладів Біблії, що сприяло розвитку національних літератур і зміцненню національних ідентичностей. Наприклад, переклад Біблії Мартіном Лютером на німецьку мову в 16 столітті мав величезний вплив на

розвиток німецької мови та літератури. Він не тільки сприяв поширенню християнства серед широких мас, але й став основою для стандартизації німецької мови.

У епоху Просвітництва переклад відігравав ключову роль у поширенні ідей гуманізму, свободи і рівності. Філософські твори, наукові дослідження та літературні твори перекладалися різними мовами, що сприяло формуванню глобальної інтелектуальної спільноти.

У сучасну епоху переклад продовжує відігравати важливу роль, сприяючи комунікації між різними народами і культурами. З розвитком технологій і появою інтернету переклад став ще більш доступним, що дозволяє людям з усього світу взаємодіяти і обмінюватися знаннями. Переклад художніх творів, наукових досліджень, медіа та інших культурних продуктів сприяє взаємозбагаченню і розширенню світогляду.

Українська школа перекладу є одним із найважливіших феноменів в історії української культури, що відіграла ключову роль у формуванні національної літератури, збагаченні культурної спадщини та розвитку мовознавства. Переклад в Україні має багатовікову традицію, яка бере свій початок з часів Київської Русі, але особливого розвитку він набув у XIX та XX століттях, коли національне відродження та прагнення до незалежності стали основними мотивами для багатьох українських інтелектуалів і митців. Українська школа перекладу стала мостом між українською культурою та світовою літературою, сприяючи поширенню європейських та світових літературних досягнень серед українських читачів. Водночас перекладачі, які працювали в цій традиції, зуміли зберегти оригінальність і багатство української мови, розширюючи її можливості та утверджуючи її як повноцінну літературну й культурну систему.

Переклад на українських землях має глибокі корені, які сягають часів Київської Русі. Перші переклади з грецької мови з’явилися після хрещення Русі у 988 році, коли Володимир Великий прийняв християнство, і християнська література почала активно проникати на терени сучасної України. Ці переклади

були важливим інструментом для поширення християнської віри та розвитку писемної культури. Основними перекладами того часу були церковні тексти, зокрема Євангелія, Псалтир, житія святих, та інші богослужбові книги. Однак, окрім релігійних текстів, у Київській Русі також перекладали світську літературу, яка походила з Візантії, античних джерел та західноєвропейських текстів. Наприклад, «Історія Троянської війни» та «Александрія» – це переклади, які мали великий вплив на формування світогляду середньовічної Русі.

У XIX столітті, під впливом європейських національно-визвольних рухів, в Україні починається період національного відродження, і переклад стає важливим інструментом для популяризації ідей, культурних цінностей та літературних досягнень інших народів. Цей період можна вважати початком активного формування української школи перекладу. Одним із найважливіших діячів цього часу був Пантелеймон Куліш, відомий український письменник, перекладач і громадський діяч. Його внесок у розвиток українського перекладу є надзвичайно важливим, оскільки він першим переклав українською мовою Біблію, що стало важливою подією для розвитку української мови та культури. Окрім цього, Куліш перекладав твори таких видатних світових авторів, як Вільям Шекспір, Йоганн Вольфганг фон Ґете, Джордж Байрон. Перекладацька діяльність Куліша стала початком створення української літературної мови, оскільки вона демонструвала можливості української мови передавати найскладніші тексти світової літератури. Крім того, його переклади популяризували серед українського суспільства світові літературні здобутки, відкриваючи нові горизонти для українських читачів.

Іншим важливим перекладачем цього періоду був Іван Франко, який зробив значний внесок у переклад не тільки європейської літератури, але й східної. Він перекладав твори Данте Аліг’єрі, Гайне, Шекспіра, а також індійську та арабську літературу. Франко прагнув через переклад показати українському читачеві багатство світової літературної спадщини та розширити межі української літератури.

У XX столітті українська школа перекладу досягла свого розквіту, незважаючи на політичні репресії та цензуру, що мали місце під час радянського періоду. Багато українських перекладачів зазнали утисків через свою національну позицію, однак вони продовжували працювати на збереження та розвиток української культури. Одним із ключових представників цього періоду є Микола Лукаш – геніальний перекладач, який завдяки своєму вільному володінню багатьма мовами перекладав найскладніші твори світової літератури, зокрема «Декамерон» Джованні Боккаччо, «Фауст» Йоганна Вольфганга фон Ґете, твори Рабле, Сервантеса та інших. Лукаш також займався перекладом поезії та пісень, що робило його універсальним майстром перекладу. Його переклади стали прикладом високого рівня перекладацької майстерності та збереження національної ідентичності у перекладі.

Іншим важливим перекладачем XX століття був Григорій Кочур, який зробив значний внесок у розвиток української школи перекладу. Кочур перекладав твори багатьох європейських поетів та драматургів, включно з Шекспіром, Верленом, Бодлером та багатьма іншими. Його переклади відзначаються точністю та глибиною передачі змісту, водночас зберігаючи художню цінність оригіналу. Ці перекладачі, незважаючи на політичний тиск, сприяли тому, що українська література зберігала зв'язок зі світовою культурою, а українська мова розвивалася й отримувала нові засоби вираження.

Українська школа перекладу відзначається кількома важливими рисами, що роблять її унікальною в світовому контексті. Українські видатні перекладачі, прагнули через переклад розвивати та вдосконалювати українську мову, створюючи нові терміни, фразеологічні звороти, способи вираження думок. Вони показували, що українська мова має безмежні можливості для передачі найскладніших концепцій. Переклади українських майстрів не лише передавали зміст оригіналу, але й зберігали національні риси української культури. Це дозволяло українським читачам не тільки знайомитися зі світовою класикою, але й відчувати її через призму власної культурної ідентичності. Перекладачі української школи відзначалися глибокими знаннями не лише

української мови, але й мов оригіналів. Володіння кількома мовами дозволяло їм точно передавати всі нюанси та відтінки тексту, зберігаючи його художню вартість.

ХХ століття стало для української перекладацької школи періодом як значного розвитку, так і жорстких обмежень. Радянська влада жорстко контролювала весь культурний процес, у тому числі і переклади. Твори, що не відповідали ідеологічним догмам, заборонялися або перероблялися. Переклади активно використовувалися для поширення комуністичних ідей, радянської пропаганди та боротьби з іншими ідеологіями. Вибір творів для перекладу часто диктувався політичними міркуваннями, а не літературними критеріями.

Незважаючи на цензуру, українські перекладачі продовжували працювати над художніми перекладами, зберігаючи високий рівень майстерності. З'явилися нові талановиті перекладачі, які збагатили українську літературу перекладами світової класики. Деякі перекладачі намагалися знайти нові форми і засоби для передачі особливостей оригіналу.

Здобуття Україною незалежності відкрило нові перспективи для розвитку української перекладацької школи. Посилення процесів глобалізації поставило перед українськими перекладачами нові завдання, пов'язані з адаптацією до міжнародних стандартів і технологій. З'явилася конкуренція з боку іноземних перекладачів, що потребувало підвищення кваліфікації українських фахівців. Україна стала більш відкритою для культурного обміну, що ускладнювало процес вибору творів для перекладу. Водночас відсутність цензури дозволила українським перекладачам реалізовувати свої творчі задуми. Українські перекладачі отримали можливість брати участь у міжнародних проєктах, представляти українську літературу за кордоном.

Історична роль перекладу є незамінною в процесі розвитку світової культури та цивілізації. Він не лише забезпечує комунікацію між народами, але й сприяє збереженню і передачі знань від покоління до покоління. Завдяки перекладу людство має можливість вивчати різноманітні культури, навчатися

на їхніх досягненнях і формувати глобальне співтовариство, засноване на взаємоповазі та розумінні.

Переклад – це більше, ніж просто перенесення слів з однієї мови на іншу. Це складний процес, що вимагає глибокого розуміння обох культур: тієї, з якої перекладається, і тієї, на яку перекладається. Перекладач повинен не лише володіти мовою, але й розуміти культурний контекст, соціальні норми, традиції та цінності, щоб зберегти сенс і настрій оригіналу.

Переклад є важливим інструментом, що забезпечує взаємодію між культурами, сприяє взаєморозумінню та обміну ідеями. У сучасному світі, де глобалізація з'єднує різні народи і мови, переклад відіграє ключову роль у встановленні міжкультурного діалогу, допомагаючи подолати мовні бар’єри та зберегти культурну ідентичність.

Культурні особливості можуть суттєво впливати на процес перекладу. Наприклад, деякі слова або фрази можуть не мати точних еквівалентів у іншій мові, що створює виклик для перекладача. У таких випадках перекладач повинен знайти способи передати зміст і емоції, не спотворюючи основного послання.

Переклад не обмежується лише передачею інформації з однієї мови на іншу. Це процес, що охоплює культурний контекст, який є невід’ємною частиною будь-якого тексту. Перекладачі не просто замінюють слова, але й передають культурні реалії, традиції, ідеї та цінності, які стоять за цими словами. Наприклад, при перекладі літературних творів важливо зберегти авторську інтенцію, настрій і культурний контекст, щоб читач міг зрозуміти і відчути, що саме хотів передати автор.

Успішний переклад здатен зруйнувати стереотипи і помилкові уявлення про інші культури, сприяючи взаємному розумінню. Завдяки перекладу читачі мають можливість знайомитися з літературою, філософією, наукою і мистецтвом інших народів, що сприяє формуванню більш відкритого і толерантного світогляду.

Крім того, переклад може бути інструментом для подолання стереотипів і сприяння міжкультурному порозумінню. Через переклад літературних творів, фільмів, музики та інших культурних продуктів люди з різних куточків світу мають можливість знайомитися з новими культурами, цінностями і традиціями.

Літературний переклад є одним з найважливіших засобів передачі культурних цінностей. Завдяки перекладам світова спільнота отримала можливість ознайомитися з творами великих письменників, таких як Вільям Шекспір, Даніель Дефо, Джонатан Свіфт, Джек Лондон, Ґабріель Гарсія Маркес та інші. Перекладачі грають роль культурних посередників, які допомагають зберегти літературний спадок і передати його наступним поколінням.

Переклад літературних творів також сприяє взаємозбагаченню культур. Наприклад, переклад японських хайку на європейські мови вплинув на розвиток європейської поезії, принісши нові форми та стилі. Водночас європейська література, перекладена на східні мови, зробила свій внесок у розвиток східних літературних традицій.

Переклад відіграє важливу роль у збереженні мовної та культурної різноманітності. У сучасному світі, де домінування глобальних мов, таких як англійська, загрожує зникненню малих мов і культур, переклад може бути засобом їх збереження. Переклад літературних творів, фольклору та інших культурних текстів з малих мов на більш поширені дозволяє зберегти ці культури й зробити їх доступними для ширшої аудиторії.

Завдяки перекладу народи можуть підтримувати свою культурну ідентичність в умовах глобалізації. Переклад рідною мовою важливих текстів, таких як релігійні або освітні матеріали, допомагає зміцнити мовну та культурну самобутність спільнот, зберігаючи їхній спадок для наступних поколінь.

Передача культурних цінностей через переклад часто супроводжується викликами. Одним з основних є різниця у світоглядах і цінностях, які можуть бути важкими для адекватної передачі. Наприклад, культурні концепти, такі як

поняття честі, краси або сімейних цінностей, можуть мати різні значення в різних культурах, що ускладнює їх переклад.

Крім того, перекладачі часто стикаються з проблемою відсутності еквівалентів для деяких слів або виразів. У таких випадках перекладач повинен знаходити творчі рішення, що дозволяють передати зміст і контекст, не втрачаючи при цьому автентичності оригіналу.

Одним з основних підходів до перекладу є лінгвістичний підхід, який зосереджується на мовних елементах, структурі та функціонуванні мови в перекладному тексті. Він базується на аналізі мови як системи знаків, які мають певні граматичні, лексичні та семантичні властивості.

Мета цього підходу – забезпечити максимальну відповідність між мовами, зберігаючи якомога більше елементів оригіналу. Лінгвістичний підхід є базовим інструментом для теоретиків і практиків перекладу, які прагнуть глибше розуміти мовні процеси й принципи перекладу.

Лінгвістика як наука про мову має довгу історію, що сягає часів давніх мовознавців. Проте, лінгвістичний підхід до перекладу отримав новий поштовх у XX столітті разом із розвитком структурної та генеративної лінгвістики. На початку XX століття переклад трактувався радше як мистецтво, де важливу роль відігравала інтуїція перекладача. Проте з розвитком лінгвістики як наукової дисципліни все більше уваги почали приділяти аналізу структури мови та її систематизації.

Видатні теоретики перекладу, такі як Роман Якобсон та Євгеній Найда, заклали основи сучасного лінгвістичного підходу. Р. Якобсон висунув теорію про три типи перекладу: внутрішньомовний (перефразування), міжмовний (власне переклад) та міжсеміотичний (переклад знаків іншими засобами). Є. Найда, у свою чергу, розробив концепцію динамічної еквівалентності, яка передбачає не тільки лексичну відповідність, але й передачу змісту та функції.

Лінгвістичний підхід передбачає детальний аналіз структури речень, граматичних категорій і морфологічних особливостей. Наприклад, перекладач повинен враховувати відмінності в побудові речень між мовами, де одна мова

може використовувати інфінітиви, а інша – підрядні речення. При перекладі важливо зберігати синтаксичні зв'язки, водночас адаптуючи текст до вимог мови перекладу.

Складні випадки перекладу виникають тоді, коли граматичні категорії не мають аналогів в іншій мові. Наприклад, категорія виду в українській мові не завжди може бути точно передана англійською мовою, що може ускладнити передачу точного змісту дії.

Одним із ключових аспектів лінгвістичного підходу є аналіз лексики та семантичних полів слів. Кожна мова має свої унікальні одиниці значення, які можуть мати різні конотації та асоціації. Перекладач повинен ретельно вибирати еквіваленти, щоб зберегти сенс і стилістику оригіналу. Наприклад, слово «freedom» може бути перекладене як «свобода», але в різних контекстах це може вимагати уточнення або використання інших синонімів.

Лінгвістичний підхід також передбачає врахування функціонального стилю тексту. Окрім передачі змісту, перекладач має зберегти тон і стиль оригінального тексту. Літературні твори вимагають збереження художньої виразності, тоді як наукові або юридичні тексти потребують чіткості й формальності. Наприклад, переклад художнього тексту потребує врахування стилістичних фігур, таких як метафори, гіперболи, ідіоми. Переклад таких елементів вимагає не тільки лексичного відтворення, а й творчого підходу, що дозволяє передати емоційне забарвлення оригіналу.

Прагматика, яка вивчає зв’язок між мовою і контекстом її використання, є важливою частиною лінгвістичного підходу. Перекладач повинен враховувати не лише значення слів, але й те, як вони впливають на аудиторію, яка функція висловлювання в конкретній комунікативній ситуації. Наприклад, одне й те ж речення може бути нейтральним або ввічливим залежно від того, кому воно адресоване та в якому контексті. Прагматичні аспекти особливо важливі в перекладі діалогів у художніх творах, рекламі або юридичних текстах, де важливим є не лише правильна передача змісту, а й прагматичної функції – наміру мовця або впливу на слухача.

Контекст є ключовим фактором у лінгвістичному підході до перекладу. З одного боку, він допомагає перекладачу зрозуміти точне значення того чи іншого слова чи фрази, з іншого – адаптувати текст до специфічних умов іншої культури. Лінгвістичний підхід прагне до того, щоб переклад був найточнішим, проте також враховує, що значення слів може змінюватися залежно від контексту. Контекст – це ключовий елемент у перекладі, оскільки значення слів та фраз змінюється залежно від ситуації, у якій вони використовуються. Без адекватного врахування контексту можна втратити важливі нюанси тексту, призвести до помилкових тлумачень або навіть спотворити оригінальний зміст. Лінгвістичний підхід до перекладу підкреслює важливість структури мови, але контекст є тим фактором, який забезпечує правильне застосування цієї структури.

Контекстом у перекладі називають сукупність обставин, умов, інформаційного фону та інших елементів, які впливають на інтерпретацію мовного висловлювання. Це може бути лінгвістичний контекст – сукупність речень чи фраз, що оточують певне слово, або ситуативний контекст – обставини, за яких відбувається комунікація. Контекст включає також культурні особливості, соціальний стан мовців, їхні наміри та навіть емоційний стан. Контекст можна розділити на кілька типів: лінгвістичний контекст (інформація, яка безпосередньо оточує слово чи фразу у тексті); ситуативний контекст (обставини реального світу, в яких відбувається комунікація); культурний контекст (інформація про культурні традиції, звичаї, історичні реалії, які впливають на розуміння тексту); та прагматичний контекст (врахування намірів і цілей комунікації між мовцем і слухачем).

Лінгвістичний контекст дозволяє перекладачу правильно інтерпретувати значення слів і фраз у тексті. Слова мають багато значень, і без контексту вибрати правильний еквівалент у мові перекладу складно. Наприклад, слово «bank» англійською мовою може означати як «берег річки», так і «банк» як фінансову установу. Тільки лінгвістичний контекст речення допомагає зрозуміти, яке значення слід використати у конкретному випадку. Цей аспект

контексту також важливий при перекладі багатозначних слів та ідіом. Ідіоми – це фразеологічні вирази, які не можна розуміти буквально. Наприклад, англійська ідіома «to kick the bucket» означає «померти», але без знання фразеологічного значення і без контексту її можна було б зрозуміти буквально як «вдарити відро». Перекладач повинен бути обізнаний з культурними та мовними аспектами, щоб правильно інтерпретувати ідіоматичні вирази та адаптувати їх до мови перекладу.

Ситуативний контекст є ще одним важливим фактором, який визначає точність перекладу. Мовленнєві акти відбуваються у певних обставинах, і їхній зміст залежить від конкретної ситуації. Наприклад, питання «Can you pass the salt?» на перший погляд здається звичайним питанням, однак у контексті вечері це буде прохання передати сіль. У різних ситуаціях одна й та сама фраза може мати різні інтенції, від прямого запиту до ввічливого прохання чи навіть сарказму. Перекладач повинен розуміти ці нюанси, щоб вибрати правильний тон і форму висловлювання. Також ситуативний контекст враховує, хто є мовцем і хто є адресатом. Наприклад, форма звертання може змінюватися залежно від того, чи звертається мовець до старшої людини, колеги або друга. В деяких мовах, як-от українській, існують формальні та неформальні форми звертання («ви» і «ти»), які змінюють не лише лексичний вибір, але й стилістику перекладу. Перекладачі мають враховувати ці фактори, щоб зберегти прагматичний ефект оригіналу.

Незважаючи на свою теоретичну силу, лінгвістичний підхід має певні обмеження. По-перше, він може бути недостатнім у випадках, коли мовні структури не мають відповідників в іншій мові. По-друге, лінгвістичний підхід не завжди враховує культурний аспект перекладу, що може призвести до втрати важливих елементів смислу або контексту. Також важливо зазначити, що жоден підхід до перекладу не може бути абсолютно універсальним. Лінгвістичний підхід є важливим інструментом, але успішний переклад потребує синтезу лінгвістичних, культурних, прагматичних та інших підходів. Лінгвістичний підхід до перекладу є важливою складовою сучасної перекладацької теорії і

практики. Він зосереджує увагу на мовних аспектах тексту, що дозволяє досягти максимальної відповідності між оригіналом і перекладом. Однак, цей підхід не може існувати ізольовано від інших аспектів перекладу, таких як культурні, прагматичні та стилістичні чинники. Успішний переклад є багатогранним процесом, що вимагає від перекладача не лише знання мови, але й глибокого розуміння контексту, культури та прагматичних намірів авторів тексту.

Переклад є не просто механічним процесом перенесення змісту з однієї мови на іншу, а складною міжкультурною діяльністю, в якій перекладач виконує роль посередника між різними світоглядами, традиціями та цінностями. Тому переклад можна розглядати не лише як лінгвістичний процес, а як культурну практику. Одним із ключових підходів у сучасній теорії перекладу є культурологічний підхід, що надає особливого значення контексту, соціальним і культурним аспектам, які впливають на передачу змісту. Культурологічний підхід до перекладу акцентує на тому, що мова є невід'ємною частиною культури і її не можна повноцінно перекласти, не враховуючи культурні контексти. У цій роботі ми розглянемо основні принципи культурологічного підходу до перекладу, його значення для міжкультурної комунікації та виклики, з якими стикаються перекладачі під час передачі культурних реалій.

Культурологічний підхід до перекладу зосереджується на взаємодії між мовою і культурою. Його основний принцип полягає в тому, що переклад повинен враховувати не тільки лінгвістичні аспекти тексту, а й культурний контекст, тобто ті соціальні, історичні, релігійні й національні умови, в яких був створений оригінал. Згідно з цим підходом, перекладач є не лише мовознавцем, але й культурним медіатором, що має розуміти, як культурні відмінності впливають на сприйняття і розуміння тексту. Одним із теоретиків, що вплинув на розвиток культурологічного підходу, є німецький вчений Ганс Вермеєр, який розробив теорію «скопоса». Згідно з цією теорією, переклад повинен орієнтуватися не лише на форму та зміст оригіналу, а й на мету, яку

він виконує в іншій культурі. Це означає, що перекладач має право адаптувати текст відповідно до культурних потреб та очікувань аудиторії перекладу.

Культурологічний підхід також підкреслює важливість культурної еквівалентності – принципу, за яким перекладач повинен прагнути не стільки до буквальної точності, скільки до збереження комунікативної та культурної функції тексту. Це може включати адаптацію або навіть трансформацію окремих елементів тексту з метою досягнення аналогічного впливу на читача у мові перекладу.

Культурологічний підхід базується на уявленні про мову як про виразника культурної ідентичності. Мова – це не лише засіб комунікації, але й інструмент передачі цінностей, світогляду, історії та традицій народу. Кожна мова має свої унікальні особливості, які відображають культуру, яка її породила. Наприклад, існують мовні елементи, такі як фразеологізми, ідіоми, реалії, які відображають унікальні аспекти певної культури й можуть бути зрозумілими лише в межах цієї культурної системи.

У перекладі фразеологічних виразів чи ідіом часто виникає необхідність адаптації, оскільки буквальний переклад може не передати значення, вкладеного в них культурою оригіналу. Наприклад, англійська ідіома «to spill the beans» (буквально – «розсипати боби») означає «розкрити секрет», і його неможливо перекласти дослівно, не втративши сенсу. Натомість перекладач повинен знайти еквівалент, який передасть те саме значення у відповідній культурі.

Мова також є засобом вираження колективної пам’яті та історичного досвіду народу. У цьому контексті перекладач повинен бути уважним до історичних та соціальних реалій, які можуть бути важливими для розуміння тексту. Наприклад, переклад творів класичної української літератури вимагає не лише знання мови, але й розуміння історичних подій, які вплинули на авторів та їхні твори.

Культурний контекст грає вирішальну роль у перекладі. Кожна мова відображає унікальний досвід свого народу, його історію, традиції, спосіб

мислення і навіть світосприйняття. Відповідно, при перекладі потрібно брати до уваги ці культурні реалії, оскільки вони не завжди мають прямі аналоги в іншій мові.

Культурні реалії – це елементи матеріальної або нематеріальної культури, які властиві певній нації або спільноті. Вони можуть включати назви предметів побуту, національні традиції, історичні події, культурні звичаї, форми соціальної організації, релігійні практики тощо. Ці реалії є продуктом конкретної культури й часто не мають точних аналогів у інших мовах. Наприклад, українські слова «гопак», «вишиванка», «kozak», «паляниця» є типовими культурними реаліями, що відображають унікальні аспекти української культури. Реалії можуть бути пов'язані з різними аспектами життя: географічні реалії (назви природних об'єктів або ландшафтів, що характерні для певної території); історичні реалії (назви історичних подій, персоналій, предметів, напр. «князь», «гетьман»); соціальні реалії (поняття, що описують устрій суспільства, його традиції та соціальні норми, напр. «козацтво», «самоврядування»); культурні та побутові реалії (предмети, традиції та звичаї, пов'язані з повсякденним життям та культурними практиками, напр. «вареники», «прасол», «рушник»).

Культурний контекст – це система знань, досвіду та уявлень, які допомагають людям орієнтуватися у своїй культурі та розуміти один одного. Він включає мову, звичаї, традиції, соціальні відносини та інші аспекти життя, що відрізняють одну культуру від іншої. Перекладач повинен враховувати ці особливості для забезпечення адекватної передачі тексту іншій аудиторії.

Без урахування культурного контексту перекладач може легко припуститися помилки, що призведуть до втрати смислу або навіть до комунікативного непорозуміння. Наприклад, фраза, яка має глибокий символічний або історичний зміст у одній культурі, може бути повністю незрозумілою для носіїв іншої культури. Важливість культурного контексту стає особливо очевидною при перекладі художніх творів, де слова та фрази часто насичені асоціаціями, притаманними тільки культурі автора.

Переклад реалій є складним завданням, оскільки вони зазвичай не мають прямих відповідників у мові перекладу. Для подолання цих труднощів перекладачі використовують різні стратегії, серед яких: транскрипція або транслітерація (використання оригінального слова з мінімальними змінами для адаптації до фонетичних або графічних норм мови перекладу, напр., українське «вишиванка» може бути залишене в англійському тексті як «vyshyvanka» з подальшим поясненням його значення); калькування (дослівний переклад або створення нових термінів на основі структури слова оригіналу, напр. німецьке слово «Handschuh» перекладається як «рукавичка» (дослівно «рука + взуття»); описовий переклад (коли реалія пояснюється за допомогою короткого опису. Це часто використовується, коли реалія є незнайомою для аудиторії мови перекладу, напр., замість «вареники» можна написати «boiled dumplings filled with potatoes or cheese»); використання аналогів (підбір культурних відповідників у мові перекладу, які мають схоже значення або функцію, але не є ідентичними, напр., англійське «Thanksgiving» у деяких контекстах можна перекласти як «День подяки», хоча це різні свята); заміна реалій (у деяких випадках перекладач може замінити реалію на аналогічну в культурі перекладу. Це особливо доречно для текстів, які мають справу з універсальними темами, де точна передача культурних елементів не є критичною для розуміння, напр., англійський «pie» в українському контексті може бути перекладений як «пиріг»).

Однією з головних проблем при перекладі культурних реалій є те, що перекладачеві доводиться шукати баланс між збереженням оригінального змісту і забезпеченням зрозумілості для цільової аудиторії. Занадто буквальний переклад може зробити текст незрозумілим, тоді як надмірна адаптація може призвести до втрати культурного колориту.

Іншим викликом є різниця у світогляді й традиціях різних культур. Деякі реалії можуть мати символічне значення в одній культурі, але бути абсолютно незначущими в іншій. Наприклад, для українців «Козацтво» є важливим історичним і культурним феноменом, у той час, як для людей інших культур це

може бути лише історичний факт без глибокого емоційного або національного змісту.

Також проблемою є відсутність повної еквівалентності між мовами. Деякі поняття настільки глибоко вкорінені в культурі, що їх неможливо передати точно. Це призводить до необхідності творчого підходу, коли перекладач повинен вирішувати, що важливіше: зберегти форму або передати зміст.

У художніх творах передача культурних реалій є критично важливою, оскільки такі твори часто занурюють читача в певну культурну атмосферу. Художні тексти насичені алегоріями, метафорами, ідіомами, які можуть мати специфічне значення в одній культурі, але бути малозрозумілими в іншій.

Наприклад, у творах Тараса Шевченка багато українських реалій, пов'язаних із побутом, історією та релігією. Переклад таких творів потребує не тільки знання мови, але й розуміння історичних обставин та культурних символів. Збереження цієї культурної специфіки є важливою частиною передачі духу оригіналу.

Культурний контекст і переклад реалій є однією з найбільш важливих та складних сфер перекладацької діяльності. Перекладачі стикаються з викликами, які вимагають не лише лінгвістичних знань, але й глибокого розуміння культурних відмінностей. Передача культурних реалій часто вимагає творчих рішень та компромісів між збереженням автентичності тексту та його адаптацією до цільової аудиторії. Успішний переклад культурних реалій сприяє не лише розумінню тексту, але й культурному діалогу між народами, дозволяючи зберегти унікальні аспекти різних культур у глобальному контексті. Ігнорування культурного контексту може призвести до спотворення змісту або навіть непорозумінь. Так, гумор або сарказм часто тісно пов’язані з культурними реаліями й можуть бути складними для перекладу. Важливо не лише передати значення, але й зберегти емоційний або комунікативний ефект висловлювання.

Незважаючи на важливість контексту, його передача під час перекладу може бути непростим завданням. Однією з основних проблем є відмінності між

мовами на рівні граматики, лексики і стилю. Наприклад, деякі мови мають більш гнучку структуру речення, тоді як інші мають чітко визначені граматичні правила. Це може ускладнити передачу нюансів контексту при перекладі. Іншою проблемою є асиметрія культур. Деякі елементи культурного контексту можуть бути незнайомими для аудиторії мови перекладу, що вимагатиме адаптації або пояснення. У таких випадках перекладач повинен зберігати баланс між точністю перекладу і його зрозумілістю для читачів.

Контекст є надзвичайно важливим елементом у лінгвістичному перекладі, оскільки він впливає на правильну інтерпретацію тексту і вибір адекватних засобів передачі. Лінгвістичний, ситуативний, культурний і прагматичний контексти забезпечують повноту смислу, допомагаючи перекладачеві передати не лише лексичний зміст, але й комунікативний намір та емоційне забарвлення оригіналу. Успішний переклад вимагає від перекладача глибокого розуміння різних аспектів контексту, що робить його професіоналом не лише у сфері мовознавства, але й міжкультурної комунікації.

Культурологічний підхід до перекладу є важливим інструментом для забезпечення адекватної передачі змісту між різними культурами. Він акцентує увагу на необхідності врахування культурних, історичних та соціальних контекстів при перекладі, а також на важливості збереження культурної еквівалентності. Перекладач у рамках цього підходу не лише переносить текст із однієї мови на іншу, але й здійснює міжкультурне посередництво, сприяючи глибшому взаєморозумінню між народами. Успішний переклад за допомогою культурологічного підходу сприяє збереженню та поширенню культурних цінностей, що є ключовим фактором у сучасній глобалізованій культурі.

У сучасному глобалізованому світі робота перекладача охоплює різні галузі, включаючи політику, економіку, медицину, науку та мистецтво, і вимагає від фахівця широкого спектра професійних навичок. Перекладачі не лише передають зміст з однієї мови на іншу, а й адаптують повідомлення, враховуючи культурні та соціальні контексти. Основною вимогою для виконання якісного перекладу є відмінне володіння перекладачем як рідною,

так і іноземною мовами. Глибоке знання граматики, лексики, фразеології та стилістики обох мов є базовою передумовою для адекватного передання значення тексту. Крім цього, перекладач повинен вміти розпізнавати різні регістри мови, від ділового стилю до розмовного, та вміло ними оперувати відповідно до завдань перекладу. Мовні навички не обмежуються тільки розумінням слів. Перекладач повинен знати особливості мовної культури, діалектні відмінності, історичні аспекти розвитку мови та її динаміку. Це особливо важливо при перекладі текстів, що містять культурні чи історичні алюзії, специфічні терміни або вирази, що можуть бути незрозумілими для іншомовної аудиторії.

Переклад – це процес, що вимагає високого рівня когнітивних навичок. Перекладачі повинні володіти здатністю швидко й точно аналізувати інформацію, утримувати її в пам’яті та адаптувати відповідно до контексту. Такі когнітивні процеси, як увага, концентрація, здатність до запам’ятовування та багатозадачність, є критично важливими, особливо в синхронному або усному перекладі. Перекладачам важливо вміти швидко робити висновки, застосовувати логічне мислення та вирішувати проблеми, які можуть виникати під час перекладу, наприклад, невизначеність змісту або відсутність прямих аналогій у мові перекладу. Критичне мислення допомагає перекладачеві приймати зважені рішення щодо того, який переклад є найточнішим та найбільш відповідним до оригіналу.

З розвитком технологій і цифровізації перекладачі повинні також володіти широким спектром технічних навичок. Використання комп’ютерних програм для перекладу – CAT-інструментів (Computer-Assisted Translation) – таких як Trados, MemoQ або Wordfast, стає все більш поширеним у перекладацькій галузі. Ці інструменти допомагають автоматизувати рутинні завдання, зберігати перекладацькі бази даних та гарантувати узгодженість термінології. Окрім знань специфічних програм, перекладачам потрібні базові навички роботи з текстовими редакторами, базами даних, програмами для керування проєктами та навіть інструментами для обробки мультимедійного

контенту (наприклад, відео або аудіо для субтитрування). Навички роботи з технологіями дозволяють перекладачам працювати ефективніше, зменшуючи час на виконання завдань та покращуючи якість кінцевого продукту.

Часто перекладачі спеціалізуються в певних галузях, таких як юридичний переклад, медичний переклад, технічний переклад або художній переклад. Для успішної роботи в цих напрямках необхідні не тільки мовні навички, але й глибокі знання у відповідній сфері. Наприклад, медичний переклад вимагає розуміння медичних термінів, процедур та стандартів, щоб забезпечити точність та відповідність міжнародним вимогам. Знання професійної термінології та специфіки галузі, в якій працює перекладач, допомагають уникнути помилок та двозначностей. Спеціалізація також дозволяє перекладачеві працювати на високому професійному рівні, оскільки він або вона здатні глибше занурюватися у складні питання галузевої тематики.

Міжкультурна компетенція є однією з ключових навичок, що дозволяє перекладачам передавати не тільки зміст, але й контекст повідомлення. Перекладач повинен враховувати культурні особливості як мови-джерела, так і мови-цілі, щоб уникнути непорозумінь або навіть образ. Це особливо важливо під час перекладу текстів, пов’язаних з етикою, соціальними нормами або культурними традиціями. Знання міжкультурних відмінностей також дозволяє перекладачеві враховувати специфіку комунікаційних стилів різних народів, що може впливати на тон, форму та зміст повідомлення. Наприклад, деякі вирази можуть бути неприйнятними або змінювати своє значення в різних культурах, тому перекладач повинен бути уважним до таких аспектів, щоб уникнути непорозумінь.

Оскільки перекладачі виступають посередниками між різними культурами та націями, забезпечуючи точне та зрозуміле передавання інформації, вони мають дотримуватися етичних принципів та професіоналізму, щоб забезпечити якісну роботу, уникати конфліктів інтересів та захищати інтереси клієнтів і громадськості. Ці аспекти роботи перекладача мають особливу вагу, оскільки будь-яка помилка або недобросовісний вчинок можуть

призвести до значних наслідків, таких як непорозуміння, втрата довіри або навіть юридичні проблеми.

Етичні принципи в перекладі є набором стандартів, які визначають відповідну поведінку та професійну етику перекладачів. Дотримання цих принципів допомагає забезпечити якість перекладу, захистити права замовників і підтримувати репутацію перекладача як надійного фахівця. Один із найголовніших етичних принципів перекладу полягає в точності передавання змісту оригінального тексту. Перекладач повинен намагатися максимально точно передати зміст, стиль, тон та інтенцію автора. Будь-які свідомі зміни чи викривлення тексту є порушенням професійної етики. Перекладач не має права додавати власні інтерпретації або виправляти текст на основі власних поглядів чи переконань. Важливим аспектом точності є також адаптація тексту з урахуванням культурних особливостей аудиторії. Наприклад, під час перекладу рекламних кампаній чи художньої літератури, перекладач повинен враховувати не лише лексичну відповідність, але й культурні норми та очікування аудиторії, щоб уникнути непорозумінь або образ.

Перекладачі часто працюють з інформацією, яка є конфіденційною або має високий ступінь важливості. Це можуть бути юридичні документи, медичні записи, комерційні угоди або особисті повідомлення.

Одним із основних етичних обов’язків перекладача є захист конфіденційності клієнтів та їхньої інформації. Перекладач не має права передавати або розголошувати зміст перекладу третім особам без дозволу замовника. Порушення конфіденційності може мати серйозні наслідки, як для клієнта, так і для перекладача. У деяких випадках це може призвести до юридичних санкцій, якщо інформація, що є об’єктом перекладу, є захищеною законодавством.

Під час перекладу, особливо в таких сферах як журналістика, політика чи право, перекладач повинен залишатися нейтральним і неупередженим. Особисті політичні, релігійні або етичні погляди перекладача не повинні впливати на зміст тексту. Будь-яке нав’язування власної точки зору,

спотворення чи викривлення змісту, щоб відповідати власним переконанням, є серйозним порушенням професійної етики. Неупередженість важлива як в письмовому перекладі, так і в усному. Наприклад, у судовому перекладі перекладач повинен бути абсолютно об'єктивним, незалежно від обставин справи або власних почуттів до підсудного чи потерпілого.

Конфлікт інтересів виникає, коли перекладач має особисту або професійну зацікавленість у результатах перекладу, що може вплинути на його об'єктивність. Етичним принципом є уникнення таких ситуацій або негайне повідомлення про можливий конфлікт замовника. Наприклад, перекладач, який працює над перекладом тексту, що стосується компанії, де він або вона має особисті чи фінансові інтереси, повинен повідомити про це клієнта або відмовитися від виконання завдання.

Етичним обов’язком перекладача є постійне вдосконалення своїх знань та навичок. Мови постійно змінюються, нові слова та терміни з’являються, і важливо, щоб перекладач був в курсі цих змін. Крім того, професійний розвиток дозволяє перекладачеві працювати в різних сферах, що підвищує його кваліфікацію і сприяє наданню якісніших послуг.

Професіоналізм у перекладацькій діяльності – це не лише дотримання етичних норм, але й загальна поведінка перекладача. Перекладач повинен відповідально ставитися до строків виконання роботи. Надання перекладу вчасно є критично важливим для більшості клієнтів, особливо у випадках юридичних документів, бізнес-угод або медичних довідок. Зволікання може призвести до фінансових втрат для клієнта або порушення угод. Професіоналізм вимагає від перекладача не лише надання роботи вчасно, але й високої якості перекладу. Це передбачає ретельну перевірку тексту на помилки, вичитку та забезпечення точності термінології. Професійні перекладачі часто використовують спеціальні інструменти (наприклад, CAT tools), щоб забезпечити узгодженість термінів та уникнути помилок. Налагоджена комунікація з клієнтом є важливою частиною професіоналізму. Перекладач повинен бути відкритим до обговорення вимог до перекладу, узгодження

термінології та стилю, а також надавати своєчасну інформацію про стан виконання завдання. У випадку виникнення труднощів перекладач має бути готовим до пошуку рішень разом із замовником. Перекладацька діяльність, особливо усний або синхронний переклад, часто супроводжується високим рівнем стресу. Професійний перекладач повинен зберігати спокій, концентрацію та здатність до швидкого ухвалення рішень навіть у напружених ситуаціях. Це особливо важливо під час перекладу на міжнародних конференціях, політичних зустрічах або судових засіданнях.

Сучасний світ перекладу стикається з новими етичними викликами. Наприклад, розвиток автоматизованих перекладацьких технологій (Google Translate, штучний інтелект) викликає питання про відповідальність перекладача за якість таких перекладів. Крім того, робота перекладача в онлайн-середовищі вимагає підвищеної уваги до безпеки даних та конфіденційності.

Етичні принципи та професіоналізм є основоположними елементами діяльності перекладача. Дотримання цих стандартів забезпечує не лише високу якість перекладу, але й створює довіру між перекладачем і клієнтом. Чесність, точність, неупередженість та відповідальність є тими засадами, на яких базується професійна діяльність перекладача. У сучасному світі, де переклад стає невід'ємною частиною міжнародних комунікацій, етичність і професіоналізм перекладача залишаються ключовими факторами успішної співпраці та взаєморозуміння між різними культурами та суспільствами.

Професійні навички перекладача виходять далеко за межі простого знання мов. Це комплекс знань і компетенцій, що включає мовні, когнітивні, технічні та міжкультурні навички, а також етичні стандарти та професіоналізм. Перекладач – це фахівець, який завдяки своєму досвіду і знанням забезпечує зв'язок між культурами та мовами, що робить його важливим елементом сучасної глобальної комунікації. Сучасний переклад вимагає не лише точності, але й креативності, гнучкості та постійного вдосконалення, що робить професію перекладача динамічною та необхідною.

Сучасний світ неможливо уявити без технологій, які стали невід'ємною частиною нашого повсякденного життя та професійної діяльності. Однією з галузей, яка значно змінилася під впливом технологічного прогресу, є переклад. Вплив технологій на перекладацьку індустрію став настільки глибоким і всеосяжним, що змінив не лише процес перекладу, але й вимоги до кваліфікації перекладачів, швидкість виконання замовлень і якість кінцевого продукту.

Протягом століть переклад був суто людською діяльністю, де кожен текст вручну перекладався професійними перекладачами. Однак із розвитком комп'ютерних технологій і штучного інтелекту ситуація кардинально змінилася. Одними з перших кроків у цьому напрямку стали комп'ютерні програми для перекладу текстів, які поступово еволюціонували у більш складні системи. Сьогодні перекладачі використовують різноманітні інструменти, що значно спрощують і прискорюють їхню роботу.

Машинний переклад (Machine Translation, MT) – це технологія, яка автоматично перекладає текст з однієї мови на іншу за допомогою спеціальних алгоритмів. Найпопулярнішими системами машинного перекладу є Google Translate, Microsoft Translator та DeepL. Спочатку ці системи базувалися на правилах граматики та словникових відповідностях. Однак розвиток штучного інтелекту, зокрема методів глибокого навчання та нейронних мереж, дозволив створити більш точні та контекстуально адаптовані переклади.

Нейронний машинний переклад (Neural Machine Translation, NMT) став значним проривом у цій галузі. Системи NMT, як-от Google Translate, використовують складні нейронні мережі для аналізу та перекладу текстів на рівні семантики, що дозволяє їм забезпечувати більш природні переклади, враховуючи контекст і тон тексту. Однак, попри значні покращення, ці системи досі мають труднощі з обробкою складних і вузькоспеціалізованих текстів, а також із перекладом художніх текстів, де важливо передати стиль автора.

Комп'ютеризовані інструменти перекладу (Computer-Assisted Translation tools, CAT-tools) є одними з найпоширеніших технологій, які використовуються професійними перекладачами. Вони значно спрощують процес перекладу та

підвищують ефективність роботи перекладача. Основні компоненти CAT-tools включають пам'ять перекладів (Translation Memory, TM), бази даних термінології та інструменти для перевірки узгодженості. CAT-системи, такі як SDL Trados, MemoQ і Wordfast, дозволяють перекладачам зберігати кожен перекладений фрагмент у пам’яті, щоб у майбутньому уникати повторних перекладів однакових або схожих текстів. Це особливо корисно для перекладів технічної документації, юридичних або медичних текстів, де важливо дотримуватись термінологічної узгодженості. Використання пам'яті перекладів підвищує якість роботи та дозволяє зменшити час, необхідний на переклад великих текстів.

Одним із важливих аспектів професійного перекладу є правильне використання термінології, особливо у спеціалізованих галузях, таких як медицина, право або техніка. Інструменти для управління термінологією дозволяють перекладачам створювати, зберігати та підтримувати спеціальні глосарії, що містять терміни, відповідники мовами та контекстуальні приклади використання. Це забезпечує точність та послідовність у роботі з термінами, що особливо важливо для перекладів, де неправильний переклад терміна може призвести до серйозних наслідків.

Окрім текстового перекладу, технології також впливають на переклад відео- та аудіоматеріалів. Інструменти для автоматизованого субтитрування та перекладу, такі як YouTube Subtitles або AI-платформи для перекладу аудіофайлів, дозволяють швидко адаптувати контент для іншомовних аудиторій. Хоча ці технології ще не досконалі і вимагають подальшого редагування, вони значно полегшують процес перекладу медіаконтенту та роблять його доступнішим для різних культур.

Технологічний прогрес приніс багато переваг у перекладацьку діяльність. Основні з них включають підвищення ефективності, покращення якості та скорочення часу на виконання перекладів. Використання машинного перекладу та CAT-tools дозволяє значно скоротити час, необхідний для перекладу текстів. Автоматизовані інструменти можуть миттєво перекладати великі обсяги

інформації, що особливо корисно для новинних агенцій, маркетингових кампаній та компаній, які працюють у сфері міжнародної торгівлі. Хоча кінцевий результат потребує перевірки й редагування, перекладачі можуть виконувати свою роботу швидше, оскільки більшість рутинних завдань автоматизована. CAT-tools з функцією пам’яті перекладів дозволяють зберігати попередні переклади, що забезпечує узгодженість у використанні термінології та стилю. Це особливо важливо для перекладу технічних текстів, юридичних документів або будь-яких інших матеріалів, де необхідна термінологічна точність. Крім того, ці інструменти допомагають уникнути повторних помилок і забезпечують контроль якості на різних етапах перекладу. Завдяки машинному перекладу та іншим технологічним рішенням переклад став більш доступним для широкого загалу. Тепер навіть малі підприємства або приватні особи можуть перекладати тексти з використанням безкоштовних або недорогих інструментів, що робить іноземні ринки доступнішими. Хоча для більш складних і важливих перекладів все одно потрібні послуги професійних перекладачів, автоматизація процесу значно знижує витрати на переклад простих текстів.

Попри численні переваги, технології в перекладі мають свої обмеження та виклики. Автоматизовані системи не можуть повністю замінити людський фактор, і багато текстів потребують глибшого розуміння та контексту, які машини не можуть забезпечити. Одним із головних недоліків машинного перекладу є те, що він іноді не враховує контекстуальну інформацію або культурні особливості. Наприклад, деякі слова або вирази можуть мати різні значення залежно від контексту, і автоматизовані системи можуть зробити неправильний вибір. Це може призвести до помилок, особливо у складних текстах, таких як художня література, де важливо передати не тільки зміст, але й стиль та емоції автора.

Технології перекладу, такі як машинний переклад, добре працюють із технічними та інформативними текстами, але не можуть замінити людську креативність у роботі з художніми або маркетинговими матеріалами.

Перекладачі повинні враховувати тон, гумор, гру слів та інші нюанси мови, що є важливими для створення емоційного зв'язку з аудиторією. Машинний переклад не здатний повною мірою виконувати такі завдання. Використання технологій також піднімає етичні питання щодо конфіденційності та захисту даних. Під час перекладання юридичних або медичних текстів важливо гарантувати, що інформацією не будуть зловживати та вона не потрапить до третіх осіб. Деякі автоматизовані інструменти перекладу можуть не забезпечити належного рівня конфіденційності, що створює ризики для клієнтів та перекладачів.

Штучний інтелект (artificial intellegent – AI) є однією зі значущих і найбільш впливових технологій сучасності, яка активно розвивається в різних галузях, зокрема у сфері перекладу. Завдяки досягненням у галузі машинного навчання, обробки природної мови та нейронних мереж, штучний інтелект значно змінив підхід до перекладацької діяльності. Сучасні системи перекладу на основі AI здатні забезпечувати високу швидкість та відносну точність, а також обробляти великі обсяги інформації, що робить їх незамінними у багатьох сферах життя. Однак, як і будь-яка технологія, AI має свої переваги та обмеження, які важливо розуміти для належного використання.

Ідея автоматизації перекладу виникла ще в середині XX століття, коли вчені почали розробляти перші комп’ютерні системи для обробки текстів. Протягом десятиліть підхід до машинного перекладу змінювався, що призвело до появи сучасних систем на основі штучного інтелекту. Ключовим моментом у розвитку штучного інтелекту стало впровадження нейронних мереж та алгоритмів глибокого навчання, які дозволили значно підвищити якість автоматизованого перекладу. Перші спроби автоматизованого перекладу базувалися на чітких правилах граматики та словникових відповідностей. Цей підхід вимагав значних людських зусиль для створення системи правил для кожної пари мов. Правиломісткий машинний переклад (Rule-Based Machine Translation, RBMT) мав обмежену гнучкість і часто робив грубі помилки через складність мовних систем та варіативність контекстів. Системи статистичного

машинного перекладу (Statistical Machine Translation, SMT) використовували статистичні моделі для прогнозування відповідного перекладу на основі частоти зустрічання тих чи інших мовних одиниць у текстах. Хоча SMT забезпечив вищу точність, ніж попередні системи, він все ще був схильний до помилок, оскільки не міг повною мірою розуміти контекст і семантику. Системи нейронного машинного перекладу (Neural Machine Translation, NMT) здатні обробляти великі обсяги даних і вчитися на прикладах, що дозволяє їм не лише аналізувати окремі слова або фрази, але й враховувати контекст усього речення або навіть тексту. Ця технологія зробила революційний прорив у перекладацькій індустрії та забезпечила значно вищу якість перекладу.

Сучасні системи перекладу на основі штучного інтелекту, такі як Google Translate, DeepL та Microsoft Translator, використовують алгоритми нейронного машинного перекладу для забезпечення високоякісного перекладу текстів у режимі реального часу. Ці системи постійно вдосконалюються завдяки самонавчанню, аналізу нових текстів і впровадженню додаткових лінгвістичних даних. Основною особливістю сучасних систем перекладу є їх здатність навчатися на багатомовних корпусах текстів, що дозволяє їм генерувати переклади для різних мов, навіть якщо вони не мають великої кількості паралельних текстів для певної мовної пари. Такий підхід сприяє підвищенню якості перекладу рідкісних мов і забезпечує глобальну доступність інформації.

Використання штучного інтелекту в перекладі має багато переваг, які значно покращують процес перекладу та роблять його доступнішим для широкого загалу. Однією з найбільших переваг штучного інтелекту є його здатність миттєво перекладати великі обсяги текстів. Це особливо корисно в умовах, коли час відіграє вирішальну роль, наприклад, у новинних агенціях, міжнародній торгівлі або соціальних мережах. Автоматизовані системи перекладу на основі AI можуть обробляти мільйони слів щодня, що робить їх незамінними для великих компаній, які працюють у глобальному контексті. Штучний інтелект значно розширив можливості перекладу для мов, які раніше не мали достатньо ресурсів для автоматизованого перекладу. Нейронні мережі

можуть навчатися на багатомовних текстах, що дозволяє їм генерувати переклади навіть для мов, які не мають багатих мовних корпусів. Це робить глобальну інформацію доступною для людей з різних куточків світу, сприяючи міжнародному спілкуванню та культурному обміну. Сучасні системи перекладу на основі AI можуть враховувати контекст речень, що дозволяє їм забезпечувати більш точний і природний переклад. Наприклад, система може правильно вибрати відповідник для багатозначного слова на основі його контексту в реченні. Це значне покращення порівняно з попередніми підходами, які часто генерували неточні або штучні переклади через відсутність контекстуального аналізу. Оскільки системи перекладу на основі AI навчаються на нових даних, вони постійно вдосконалюються. Це означає, що з часом якість перекладу зростає, оскільки алгоритми стають більш точними і краще розуміють тонкощі мови. Це дозволяє штучному інтелекту швидко адаптуватися до нових мовних тенденцій та змін у мовах, що є важливим для точного перекладу.

Попри значний прогрес, штучний інтелект у перекладі має і свої недоліки. Основні проблеми пов’язані з обмеженою здатністю машинного інтелекту до розуміння складних контекстів, креативних елементів тексту та культурних нюансів. Хоча сучасні системи перекладу можуть враховувати контекст на рівні речень, вони все ще мають труднощі з розумінням більш складних контекстів, таких як метафори, ідіоми або культурні реалії. Наприклад, переклад тексту, що містить культурні особливості, які не мають точних відповідників в іншій мові, може бути некоректним або незрозумілим для читача.

Штучний інтелект, хоч і здатний досягти високого рівня точності в технічних або інформаційних текстах, не може замінити людську креативність у художніх перекладах або рекламних текстах. Передача емоцій, гумору, гри слів або стилю є викликом для машинного перекладу, оскільки це вимагає не лише лінгвістичної точності, але й глибокого розуміння культурного контексту та індивідуальних авторських рішень. Використання штучного інтелекту для

перекладу, особливо у випадках конфіденційної інформації, може викликати занепокоєння щодо безпеки даних. Автоматизовані системи перекладу можуть збирати великі обсяги даних користувачів, що піднімає питання про конфіденційність і захист інформації. Це особливо важливо для перекладу юридичних, медичних або фінансових документів.

Майбутнє штучного інтелекту в перекладі виглядає перспективним. Очікується, що розвиток нових технологій, таких як гібридні моделі перекладу, які поєднують машинний переклад та людське редагування, підвищить якість перекладу і дозволить забезпечити більш точний і контекстуально адаптований переклад. Також імовірно, що штучний інтелект буде більш активно використовуватися в галузі перекладу усних мов, зокрема для автоматизованого перекладу в режимі реального часу, що відкриває нові можливості для міжнародної співпраці та комунікації. Системи на основі AI дозволяють перекладати великі обсяги інформації у короткий час, що робить їх незамінними для багатьох сфер. Однак, попри всі переваги, штучний інтелект все ще має обмеження, особливо у роботі з творчими та культурно насиченими текстами, де важлива не лише точність, але й креативність. Майбутнє штучного інтелекту в перекладі полягає в пошуку балансу між автоматизацією та людським фактором, що забезпечить найкращі результати. Вплив технологій на переклад є значним і багатогранним.

Сучасні інструменти перекладу дозволяють підвищити ефективність, якість і доступність перекладацьких послуг. Однак, попри численні переваги, технології не можуть замінити людський фактор. У складних текстах і контекстах досвід і креативність перекладача залишаються незамінними. Майбутнє перекладу, ймовірно, буде ще більш тісно пов'язане з технологіями, але співпраця між машинами та людьми залишатиметься ключовою для досягнення найкращих результатів у цій сфері.

Переклад є важливим інструментом міжкультурного діалогу, який сприяє взаєморозумінню, збагаченню культур і збереженню світової культурної спадщини. Перекладачі, виступаючи посередниками між культурами,

допомагають створювати мости, що з’єднують людей з різних куточків світу. У наш час, коли глобалізація зближує різні народи, роль перекладу стає ще більш значущою, а його вплив на культурний розвиток складно переоцінити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

І. Нормативно-правові акти:

1. ДСТУ 4163:2020. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів (затв. наказом ДП «УкрНДНЦ» від 01.07.2020 № 144; чинний з 01.09.2021). Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2020. 37 с.

2. ДСТУ 4163:2020. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0055609-03#Text. (Дата звернення: 10.10.2024).

ІІ. Теоретичні джерела:

3. Будз, І. Ф. Комунікативний підхід у навчанні граматики англійської мови / І. Ф. Будз, Я. В. Поченюк // Закарпатські філологічні студії / редкол.: І. М. Зимомря (голов. ред.), М. М. Палінчак, Ю. М. Бідзіля та ін. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Т. 1, вип. 27. С. 156–159. URL http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/27/part_1/26.pdf

4. Віноградська О. М., Віноградська Н. С., Шевченко В. С. Менеджмент: навч. посіб. Харків : ХНАМГ, 2008. 160 с.

5. Григошкіна Я.В., Яненко І. В., Оверчук О. В. Мовні практики та комунікативний підхід у викладанні англійської мови : аналіз впливу на результативність навчання // Вісник науки та освіти. № 8(14) (2023). С. 54-70. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-8(14)-54-70

6. Денисюк С. Г. Комунікологія : навч. посіб. Вінниця : ВНТУ, 2015. 102 с.

7. Дубов Д. Формування концепту «Стратегічні комунікації у США: до історії виникнення та розуміння поняття»: зб. наук. праць за матеріалами

Всеукр. наук.-практ. конф. 20 травня 2016 р., Чернівці / відп. ред. В.П. Фісанов. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2016. С. 8-12.

8. Капштик О. В. Поняття і сутність стратегічних комунікацій як засобу забезпечення національної безпеки. Державне управління: удосконалення та розвиток. С. 109–113. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/16_2018/23.pdf (дата звернення: 20.09.2023).

9. Кушнір О. В., Максименко Ю.Є. Зміст стратегічних комунікацій у сучасному українському державотворенні / Глобальна організація союзницького лідерства. 2016. URL: http://goal- int.org/zmist-strategichnix-komunikaciju-suchasnomu-ukrainskomu- derzhavotvorenni/.

10. Кушнір О.В. Поняття та сутність стратегічних комунікацій у сучасному українському державотворенні. URL:http://goal-int.org/ponyattya-tasutnist -strategichnixkomunikacii-u-suchasnomuukrainskomu-derzhavotvorenni/.

11. Ліпкан В.А. Завдання національної системи стратегічних комунікацій. URL: http:// censor.net.ua/blogs/3697/ zavdannya_natsonalno_sistemi_strategchnih_komun katsyi.

12. Ліпкан В. А. Поняття та структура стратегічних комунікацій на сучасному етапі державотворення. URL: http://stratcom.co.ua/ponyattya-ta-struktura-strategichnih-komunikatsij- nasuchasnomu-etapi-derzhavotvorennya/.

13. Ліпкан В. А. Роль стратегічних комунікацій в протидії гібридній війні проти України. URL: http://goal-int.org/rol- strategichnixkomunikacij-v-protidii-gibridnij-vijni-proti-Ukraini/.

14. Мирончук Н. М. Контекстний підхід у підготовці студентів до професійної діяльності у зарубіжній педагогічній теорії. Креативна педагогіка. 2018. Вип. 13. С. 95-101.

15. Невальонний Є. О. Комунікаційні процеси військової частини: типологія, завдання, роль у процесі управління. URL: http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v31/6.pdf (дата звернення: 19.09.2023).

16. Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2016 р. Розпорядження КМУ від 27 трав. 2016 р. No 418-р. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249104044.

17. Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020» : Указ Президента України від 12 січ. 2015 р. No 5/2015. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015.

18. Риб'як В., Ревуцька С. Контекстний підхід до викладання англійської мови професійного спрямування. Internationalscientific and practical conference: Current trends and factors of the development of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries, September 25-26, 2020. Lublin, Poland, 2020. Part 2. С. 173-177

19. Романенко Є. Комунікативна політика держави: теоретико-методологічний аналіз: монографія. Київ : НАДУ, 2014. С. 5–6.

20. Сивак Т. Аналіз передумов становлення системи стратегічних комунікацій в державному управлінні. URL: http://goal-int.org/analiz-peredumov-stanovlennyasistemi-strategichnix- komunikacij-v-derzhavnomuupravlinni/.

21. Стратегічні комунікації: підручник. Київ: Вадекс, 2019. 446 с.

22. Стратегічні комунікації: словник / Т. В. Попова, В. А. Ліпкан / за заг. ред. В. А. Ліпкана. Київ: ФОП О. С. Ліпкан, 2016. 416 с.

23. Стратегія реформування державного управління України на 2016 – 2020 рр. : засідання Каб. Міністрів України від 24 черв. 2016 р. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249140701&cat_id= 246711250.

24. 12. Тихомирова Є. Стратегічні комунікації ЄС: інституціональний вимір. Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. 2016. No 4. С. 103–112.

25. Центр Морально-Психологічного Забезпечення Збройних Сил України. Внутрішні комунікації військового лідера. Порадник для офіцерів та сержантів. https://dovidnykmpz.info/wp-content/uploads/2020/01/Poradnyk_vnutrishni-komunikatsii.pdf.

26. Madej P., The use of ICT tools for teaching foreign languages in the military sector. Security and Defence Quarterly 2017. https://doi.org/10.35467/sdq/103191

27. Marshall S., and Taylor W., The role of ICT in supporting various learning environments. 2017. http://ijedict.dec.uwi.edu

28. Simon H.A. Administrative Behavior, 1947.

ВИСНОВКИ

Формування професійної мовної компетентності є ключовим аспектом підготовки майбутніх офіцерів, адже мова є основним інструментом управління, комунікації та координації в армійському середовищі. В умовах сучасних викликів, таких як розвиток технологій, зростання вимог до інформаційної безпеки та зміни в міжнародних військових стандартах, виникає потреба в удосконаленні підходів до навчання офіцерів, зокрема щодо їх мовної підготовки.

Інноваційні технології, такі як інтерактивні платформи, віртуальні симулятори та онлайн-курси, відкривають нові можливості для ефективного розвитку мовної компетентності військових фахівців. Вони дозволяють інтегрувати мовне навчання в реальні професійні ситуації, забезпечуючи майбутніх офіцерів не тільки знанням мови, але й навичками її застосування в умовах стресу, тиску часу та складних комунікативних ситуацій.

Незважаючи на важливість теми, вона залишається недостатньо дослідженою у вітчизняній науковій літературі. Тому дослідження сучасних підходів та інноваційних технологій у формуванні професійної мовної компетентності майбутніх офіцерів є надзвичайно актуальним як з теоретичної, так і з практичної точок зору.

У процесі дослідження сучасних підходів і інноваційних технологій у формуванні професійної мовної компетентності майбутніх офіцерів було виявлено кілька ключових моментів:

1. Необхідність інтеграції інноваційних технологій. Сучасні освітні тенденції вимагають активного використання цифрових технологій, що забезпечують більш гнучкий та ефективний процес навчання. Це включає як традиційні засоби, такі як мультимедійні ресурси, так і новітні підходи, такі як віртуальна реальність та онлайн-платформи.

2. Роль інноваційних технологій у покращенні якості навчання. Інноваційні технології сприяють більш активній участі курсантів у

навчальному процесі, забезпечуючи інтерактивні та адаптивні методи навчання. Це дозволяє студентам краще опановувати іноземну мову в контексті їхньої майбутньої професійної діяльності.

3. Інтеграція мовних курсів з професійними дисциплінами та розвиток співпраці з міжнародними партнерами підвищують ефективність навчання та готують майбутніх офіцерів до служби в умовах глобального військового середовища. Навчальні програми повинні бути адаптовані до нових умов та можливостей, що надаються сучасними технологіями. Це включає розробку нових підходів до оцінювання та корекції програм на основі аналізу результатів впровадження інновацій. Для успішного впровадження новітніх технологій необхідно забезпечити підготовку викладачів, які будуть здатні ефективно використовувати ці технології у навчальному процесі.

На основі проведеного дослідження можна надати такі рекомендації щодо подальшого розвитку системи підготовки майбутніх офіцерів:

1. Освітні заклади повинні активно впроваджувати сучасні технології у навчальний процес, що дозволить підвищити ефективність підготовки майбутніх офіцерів. Необхідно організовувати регулярні тренінги та семінари для викладачів з метою підвищення їхньої кваліфікації та ознайомлення з новітніми освітніми технологіями.

2. Варто посилювати інтеграцію мовних курсів з професійними дисциплінами та розширювати співпрацю з міжнародними освітніми та військовими установами. Важливо створити нові підходи до оцінювання мовної компетентності, що враховують можливості, які надають інноваційні технології.

3. Забезпечення освітніх закладів необхідною матеріально-технічною базою для впровадження інноваційних технологій є ключовим фактором успіху. Важливо регулярно аналізувати ефективність впроваджених технологій та коригувати освітні програми на основі отриманих даних для досягнення оптимальних результатів.

Монографія

Мудра Світлана В’ячеславівна
Посмітна Вікторія Віталіївна
Козак Валентина Андріївна
Литвинська Тетяна Юріївна
Скиба Оксана Миколаївна
Лещенко Анжеліка Вячеславівна

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ

Монографія

Підписано до друку
Формат Ум. друк. арк.
Наклад примірників. Зам №